१० वर्षे गाउँ शिक्षा योजना, २०७८

आलिताल गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

भीमदत्तपुर, डडेल्धुरा

प्रकाशक :
आलिताल गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा
भीमदत्तपुर, डडेल्धुरा

© **सर्वाधिकार: प्रकाशकमा निहित**

संस्करण : २०७८ चैत

मुद्रण प्रति :

मुद्रण :

प्राक्कथन

१० वर्षे गाउँ शिक्षा योजना आलिताल गाउँपालिकाको आ.व. २०७८/०७९ मा स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार शिक्षा क्षेत्रको शैक्षिक, भौतिक मानवीय र आर्थिक अवस्था चित्रण गर्नुका साथै आगामी १० वर्षमा शिक्षा क्षेत्रमा गरिने सम्पूर्ण कार्यक्रमको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्न मार्गनिर्देशन गर्ने हेतुले तयार पारिएको हो ।आलिताल गाउँ कार्यपालिकाको निर्णय र आर्थिक भार तथा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ डडेल्धुरा र **NEGRP** प्राविधिक सहयोगमा यो गाउँ शिक्षा योजना तयार परिएको हो । १० वर्षे गाउँ शिक्षा योजना मा आलिताल गाउँपालिकाको शैक्षिक, भौतिक, आर्थिक र मानवीय क्षेत्रका तथ्याङ्क प्रस्तुत तथा विश्लेषण गरि आगामी १० वर्षमा शिक्षा क्षेत्रमा के कस्ता कार्यक्रम परिचालन गरी गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न सकिन्छ सो को व्यस्थापनमा मार्ग दर्शन यस योजनाले गर्नेछ । आर्थात आगामी १० वर्षमा आलिताल गाउँपालिकामा सञ्चालन गरिने शिक्षा सम्वन्धी कार्यक्रम यसै योजनालाई आधार मानेर गरिने छन। १० वर्षे गाउँ शिक्षा योजनामा प्रयोग गरिएका तथ्याङ्कहरु विश्वनीय तथा शुद्ध वनाउने प्रयास गरिएको छ ।शुद्ध वनाउने प्रयास गर्दा गर्दै कही कतै त्रुटी भएमा सुझाव दिइ सहयोग गरीदिनु हुनेछ भन्ने विश्वास राखेका छौ

यस गाउँ शिक्षा योजनामा आलिताल गाउँपालिकाको शैक्षिक, भौतिक, आर्थिक र मानवीय क्षेत्रका तथ्याङ्क प्रस्तुत तथा विश्लेषण गरी तालिकावद्ध रुपमा समावेश गरिनुका साथै आगामी १० वर्षमा गरिने शिक्षा सम्वन्धी योजना तथा कार्यक्रम समावेश गरिएकाले शिक्षा क्षेत्रका अनुसन्धानकर्ता र संघ , प्रदेश र स्थानीय तहका कार्यालयमा सन्दर्भ सामाग्रीका रुपमा प्रयोगमा ल्याउन सहयोगी हुने विशवास छ।

अन्त्यमा यो गाउँ शिक्षा योजना तयार गर्नमा प्राविधिक सहयोग गर्ने श्री शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ डडेल्धुरा, **NEGRP** र लेखन तथा सम्पादनमा सहयोग गर्ने शिक्षकहरु श्री ईन्द्र बहादुर साउद र श्री बिरु उदय जङ्ग सिंह बिष्टप्रति हार्दिक अभार प्रकट गर्दछौ।

आलिताल गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा
भीमदत्तपुर, डडेल्धुरा

विषयसूची

परिच्छेद -१ ..... १

आलिताल गाउँपालिकाको सामान्य परिचय १

परिच्छेद - २ ..... १०

गाउँ शिक्षा योजना १०

परिच्छेद -३ ..... १४

शिक्षाका क्षेत्रहरु १४

परिच्छेद (४ ..... ४५

संस्थागत संरचना र क्षमता विकास ४५

परिच्छेद —५ ..... ४७

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन ४७

परिच्छेद -६ ..... ४९

कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समन्वय र सहजीकरण ४९

परिच्छेद - ७ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा शिक्षा सम्वन्धी भएको व्यवस्था ५१

अनुसूची - १ ..... ५१

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा शिक्षा सम्वन्धी भएको व्यवस्था ५१

अनुसूची- २ ..... ५२

आलिताल गाउँकार्यपालिकका सदस्यहरुको नामावली ५२

अनुसूची- ३ ..... ५२

आलिताल गाउँपालिकामा गठित शिक्षा सम्वन्धी बिभिन्न समितिहरु ५२

अनुसूची- ४ प्रधानाध्यापकहरुको विवरणः २०७८ ..... ५३

परिच्छेद -१

आलिताल गाउँपालिकाको सामान्य परिचय

१.१ परिचय:

देशमा परिवर्तित राजनैतिक परिस्थिति पछि मुलुक एकात्मक शासन प्रणालीबाट संघीयतामा गई गठन भएका देशभरका ७५३ स्थानीय तहहरू मध्ये आलिताल गाउँपालिका देशको सुदूरपश्चिमी भुभाग अन्तर्गत सुदूरपश्चिम प्रदेशको डडेल्धुरा जिल्लाको दक्षिणी भागमा अवस्थित रहेको छ । साविकका आलिताल र गाङ्खेत गा.वि.स. लाई मिलाएर बनेको यो गाउँपालिकाको नामाकरण यस क्षेत्रकै ठुलो र प्रसिद्द ताल 'आलिताल'बाट गरिएको हो, जुन ताल वडा नं. ३ मा पर्दछ । पूर्वमा डोटी जिल्ला, पश्चिममा परशुराम न.पा. उत्तरमा अमरगढी न.पा. र भागेश्वर गा.पा. तथा दक्षिणमा कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लाको बीचमा रहेको आलिताल गा.पा.को जम्मा क्षेत्रफल २९२.८७ वर्ग कि.मि.तथा जनसंख्या १८,५३१ रहेको छ नेपालको कुल क्षेत्रफलको ०.१९९ प्रतिसत भुभाग आलिताल गाउँपालिकाले ओगटेको भने जनसङ्ख्या ०.०७ प्रतिशत रहेको छ । यस गाउँपालिकाको केन्द्र साविकको आलिताल गा.वि.स.को कार्यालय रहेको स्थान जुन वडा नं. ५ भीमदत्तपुरमा रहेको छ ।

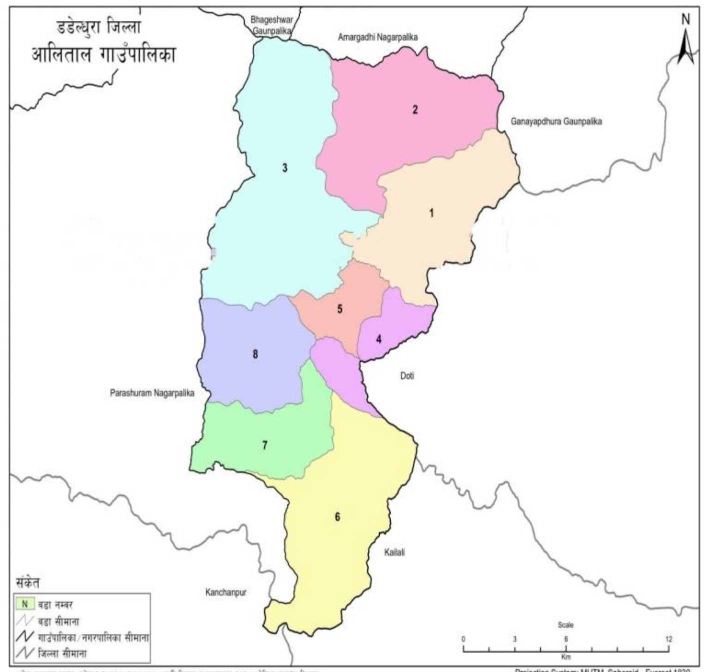

१.१.१ क्षेत्रफल, भौगोलिक अवस्थिति र हावापानी

आलिताल गाउँपालिका सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत डडेल्धुरा जिल्लाको दक्षिणी भूभागको भित्री मदेश क्षेत्रमा अवस्थित छ। २८°५९" देखि २९°१४" उत्तरी अक्षांश तथा ८०°२६" देखि ८०°३७" पूर्वी देशान्तर सम्म फैलिएको यस गाउँपालिकाको क्षेत्रफल २९२.८७ वर्ग किलो मिटर रहेको छ। हावापानी मूल रुपमा समशीतोष्ण प्रकारको छ।

१.१.२. प्रशासनिक विभाजन/संरचना

नेपालको संविधान अनुसार स्थानीय तहका रुपमा गठन भएको यस आलिताल गाउँपालिकामा ८ वटा वडाहरु रहेका छन् । यस गाउँपालिकाको प्रशासनिक केन्द्रका रुपमा आलिताल गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय रहेको छ जुन वडा नं. ५ मा भीमदत्तपुर छ भने ८ वटै वडामा रहेका वडा कार्यालयहरु (वडा नं. १ हर्तोला, वडा नं. २ गाङ्खेत, वडा नं. ३ चौडबण्डाले वडा नं. ४ भीमनगर वडा नं. ५ बाहिरीसैन, वडा नं. ६ धिमडा वडा नं. ७ झरकाँडा र वडा नं. ८ डोला) बाट पनि गाउँपालिकाले सेवा प्रवाह गर्दै आएको छ। गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयमा विभिन्न विषयगत कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्न विषय सम्बद्ध शाखाहरुको व्यवस्था गरिएको छ।

१.१. ३. नदीनाला तथा खोलाहरु

यस गाउँपालिकाको खानेपानी तथा सिचाईं र सुन्दरताका दृष्टिकोणले *महत्वपूर्ण* रहेका खोलानाला तथा नदीहरुमा रङ्गुन खोला र सुन खोला रहेका छन्।

१.१. ४ . योजनाको पृष्ठभूमि:

शिक्षा विकासको प्रमुख पूर्वाधार र मेरुदण्ड हो, जसले व्यक्ति र समुदायको विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गरी सभ्य तथा सुसंस्कृत समाजको विकास गर्नु आजको अपरिहार्य आवश्यकता भएको छ। नेपालको संविधानले संघीय गणतन्त्रात्मक व्यवस्था सहित संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको संरचना रहने भनी उल्लेख गरेको छ। साथै सो संविधानको अनुसूची-८ ले स्थानीय तहलाई आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको अधिकार प्रदान गरेको छ। नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा उल्लेखित स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएका शिक्षा सम्बन्धी अधिकारहरुलाई कार्यान्वयन गरी सम्पूर्ण बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न योजनाबद्ध तरिकाबाट अघि बढ्न वर्तमान समयको आवश्यकता हो।

आलिताल गाउँपालिकाको लामो समय देखिको शैक्षिक अनुभवले शिक्षक, विद्यार्थी, व्यवस्थापन र गुणस्तरका सन्दर्भमा धैरै समस्याहरु देखाएको छ। उल्लेखित क्षेत्रमा रहेका विविध समस्याहरु पहिचान गरी समाधान गर्नु, राष्ट्रिय शिक्षा नीति,२०७६ वमोजिम कार्य गर्दै अघि बढ्नु तथा

दिगो विकास लक्ष्य नं.४ मा उल्लेख भएको सबैका लागि समावेशी र समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकाइका अवसरमा प्रोत्साहित गर्ने नेपाल सरकारको लक्ष्यमा हातेमालो गर्दै संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको विचमा हुनुपर्ने समन्वय, सहअस्तित्व र सहकार्यको नारालाई कार्यान्वयन गर्ने समेत यस योजनाको प्रमुख उद्देश्य हो ।

हाल विद्यालय शिक्षा सबैको चिन्ता र चासोको *विषय* बनेको छ । नेपाल सरकारले यसको विकासका लागि विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरु समेत गरेको पाइन्छ । युनेस्कोद्वारा दक्षिण कोरियाको ईञ्चोनमा आयोजना गरेको विश्व शिक्षा मन्च, २०१५ को ईन्चोन घोषणामा समेत नेपालले प्रतिबद्धता गरेको छ । यसका अतिरिक्त नेपालको संविधान, २०७२ मा रहेको शिक्षाको मौलिक हक कार्यान्वयन गर्नको लागि समेत गाउँ शिक्षा योजना निर्माण गर्नु आवश्यक देखिन्छ । विभिन्न समयमा देखा पर्ने महामारी, प्रकोप तथा आपत विपतबाट उत्पन्न हुने जोखिम न्युनीकरण गर्न सक्षम उत्थानशील शिक्षा पद्धतिको विकास गर्नु जरुरी छ भन्ने कुरा समेत कोभिड-१९ को महामारीले समेत पुष्टि गरी सकेको छ । उल्लेखित सन्दर्भहरु तथा राज्यको विकेन्द्रीकरण तथा पुर्नसंरचनाको अवधारणा अनुसार आलिताल गाउँपालिकालाई शैक्षिक गाउँको रुपमा विकास गर्न, निःशुल्क तथा गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यहरुमा समेत केन्द्रित रही आलिताल गाउँपालिकाको १० बर्षे शिक्षा योजना (२०७८-२०८८) तयार गरिएको छ ।

१.१.५. शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान क्षेत्रगत अवस्था

नेपालमा विद्यालय क्षेत्र अन्तर्गत एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा रहेको जसमा चार वर्षको उमेर *पूरा* गरेका बालबालिकाहरु सहभागी हुन्छन् । त्यसैगरी ५ देखि १२ वर्ष उमेर समूहका विद्यार्थीहरुका लागि निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत तहको ८ वर्षको शिक्षा र १३ देखि १६ वर्षका र उमेर *समूह*का लागि निःशुल्क ४ वर्षको माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्था रहेको छ । यसमा विशेष गरी शिक्षा सम्बन्धी अधिकारका विभिन्न दस्तावेजहरु र आलिताल गाउँपालिका अन्तर्गतको शिक्षाको सन्दर्भको चर्चा गरिएको छ ।

१.१.६ संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार महासन्धि

संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाबाट सन् १९८९ नोभेम्बर २० तारिखका दिन महासन्धि घोषणा भए अनुसार महासन्धिको धारा २८ मा शिक्षा प्राप्त गर्ने बालबालिकाको अधिकार र कम्तीमा प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क गराउने दायित्व उल्लेख गरिएको छ । यसैगरी धारा २९ मा शिक्षा बालबालिकाको व्यक्तित्व र बौद्धिक क्षमताको विकास तर्फ निर्देशित हुनुपर्ने तथा धारा ३२ मा स्वास्थ्य शिक्षा र विकासमा हानी पुग्ने प्रकारले काममा लगाएर बालश्रम गर्न नहुने कुरा उल्लेख गरेको छ ।

१.१.७. दिगो विकासका लक्ष्यहरू (२०३०)

सन् २०३० सम्म विश्वमा निश्चित लक्ष्य हासिल गर्नका लागि जम्मा १७ वटा दिगो विकासका लक्ष्यहरू निर्धारण गरेको छ । यी लक्ष्यहरूमध्ये लक्ष्य ४ मा दिगो विकासको लक्ष्यले शिक्षा सम्बन्धी दिगो विकासको लक्ष्य राखेको छ जसमा सन् २०३० सम्ममा सबैका लागि समावेशी तथा समानतामा आधारित गुणस्तरीय शिक्षाका साथै जीवनपर्यन्त सिकाइको सुनिश्चितता गर्ने कुराको उल्लेख गरेको छ, जसमा नेपालले पनि प्रतिबद्धता जनाएको छ ।

१.१.८. विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम

नेपाल सरकारले विद्यालय शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नुका साथै गुणस्तर सुधारका निमित्त आ.व. २०६६/०६७ देखि २०७२/०७३ सम्म विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना (SSRP) कार्यान्वयनमा ल्याएको थियो । यस योजनाबाट प्राप्त उपलब्धीलाई संस्थागत गर्न र विद्यालय शिक्षाका विविध सकारात्मक प्रयासहरूलाई निरन्तरता दिन तथा शिक्षाका नवीन कार्यक्रमहरूको प्रस्तावसहित २०७३ साउनदेखि २०८० असार मसान्त (सन् २०१६ जुलाईदेखि २०२३ जुलाई) सम्मको सात वर्षे विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (SSDP) निर्माण गरिएको छ । योजनाको प्रथम पाँच वर्ष २०७३ साउनदेखि २०७८ असार (सन् २०१६ देखि २०२१) सम्मका लागि स्रोतसहितको कार्ययोजना तयार गरिएको छ । वि.सं. २०७९ (सन् २०२२) सम्ममा नेपाललाई विकासशील राष्ट्रका रूपमा स्तरोन्नति गर्ने राष्ट्रिय दूरदृष्टिलाई आत्मसात गर्दै शिक्षा मन्त्रालयको नेतृत्वमा *सहभागी*तामूलक पद्धतिबाट यस योजनाको तर्जुमा गरिएको हो । दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गरी वि.सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा नेपाललाई मध्यम आय भएको मुलुकको स्तरमा रूपान्तरणको लक्ष्य हाँसिल गर्ने महत्वपूर्ण साधनका रूपमा पनि यस योजनालाई हेरिएको छ । साविकका उपलब्धी, सिकिएका पाठहरू तथा सबैका लागि शिक्षाको राष्ट्रिय कार्ययोजना (EFA-NPA सन् २००१-२०१५) अन्तर्गत सञ्चालन *गरिए*का सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम (सन् २००४-२००९) र विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम (सन् २००९-२०१६) का एकीकृत कार्यसूचीहरू यस योजनाका प्रमुख मार्गदर्शक हुन् । विद्यालय क्षेत्र विकास कायक्रम अन्तर्गत दूरदृष्टि, लक्ष्य, उद्देश्य र ती उद्देश्यहरूलाई प्राप्त गर्नको लागि *रणनीति*क योजनाहरू तयार *गरिए*का छन । विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमका उद्देश्यहरूमा समता, गुणस्तर, सक्षमता, सुशासन तथा व्यवस्थापन र उत्थानशीलता राखिएको छ भने यसको प्राप्तीको लागि दश ओटा रणनीतिक योजनाहरू पनि बनाइएको छ ।

१.१.९. चालु पञ्चवर्षीय योजना (२०७६।०७७-२०८१।०८२)

चालु पञ्च*वर्षीय* योजना (२०७६।०७७-२०८१।०८२) ले पनि शिक्षाबाट सामाजिक आर्थिक रुपान्तरणका लागि मानव संशाधनको विकास गर्ने सोच राखेको छ । साथै उक्त योजनाले गुणस्तरीय शिक्षा मार्फत प्रगतिशील, दक्ष, प्रतिस्पर्धी, उत्पादनशील र नव प्रवर्तनशील मानव स्रोतको विकास गर्ने लक्ष्य राखेको छ । सो लक्ष्य प्राप्तिको लागि सो योजनाले जम्मा ५ वटा उद्देश्य, १४ वटा रणनीति र ५५ वटा कार्यनीतिको व्यवस्था

गरेको छ। सो योजनामा उक्त योजनाको अवधि भर १५ वर्षमाथिको साक्षरता दर ९० प्रतिशत, युवा साक्षरता दर ९९ प्रतिशत, आधारभूत तहको खुद भर्नादर ९९.५ प्रतिशत, माध्यमिक तहको भर्नादर ६५ प्रतिशत, प्रारम्भिक बालविकासको खुद भर्नादर सतप्रतिशत, उच्च शिक्षाको खुद भर्नादर २२ प्रतिशत, काम गर्ने उमेर *समूह*का तालिम प्राप्त जनसंख्या ६० प्रतिशत, मातृभाषामा पठनपाठन हुने विद्यालयको संख्या २० प्रतिशतले वृद्धि भएको हुने जस्ता अपेक्षित उपलब्धीहरु राखेको पाईन्छ।

१.१.१०. नेपालको संविधान

नेपालको संविधान को धारा १६ देखि ४८ सम्म मौलिक हक र कर्तव्य खण्ड अर्न्तगत धारा ३१ मा शिक्षा सम्बन्धी हकको व्यवस्था निम्नानुसार गरिएको छ।

१. प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ।

२. प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क हुनेछ

३. अपाङ्गता भएका र आर्थिक रुपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक हुनेछ

३. दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपाङ्गता भएका नागरिकलाई साङ्केतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ

४. नेपालमा बसोवास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउनका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुने छ।

त्यसैगरी धारा ३९ मा बालबालिकाको हक अर्न्तगत बालबालिकालाई परिवार र राज्यबाट शिक्षा तथा प्रारम्भिक बाल विकासको हक हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरिएको छ। साथै भाग ४ राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्व अर्न्तगत (ज) मा नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धी देहायका नीतिहरु राखिएका छन।

१. शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक पव्यवसायिक, सिप*मूलक*, रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाँउदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवं राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने।

२. शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिबृद्धि गर्दै शिक्षामा भएको निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने

३. उच्च शिक्षालाई सहज, गुणस्तरीय र पहुँचयोग्य बनाई क्रमशः निःशुल्क बनाउँदै लैजाने।

३. नागरिकको व्यक्तित्व विकासका लागि सामुदायिक सूचना केन्द्र र पुस्तकालयको स्थापना र पर्वर्द्धन गर्ने नेपालको संविधान (२०७२) को अनुसूची ८ मा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्था र अनुसूचि ९ को संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीमा (२) शिक्षा, खेलकुद र पत्रपत्रिका सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ।

१.१.११. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ३ को दफा ११ मा गाउँपालिका तथा गाउँपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकार अन्तर्गत (ज) मा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी व्यवस्था अनुसूची-१ अनुसार उल्लेख गरिएको छ।

१.१.१२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५

अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ मा तपसीलका व्यवस्थाहरू गरिएको छ।

परिच्छेद २ शिक्षामा नागरिकको पहुँच र राज्यको दायित्व अर्न्तगत

दफा ३. शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार,

दफा ३. शिक्षा प्रदान गर्ने राज्यको दायित्व हुने

दफा ४. नागरिकको कतर्व्यको व्यवस्था,

परिच्छेद ३ अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा अर्न्तगत

दफा ५. अनिवार्य शिक्षा प्रदान गर्नुपर्ने,

दफा ६. बालबालिका भर्ना गराउनु पर्ने,

दफा ८. पायक पर्ने विद्यालयबाट शिक्षा प्राप्त गर्नुपर्ने, र

दफा ९. भर्ना गर्न इन्कार गर्न नहुने।

१.१.१३. राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६

नेपाल सरकारले मिति २०७६ कार्तिक १८ गते नेपालको राष्ट्रिय शिक्षा नीति स्वीकृत गरी जारी गरेको छ। यो नीतिमा दूरदृष्टि ,उद्देश्य ,लक्ष्य , नीति र कार्यनीति उल्लेख ,रणनीतिगरिएको छ। यसमा ५५ ओटा नीतिहरू विस्तृत रूपमा उल्लेख गरी संघीय, प्रदेश र स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी पनि तोकिएको छ। यसले समेटेका केही मुख्य मुख्य प्रावधानहरू देहाय बमोजिम छन्। उक्त नीतिमा "शिक्षित, सभ्य, स्वस्थ र सक्षम

जनशक्ति; सामाजिक न्याय, रुपान्तरण र समृद्धि" को दूरदृष्टि र सबै तहको शिक्षालाई प्रतिस्पर्धी, प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक र उत्पादनमुखी बनाई देशको आवश्यकता अनुरुपको मानव संशाधन विकास गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।

१.१.१४. जनसङ्ख्या

२०६८ सालको जनगणना अनुसार आलिताल गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या यस प्रकार रहेको छः

- पुरुषः ८९४६ (४९.८८%)
- महिलाः ९५८५ (५०.१२%)
- जम्माः १८५३१
- परिवार संख्याः ३२८०
- साक्षरताः ६५.९२% (पुरुष साक्षरता ७७.४२% र महिला साक्षरता ५५.३२%)

१.१.१५. आलिताल गाउँपालिकाको वर्तमान शैक्षिक संस्थाको विवरणको अवस्था: यस आलिताल गाउँपालिकामा हाल प्रारम्भिक बालविकास देखि विद्यालय तहसम्म पठनपाठन हुन्छ। विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः-

तालिका १: शैक्षिक संस्थाहरुको तहगत सामुदायिक विद्यालयको विवरणः २०७८

सञ्चालित कक्षाहरु अनुसार विद्यालयहरुको विवरण						बाल विकास कक्षा				सामुदायिक सिकाइ केन्द्र
कक्षा (१-३)	कक्षा (१-५)	कक्षा (१-८)	कक्षा (१-१०)	कक्षा (१-१२)	जम्मा	ससर्त अनुदान		गा.पा. अनुदान		
						विद्यालयमा आधारित	समुदायमा आधारित	विद्यालयमा आधारित	समुदायमा आधारित	
१५	११	७	७	२	४२	२२	५	२०	६	२

स्रोतः शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, आलिताल गाउँपालिका, डडेल्धुरा।

यस आलिताल गाउँपालिका अन्तर्गत ४२ वटा सामुदायिक विद्यालयहरु तथा ३ वटा संस्थागत विद्यालयहरु गरी जम्मा ४५ वटा विद्यालयहरु रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा रहेका कुल ५३ प्रारम्भिक बालविकास कक्षाहरु मध्ये नेपाल सरकारको ससर्त अनुदानबाट विद्यालयमा आधारित २२ र समुदायमा आधारित ५ गरी जम्मा २७ वटा तथा गाउँपालिकाको अनुदानबाट विद्यालयमा आधारित २० र समुदायमा आधारित ६ गरी जम्मा २६ वटा प्रारम्भिक बालविकास कक्षाहरु सञ्चालनमा छन्। सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरु २ वटा रहेका छन्। प्रारम्भिक बालविकास कक्षामा जम्मा ५३ जना सहजकर्ता / बालविकास शिक्षक रहेका छन्। आधारभूत तह (कक्षा १-५)मा स्वीकृत दरवन्दीमा ७१/ राहत दरवन्दीमा ३६, आधारभूत तह (कक्षा ६-८)मा स्वीकृत दरवन्दीमा २०/ राहत दरवन्दीमा ६, माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०)मा स्वीकृत दरवन्दीमा ६/राहत दरवन्दीमा ६ जना माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२)मा राहत दरवन्दीमा ४ जना गरी जम्मा १५१ जना शिक्षकहरु स्वीकृत दरबन्दी तथा राहतमा कार्यरत रहेका छन। सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा २ जना परिचालक कार्यरत छन्। यसै गरी विद्यालय सहायक ९ जना र विद्यालय सहयोगी ४२ जना गरी जम्मा ५१ जना विद्यालय कर्मचारीहरु रहेका छन्।

तालिका २: वडागत शैक्षिक संस्थाहरुको विवरणः २०७८

क्र.सं.	वडा नं.	बालविकास कक्षा			विद्यालय			कैफियत
		विद्यालयमा आधारित	समुदायमा आधारित	जम्मा	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा	
१	१	५	१	६	५	०	५	
२	२	६	१	७	६	०	६	
३	३	१०	०	१०	१०	०	१०	
४	४	४	५	९	४	१	५	
५	५	४	१	५	४	०	४	
६	६	७	०	७	७	०	७	
७	७	३	२	५	३	०	३	
८	८	३	१	४	३	२	५	
जम्मा		४२	११	५३	४२	४	४५	

स्रोतः आलिताल गाउँपालिका, डडेल्धुरा।

१.१.१६. विद्यार्थी सङ्ख्याको विवरण: यस गाउँपालिकामा हाल विद्यालय उमेरका सबै जसो बालबालिकाहरु विद्यालय भर्ना भएका छन्। कहीं अपाङ्गता भएका, अतिविपन्न, र अभिभावक विदेश भएका सँगै विदेश रहेका छन्:

तालिका ३: यस गाउँपालिका अन्तर्गतका विद्यालयहरुमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको कक्षागत विवरण: २०७८

कक्षा/ विद्यार्थी	छात्रा	छात्र	जम्मा	कैफीयत
बालविकास	३२७	४०४	७३१	
कक्षा १-५	१२४६	१३००	२५४६	
कक्षा ६-८	७०३	६८१	१३८४	
कक्षा ९-१०	४२५	४१७	८४२	
कक्षा ११-१२	१८७	११५	३०२	
जम्मा	२८८८	२९१७	५८०५	

स्रोतः IEMIS, CEHRD, 2078, आलिताल, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, डडेल्धुरा।

तालिका ४: यस गाउँपालिका अन्तर्गतका विद्यालयहरुमा अध्ययनरत अपाङ्गता भएका विद्यार्थी विवरण २०७८

कक्षाहरु →	बालविकास			कक्षा (१-८)			कक्षा (९-१२)			जम्मा
अपाङ्गताको किसिम ↓	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	
शारीरिक	१	०	१	८	१	९	१	५	६	१६
सुस्त मनस्थिति	१	०	१	०	१	१	०	०	०	२
बहिरा	१	१	२	२	३	५	०	१	१	८
दृष्टिविहीन	०	०	०	२	०	२	०	०	०	२
न्युन दृष्टिविहीन	०	०	०	२	१	३	०	०	०	३
श्रवण दृष्टिविहीन	०	०	०	१	१	२	०	०	०	२
जम्मा	३	१	४	१५	७	२२	१	६	७	३३

स्रोतः IEMIS, CEHRD, 2078, आलिताल, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, डडेल्धुरा।

तालिका ५: यस गाउँपालिका अन्तर्गतका विद्यालयहरुमा अध्ययनरत विद्यार्थीको भाषागत विवरण २०७८

कक्षाहरु →	**बालविकास**			**कक्षा (१-८)**			**कक्षा (९-१२)**			**जम्मा**
भाषागत विवरण	छात्रा ↓	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	
नेपाली	६५	८२	१४७	२०६	२३६	४४२	३६	३५	७१	६६०
डोटेली	२१८	२५८	४७६	१०९८	११६१	२२५९	३५९	३३१	६९०	३४२५
मगर	४	१	५	२८	२४	५२	०	३	३	६०
गुरुङ	०	०	०	२	०	२	०	०	०	२
नेवारी	०	०	०	०	२	२	०	०	०	२
अन्य	४०	६३	१०३	६१५	५१८	११७३	२१७	१६३	३८०	१६५६
जम्मा										५८०५

स्रोतः IEMIS, CEHRD, 2078, आलिताल, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, डडेल्धुरा।

IEMIS, 2078 अनुसार जम्मा विद्यालयहरुमा अध्ययनरत जम्मा ५८०५ विद्यार्थी रहेका छन्। जसमा २८८८ छात्रा र २९१७ छात्र रहेका छन्।

तालिका ६: सामुदायिक विद्यालयहरुमा कार्यरत शिक्षक, कर्मचारी तथा बालविकास सहजकर्ताको विवरण: २०७८

तह/पद	स्वीकृत दरवन्दी	राहत/अनुदान	गाउँपालिका अनुदान	शिक्षण सहयोग अनुदान	जम्मा
बालविकास केन्द्र	०	५३	०	०	५३
आधारभूत (कक्षा १-५)	७१	३६	३	०	११०
आधारभूत (कक्षा ६-८)	२०	६	२०	१	४७
माध्यमिक (कक्षा ९-१०)	६	६	१२	९	३३
माध्यमिक (कक्षा ११-१२)	०	४	०	०	४
विद्यालय सहायक कर्मचारी (लेखापाल)	०	९	०	०	९
कार्यालय सहयोगी	०	४२	०	०	४२
परिचालक (सा.सि.के.)	०	२	०	०	२
जम्मा	९७	१५८	३५	१०	**३००**

स्रोतः शि.यु. तथा खे. शाखा आ.गा.पा.,डडेल्धुरा।

माथिको तालिकाका आधारमा स्वीकृत दरवन्दीका शिक्षक ९७ जना, राहत/अनुदानका १५८ जना, स्वयंसेवक ३५ जना, शिक्षण सहयोग अनुदानमा १० जना साथै सामुदायिक *सिकाइ* केन्द्रमा २ जना परिचालक गरी जम्मा ३०० जना शिक्षक तथा कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्।

तालिका ७:- सामुदायिक विद्यालयमा रहेका शिक्षक दरबन्दी तथा शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको विवरण: २०७७

तह	शिक्षक दरबन्दी विवरण कुल जम्मा	विद्यार्थी सङ्ख्या	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात
माध्यमिक (११-१२)	४	३०२	१:७६
माध्यमिक (९-१०)	३३	८४२	१:२६
आधारभूत (६-८)	४७	१३८४	१:२९
आधारभूत (१-५)	११०	२५४६	१:२३
कुल जम्मा (१-१२)	१९४	५०७४	१:२६
बालविकास	५३	७३१	१:१४

स्रोतः IEMIS, आलिताल गाउँपालिका, डडेल्धुरा।

१.१. १७. विद्यार्थीको औसत सिकाइ *उपलब्धी* विवरण:

विद्यार्थीको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्ने निर्माणात्मक र निर्णयात्मक विधिहरु प्रयोग गरिन्छन्। निर्माणात्मक विधिले तत्काल पृष्ठपोषण समेत दिने र सुधारका अवसर पनि उपलब्ध गराउँछ भने निर्णयात्मक विधिले सिकाइको अवस्थाको जानकारी गराउने र प्रमाणीकरण गर्ने गर्दछ। यसैमध्ये विद्यार्थीको सिकाइको लेखाजोखा गर्ने गर्छ। निर्माणात्मक विधि कक्षाकोठामा आधारित प्रारम्भिक पठन सिप परीक्षण वा पढाइको मूल्याङ्कन (CB-EGRA) हो। शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय; शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले ठूलो परिमाणमा गर्ने विभिन्न परीक्षणमध्ये CB-EGRA एक हो। यस परीक्षणको नतिजाको तुलनात्मक विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ८:- विद्यार्थीको औसत CB-EGRA को नतिजाको औसत विवरण (कक्षा १-३) २०७६

कक्षा	छात्रा		छात्र		जम्मा		कैफियत
	जिल्लास्तरको	आलितालको	जिल्लास्तरको	आलितालको	जिल्लास्तरको	आलितालको	
१,२,३	७५.५८	७६.६	७८.५	८७.२	८०.०१	८३.७	७ उपकार्य

माथिको तालिका अनुसार जिल्लास्तरको भन्दा आलिताल गाउँपालिकाको स्तर उच्च देखिएको छ। छात्रको भन्दा छात्राको स्तर कमजोर देखिएको छ। समग्रमा विद्यार्थीको सिकाइ *उपलब्धी*को नतिजामा बृद्धि गर्न अझै विशेष सुधारात्मक योजनाबद्ध कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

१.१.१८. विद्यमान प्रमुख शैक्षिक समस्याहरु

यस आलिताल गाउँपालिका अन्तरगत विभिन्न विद्यालयहरुको अनुगमन, सरोकारवालाहरुसँगको विभिन्न समयमा गरिएका वैठकहरु र वर्तमान शैक्षिक अवस्था समेतलाई विश्लेषण गर्दा यस गाउँपालिकाका शिक्षा सम्बन्धी मुख्य मुख्य मुद्दा तथा समस्या र सुझावहरू क्षेत्रगत रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

१.१.१८.१. भौतिक सुविधातर्फः

१. विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक, प्रशासनिक संरचनाहरू एवम् अन्य संरचनाहरू बालमैत्री, लैङ्गिकमैत्री अपाङ्गतामैत्री र प्रविधिमैत्री हुन नसकेको ।

२. आधारभूत विद्यालयहरूमा खेलमैदानको र घेराबारको अभाव ।

३. आधारभूत विद्यालयहरूमा पुस्तकालय र विज्ञान प्रयोगशालाको अभाव ।

४. विद्यालयहरूमा कक्षाकोठा र भवनको अभाव रहेको ।

५. विद्यालयहरू भूकम्प प्रतिरोधी र प्राकृतिक प्रकोपबाट सुरक्षित नरहेका ।

६. विद्यालय र शिक्षा क्षेत्रमा भविष्यमा आउन सक्ने सम्भावित विपद आँकलन गरी त्यसको लागि आवश्यक पूर्व तयारी, प्रतिकार्य एवम् उद्धारका लागि पर्याप्त तयारी नगरिएको ।

१.१.१८.२. जनशक्ति व्यवस्थापनतर्फ

१. सबै विद्यालयहरूमा शिक्षक दरबन्दी पूरा नभएर निजी स्रोतमा शिक्षक राख्नु परेको साथै नियमानुसारको तलव भत्ता र सेवा सुविधाको सुरक्षा दिन नसकेको ।

२. तहगतरुपमा विषयगत शिक्षकको अभाव रहेको ।

३. शिक्षकले तालिममा सिकेका ज्ञान, सिप कक्षा कोठामा प्रयोग नभएको र एकदमै न्यून मात्रामा सिकाइ स्थानान्तरण हुने गरेको ।

४. शिक्षकहरू पेशागत हुन नसकेको र राजनीतिक दलका कार्यकर्ता जस्ता भएको आरोप लाग्ने गरेको ।

५. प्रधानाध्यापकहरूले शैक्षिक नेतृत्व लिन नसकेको ।

६. कार्यसम्पादनका आधारमा पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था प्रभावकारी नभएको ।

७. विषय शिक्षकको अभावमा प्र .अ. ले पनि दैनिक ५-७ घणटी पढाउनु पर्दा अन्य पक्षमा खासै ध्यान दिन नसकेको

१.१.१८.३. विद्यार्थी र शिक्षण सिकाइतर्फः

१. ३ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी सङ्ख्या घट्दै गएको ।

२. सबै विषयमा सिकाइ उपलब्धी सन्तोषजनक नरहेको र अपेक्षा अनुसार प्राप्त हुन नसकेको ।

३. विद्यार्थीहरू अनुशासित गराउन र हुन नसकेका ।

४. विद्यार्थीहरू कक्षा छोडेर भाग्नेनियमित उपस्थित नहुने ।

५. विद्यालयहरूलाई सिकाइ उपलब्धीका आधारमा दण्डि र पुरस्कारको व्यवस्था गर्न नसकिएको ।

६. जनचाहना अनुसार सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा कक्षा १ देखि नै अङ्ग्रेजी माध्यमबाट पठन पाठन हुन नसकेको ।

७. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा उदार कक्षोन्नतिको सफल कार्यान्वयन हुन नसकेको ,

८. छात्रालाई छात्रको तुलनामा घरायसी काममा बढी लगाउनाले पठनपाठन पक्रियामा राम्रो उपलब्धी हासिल गर्न नसक्नु ।

९. विद्यालय शिक्षा *पूरा* नगरी विद्यार्थीहरुले विद्यालय छाडने गरेको ।

१.१.१८.४. अभिभावक तर्फः

१. अभिभावकहरूमा सचेतनाको अभाव ।

२. सबै सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक, सरकारी कर्मचारी र सार्वजनिक पद धारण गरेका जनप्रतिनिधिका सन्तानहरू सामुदायिक विद्यालयमा नपढ्ने गरेका ।

३. विद्यालयका कार्यक्रमहरूमा अभिभावकको न्यून उपस्थिति हुने गरेको ।

४. विद्यालयका विषयमा अभिभावकहरू खासै सक्रिय नभएका ।

५. अभिभावकहरूले बालबालिकालाई घरमा उपयुक्त हेरचाह तथा पढाइमा सहयोग नगरेको ।

६. उही अभिभावकले पनि संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयमा पठाउने बालबालिकाको बीचमा र छोरा तथा छोरीको बीचमा पनि विभेद गर्ने गरेको ।

७. विद्यालयका गतिविधिमा राजनैतिक हस्तक्षेप हुने गरेको आरोप ।

१.१.१८.५. व्यवस्थापन र आर्थिक पक्षतर्फः

१. विद्यालयमा आन्तरिक आर्थिक श्रोतको कमीले व्यवस्थापन पक्षमा कठिनाई भएको ।

२. विद्यालयको नियमित र प्रभावकारी अनुगमन हुन नसकेको ।

३. विद्यालय शिक्षाका सम्बन्धमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघ खासै क्रियाशील हुन नसकेको।

४. विद्यालयहरूको लेखा प्रणाली र जिन्सी व्यवस्थापन अस्तव्यस्त रहेको ।

५. विद्यालय व्यवस्थापन समितिले पूर्णता पाउन र गठन हुन *राजनीतिक* हस्तक्षेप हुने गरेको आरोप लाग्ने गरेको ।

१.१.१९. हाल सञ्चालित मुख्य कार्यक्रमहरू

आलिताल गाउँपालिकाले शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आई रहेको छ । विद्यालयको भौतिक संरचना निर्माण तथा आन्तरिक तथा बाह्य वातावरण सुदृढ गर्दै बालबालिकाको उच्चतम सिकाइ बृद्धि गर्न तथा समग्र गाउँपालिकाको शैक्षिक सुधारका लागि प्रयत्न गरिरहेको छ ।

१.१.१९.१. शिक्षक व्यवस्थापनः

गाउँपालिकामा शिक्षक दरबन्दी पर्याप्त नभएका कारण एकै शिक्षकले धेरै कक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने अवस्था रहेको थियो जसका कारण बालबालिकाको प्रत्यक्ष पठनपाठनमा प्रभाव पारेको देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयहरुमा शिक्षकहरुको अभाव हुन नदिने उद्देश्यले गाउँपालिकाले शिक्षक व्यवस्थापनका लागि शिक्षक अपुग भएका विद्यालयहरुलाई अनुदान दिने गरेको छ । शिक्षकको क्षमता अभिबृद्धिः शिक्षकलाई प्रयाप्त ज्ञान तथा क्षमताको कमी भएमा कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइ प्रभावकारी हुँदैन त्यसको प्रत्यक्ष असर गुणस्तरीय शिक्षामा असर देखिन्छ र समयानुसार गाउँ प्रविधि आइरहेको अवस्थामा त्यस्ता प्रविधिमा शिक्षकको क्षमता विकास गरी शिक्षण क्रियाकलापमा गुणस्तर कायम गर्ने कुरालाई आत्मसाथ गर्दै यस गाउँपालिकाले आवश्यक अनुसार शिक्षकलाई पेशागत क्षमता विकास सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरेको छ ।

१.१.१९.२. विद्यालयको गुणस्तरीय शिक्षाका लागि सुपरीवेक्षणः विद्यालयहरुको सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन गरी पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने तथा आवश्यक अनुसार प्रअको बैठकमा शैक्षिक सुधारका लागि प्राविधिक छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । शिक्षकहरुका पेशागत सहयोग गर्न गाउँपालिका स्तरीय विज्ञ *समूह* गठन गरिएको छ । प्रारम्भिक पहिचान सम्बन्धी बालविकास देखि कक्षा ३ सम्मको कार्यक्रम सञ्चालन गरी कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ । यसमा अभिभावक, शिक्षक र बालबालिकासँगको अन्तरक्रिया तथा छलफलका आधारमा पहिचान गर्ने कार्य गरिएको छ यसबाट पनि शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा महत्वपूर्ण भूमिका रहेने छ ।

१.१.१९.३. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको व्यवस्थापनः अधिकाँङ्स माध्यमिक तथा आधारभूत तह सञ्चालित विद्यालयहरुमा ICT ल्यावको व्यवस्थापन गरी शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा सहयोग पुगेको छ ।

१.१.१९.४. पुस्तकालय व्यवस्थापनः विद्यर्थीहरुलाई खोज तथा अध्ययन गर्ने बानीको विकास गर्ने उद्देश्यले सबै माध्यमिक विद्यालयहरुमा आ.व. २०७७/०७८ मा पुस्तकालय स्थापना गरि सकिएको छ भने आधारभूत तहमा आ. व. २०७८/०८९ देखि पुस्तकालय व्यवस्थापनका लागि अनुदान दिने लक्ष्य गाउँपालिकाले लिएको छ ।

१.१.१९.५. अन्यः माथिका अतिरिक्त सञ्चालनमा रहेका यस गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा देखिएका विभिन्न समस्याहरू तत्काल र दीर्घकालीनरुपमा समाधान गर्ने प्रयासका रुपमा हाल कार्यान्वयनमा रहेका केही कार्यक्रमहरू निम्नानुसार छन् :-

१. विद्यार्थी भर्ना अभियान
२. विद्यालयमा भौतिक विकास निर्माण (भवन ,पुस्तकालय ,फर्निचरसहित कक्षा कोठा ,विज्ञान प्रयोगशाला, ICT प्रयोगशाला, वास सहितको शौचालय)
३. राष्ट्रिय प्रारम्भिक कक्षा पढाइ कार्यक्रम
४. छात्रवृत्ति र प्रोहत्सान अनुदान
५. प्रतिविद्यार्थी लागत अनुदान (पीए.सि.फ.)
६. शिक्षण सिकाइ सुधार अनुदान
७. विद्यालय तथा कक्षा अनुगमन निरीक्षण/सुपरिवेक्षण
८. एकमुष्ट सशर्त अनुदान
९. दिवा खाजा (प्रारम्भिक बालविकासदेखि कक्षा पाँचसम्म)
१०. सामुदायिक विद्यालयमा छात्राका लागि स्यानेटरी प्याड वितरण
११. सरकारी र विभिन्न गैरसरकारी सँघसँस्थाबाट आयोजना तथा सञ्चालन गरिने कार्यक्रमहरू

१.१. २०. विद्यालय शिक्षाका मुख्य क्षेत्रका मुख्य चुनौतीहरुः

यस आलिताल गाउँपालिका अन्तरगत विभिन्न विद्यालयहरुको अनुगमन, सरोकारवालाहरुसँगको विभिन्न समयमा गरिएका वैठकहरु र वर्तमान शैक्षिक अवस्था समेतलाई विश्लेषण गर्दा यस गाउँपालिकाका शिक्षा सम्बन्धी मुख्य चुनौतीहरु निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

- ❖ सामुदायमा आधारित बालविकास केन्द्रले न्युतम मापदण्ड *पूरा* गरी गाउँपालिकाले बालविकास केन्द्रको गुणस्तर सुधार गर्नका लागि विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गरी गुणस्तर सुधार गर्न ।
- ❖ आधारभूत तहका विद्यालयको न्युनतम आवश्यकताहरु *पूरा* गर्न ।

- ❖ विद्यार्थीहरुले विद्यालय छोड्ने दर न्युनीकरण गर्न ।
- ❖ जोखिममा रहेका, भौगोलिक विकटतता तथा सबै अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई विद्यालयको पहुँच ल्याउनु ।
- ❖ सबै विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री तथा सिकाइ वातावरण निर्माण गर्नु ।
- ❖ माध्यमिक तहको शिक्षा प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनु ।
- ❖ सबै विद्यालयमा सूचना, प्रविधि तथा सञ्चारको पहुँच पर्याउनु ।
- ❖ माध्यमिक तहमा प्राविधिक शिक्षाको पहुँच, विस्तार तथा गुणस्तरमा अभिबृद्धि गरी प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षालाई सर्वसुलभ बनाउन ।

१.१.२१. यस गाउँपालिकामा शिक्षाका मुख्य क्षेत्रका शिक्षाका अवसरहरुः

- ❖ गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रको सुधारका लागि आवश्यक नीति, नियम निर्माण तथा बजेटको व्यवस्थापन गर्नु ।
- ❖ शिक्षा गुणस्तर सुधारका लागि जस्तैः शिक्षकको व्यवस्थापन, तालिम तथा अन्य शैक्षिक सामग्री सहयोग गरेको छ ।
- ❖ शिक्षक पेसागत विकासका लागि पालिकास्तरमा विज्ञ *समूह* गठन ।
- ❖ आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क तथा माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा अनिवार्य गर्न कानुनी आधार निर्माण भएको

१.१.२२. योजना निर्माणको प्रक्रियाः

शिक्षा क्षेत्रको आमुल परिवर्तनका लागि व्यवस्थित तथा संरचनागत कार्यक्रमको आवश्यकता पर्दछ । कुनै पनि कार्य सम्पन्न गर्न गरिने परिकल्पनाको स्वरुपलाई कार्यान्वयन तहसम्म पुग्राउन प्रतिफल दिने प्रक्रियाहरुको मिश्रित योजना हो । जुन आफैमा निर्मित हुने होइन, यसलाई निर्माण गर्नुपर्छ त्यसैले योजना निर्माण गर्न त्यति सहज छैन । यो एउटा जटिल र चुनौतीपूर्ण कार्य पनि हो । बिगतको अनुभव, वर्तमानको कार्यशैली र भविष्यको दृष्टिकोण नै योजना भएकोले सबै तथ्यगत वस्तुको आधारमा स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्न र यसलाई विश्लेषणात्मक रुपमा कार्यान्वयन तहसम्म पुग्राई मिठो प्रतिफल दिन आफैमा कठिन र चुनौतीपूर्ण छ । यद्यपि यो गाउँ शिक्षा योजना निर्माण गर्न तपसिलका चरण र प्रक्रियाहरुलाई गम्भिरतापूर्वक अवलम्बन र अनुसरण गरिएको छः-

- ❖ आलिताल गाउँपालिकाका शिक्षा अधिकृत श्री देवराज पन्तको संयोजकत्वमा गाउँ कार्यपालिकाको निर्णयबाट गाउँ शिक्षा योजना निर्माणका लागि समिति गठन गरियो ।
- ❖ योजनालाई मूर्तरुप दिन आन्तरिक छलफल तथा कार्ययोजना निर्माण गरिएको ।
- ❖ योजनाको खाका तयार गरी *विषय*वस्तु माथि छलफल भएको ।
- ❖ नेपालको संविधान, शिक्षा ऐन २०२८ तथा नियमावली २०५९, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५ तथा नियमावली २०७७ र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को अध्ययन गरियो ।
- ❖ योजनाको लागि वर्तमान अवस्थाको मूल्याङ्कन गरी सर्वप्रथम तथ्याङ्क संकलन गरिएको थियो ।
- ❖ शिक्षा शाखामा तयार पारिएका स्रोतसामग्री र अन्य आधार पत्रहरुको समेत अध्ययन गरिएको ।
- ❖ जिल्ला शिक्षा योजना तथा अन्य तथ्याङ्कहरुलाई आधार बनाइएको ।
- ❖ २०६८ को जनसङ्ख्याको बृद्धिदरको आधार मानी प्रक्षेपण गरिएको ।
- ❖ तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रक्षेपण, विश्लेषण र प्रमाणीकरण गरिएको ।
- ❖ विभिन्न प्रकारका सुझाव, खेस्रा तयारी, टिपोट र पृष्टपोषण , सङ्कलन गरिएको ।
- ❖ गाउँपालिका तथा गाउँसभाबाट परिमार्जित तथा अनुमोदन सहित तथ्याङ्क लिएको ।
- ❖ अध्ययन अनुसन्धान, पन्ध्रौ योजना अध्ययन गरिएको ।
- ❖ प्राविधिक तथा मस्यौदा समितिका पदाधिकारीहरुलाई गाउँ शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धी अभिमुखीकरण गरिएको थियो ।
- ❖ प्राविधिक तथा लेखन समितिले पहिलो मस्यौदा निर्माण गरी थप सल्लाह सुझावका लागि जननिर्वाचित पदाधिकारी तथा शिक्षा सरोकारवालाहरुसँग मस्यौदा माथि सल्लाह सुझाव सङ्कलन ।
- ❖ प्राप्त सल्लाह सुझावलाई समेटी गाउँ शिक्षा योजनालाई अन्तिम रुप प्रदान ।
- ❖ गाउँ कार्यपालिकाबाट शिक्षा योजना पारित गरिएको थियो ।

१.१.२२.१. पूर्व योजनाहरुको समीक्षाः

जनप्रतिनिधि संस्थाको रुपमा विकास भई स्थानीय सरकारको एउटा महत्वपूर्ण कार्य शिक्षाको योजना निर्माण गर्नु हो । मुख्यतया यो योजना सुरवातको भएको कारण पहिलेका योजनाहरुको समीक्षा गर्ने कार्य नभएता पनि जिल्ला शिक्षा योजना डडेल्धुरा को पछिल्लो परिस्कृत योजनालाई आधार

मानिएको छ । विद्यालय सुधार योजना, आलिताल गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र लाई मार्गदर्शनको रुपमा लिइएको छ । कतिपय योजनाहरुलाई निरन्तरता, केही गाउँ योजनाहरु स्थानीय सरकारको आवश्यकतालाई महसुस गरी कार्यक्रम तथा कार्यान्वयन गर्न मिल्ने योजनाको रुपमा आएका छन् । तलदेखि माथि बन्ने उर्धमुखी (Bottom up approach) योजनाको स्थानीय रुपलाई आधारमानी योजना निर्माण गरिएको भएतापनि संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय माग अनुसारका कार्यक्रमहरु समन्वयात्मक रुपमा लैजान सके योजनाले राखेका महत्वकाङ्क्षाहरु *पूरा* हुने देखिन्छ ।

१.१.२२.२. योजना निर्माणको खाकाः

योजनाले परिकल्पना गरेको शैक्षिक *उपलब्धी* प्राप्त गर्न मुख्यतया विद्यालय पहुँच बाहिर रहेका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय पुग्राउनका लागि विद्यालय तथा बालविकास केन्द्रहरुलाई पहिलो इकाइ अर्थात खुड्किलो मानेर विद्यालयद्वारा भरेर पठाइएका तथ्याङ्क विवरणहरु, फ्ल्यास रिपोर्ट, जनगणना-२०६८ र त्यसलाई प्रक्षेपण गरिएको जनसङ्ख्या सहितको तथ्याङ्क, विभिन्न खालका Status Report, सरोकारवालाबाट प्राप्त स्रोतहरु, अन्य योजना तथा प्रतिवेदन आधारपत्रहरुमा राखिएका द्वितीय स्रोत एवम् स्थलगत रुपमा गरिएको छलफल एवम् प्राप्त तथ्याङ्कलाई प्राथमिक स्रोतको रुपमा लिई योजनालाई बढी भरपर्दो विश्वासिलो र यथार्थपरक बनाउने प्रयास गरिएको छ ।

परिच्छेद – २

गाउँ शिक्षा योजना

२.१. सन्दर्भ र औचित्यः

देशमा प्रजातन्त्रको पुर्नहाली भएसँगै शिक्षा आर्जनका लागि विभिन्न विद्यालय तथा विश्वविद्यालयको स्थापना भएको देखिन्छ । सर्वसाधारणका लागि शिक्षा आर्जन गर्न सहज वातावरण भएसँगै सरकारले शिक्षासँग सम्बन्धित विभिन्न नीति तथा कार्यक्रम ल्याएको देखिन्छ । वि.सं. २०१० को नेपाल शिक्षामा नामक योजना कार्यान्वयन भएसँगै शिक्षा प्राप्त गर्न आम नागरिकको चासो बढेको देखिन्छ ।

नेपालमा शिक्षालाई आमनागरिकको पहुँचबृद्धि गर्न तथा शिक्षालाई व्यवसायिक तथा प्रतिस्पर्धी बनाउनका लागि शिक्षासँग सम्बन्धित विभिन्न नीति, नियम तथा परियोजना सञ्चालन भएका छन् । प्राथमिक शिक्षा परियोजना, आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना, आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम, सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम लागु भएका थिए ।

नेपालको संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकको रुपमा सुनिश्चित गरेको छ । प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क ग्यारेन्टी गरेको छ भने माध्यमिक तहको शिक्षालाई अनिवार्य गरेको छ । त्यसै गरी गरिब तथा जोखिममा रहेका बालबालिकालाई कानुन बमोजिम निःशुल्क शिक्षाको हक प्रदान गरेको छ । संविधानको अनुसूची-८ ले स्थानीय तहको अधिकारको सूचीको क्र.सं. (८) मा आधारभूत र माध्यमिक तहको शिक्षा स्थानीय तहको क्षेत्राधिकारमा रहेको व्यवस्था गरेको छ भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ (ज) अनुसार शिक्षाका २३ वटा अधिकार स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको सन्दर्भमा स्थानीय सरकारले अधिकार कार्यान्वयन गर्न तथा शिक्षा मार्फत समृद्ध आलिताल गाउँपालिका निर्माणका लागि सुनिश्चित यो गाउँ शिक्षा योजना निर्माण गरिएको हो

साथै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ६ (२४) मा गाउँपालिका तथा गाउँपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका *विषय*का लागि आवधिक, बार्षिक, रणनीतिगत *विषय*मा क्षेत्रगत मध्यकालिन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागु गर्न सक्ने अधिकारको व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७५ ले पनि स्थानीय तहले बार्षिक योजना र बजेट तर्जुमा गर्नु पूर्व स्थानीय तहको भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा पूर्वाधार लगायतका क्षेत्रको यथार्थ स्थिति देखिने गरी वस्तुगत विवरण (Profile) तयार वा अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ । अद्यावधिक वस्तुगत विवरण आफ्ना website मार्फत सार्वजनिक गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

स्थानीय तहको शिक्षा योजना बनाउन महत्वपूर्ण छ किनकी तीनतहको सरकारले पर्याप्त बजेटको व्यवस्थापन गरेपनि यथेष्ट रुपमा शैक्षिक योजना, नीति तथा कार्यक्रम निर्माण नगरिएको हुँदा खर्चिएको स्रोतको प्रतिफल मापन गर्न सकिरहेका छैन भने अर्को तिर स्थानीय तहमा शैक्षिक मुद्दा, समस्याका आधारमा शैक्षिक लगानीका लागि योजना नभएको हुँदा तथा शैक्षिक सूचकको हिसाबले स्थानीय तहले शैक्षिक *उपलब्धी* मापन गर्न सकिएको छैन ।

त्यसैगरी लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलाप सहितको समग्र योजना बनाउन स्रोतको सही सदुपयोग, अपेक्षित *उपलब्धी* हासिल गर्न सजिलो हुनका साथै तीनै तहको सरकारले बनाएका योजनाको प्रतिबिम्बित हुन जरुरी छ । संविधानको मर्म अनुसार समन्वय, सहकार्य र सहकार्यको सिद्धान्तमा आधारित शिक्षा योजना निर्माणमा सबै कार्य गर्न आवश्यक देखिएको छ । यदि त्यस्तो हुन सकेमा स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग हुने छ । यस कारण आलिताल गाउँपालिकाले शिक्षाको समग्र विकास तथा आमुल परिवर्तनका लागि गाउँ शिक्षा योजना तयार गर्ने प्रयत्न गरेको हो

शिक्षाको सुधारका लागि वि.सं. २०८८ (सन् २०३१) सम्म प्राप्त गर्ने *उपलब्धी*हरुलाई समेट्ने गरी यस खण्डमा गाउँ शिक्षा योजनाको दूरदृष्टि (Vision), ध्येय (Mission), उद्देश्यहरु (Objectives), रणनीतिहरु (Strategies) तथा प्रमुख *उपलब्धी* सूचक (Key Indicators) प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.१.१ योजनको दूरदृष्टिः-

सभ्य, सुसंस्कृत र विकसित राष्ट्र निर्माणका लागि ***आलिताल*** गाउँपालिकामा आगामी १० वर्ष भित्र सकारात्मक सोचयुक्त सक्षम, प्रतिष्पर्धी, व्यवहारिक तथा सिपयुक्त, व्यवसायिक र प्राविधिक शिक्षाको पहुँच, प्रविधिमैत्री, आर्थिक तथा सामाजिक रुपान्तरण र न्यायपूर्ण समाजको निर्मण गर्न सक्ने मानव संशाधन विकासमा टेवा पुऱ्याउने ।

२.१.२ योजनाको लक्ष्यः

आगामी १० वर्षभित्र प्रत्येक समुदायका सबै बालबालिकाहरु विभेदरहित किसिमले समग्र पहिचान सहित विद्यालयभित्र पुग्ने छन् , सङ्ख्यात्मक हिसाबले मात्र नभई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न आवश्यक सबै पूर्वाधार तथा व्यवस्थाको यथार्थ पहिचान गर्नु पर्ने यो योजनाको लक्ष्य रहेको छ ।

२.१.३ योजनाको उद्देश्यः

साक्षरताको हिसाबले यो गाउँपालिका केही सकारात्मक सङ्केत देखिए पनि शिक्षित गाउँपालिकाको लागि तपसिलका शैक्षिक उद्देश्यहरु रहेका छन् ।

- ❖ सबै बालबालिकाहरुको लागि गुणस्तरीय शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु ।
- ❖ बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि परिवार तथा समुदायको संलग्नताको बृद्धि गर्नु ।
- ❖ पूर्वप्राथमिक तथा आधारभूत तहको सबै बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच तथा गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नु ।
- ❖ आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क, माध्यमिक तहको शिक्षा अनिवार्य गरी सबै बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चितता गर्नु ।
- ❖ माध्यमिक तहको शिक्षालाई वैज्ञानिक, गुणस्तरीय, जीवनपर्यन्त, तथा जीवन उपयोगी र प्रविधिमैत्री शिक्षा कायम गर्नु ।
- ❖ स्थानीय परिवेश, संस्कृति, परम्परा अनुरप स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी स्थानीय पाठ्यक्रम लागु गर्नु ।
- ❖ सबै विद्यालयमा सबै किसिमको विभेद, दुरव्यहार, भयमुक्त बालमैत्री तथा अपाङ्गता मैत्री वातावरणको सुनिश्चितता गर्नु ।
- ❖ औपचारिक शिक्षाबाट बञ्चित बालबालिका, युवा, प्रौढ लाई अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षाको माध्यमद्वारा शिक्षाको मुल धारमा ल्याई पहुँच र शिक्षाको सबै किसिमको अवसरको सुनिश्चितता गर्नु ।
- ❖ विद्यालय नेतृत्वविकास, व्यवस्थापन, सुशासन, पारदर्शिता, उत्तरदायित्व र जवाफदेहिताको विकास कायम गरी विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको *सहभागी*ता बढाउनु ।
- ❖ आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षाको अधिकार र अवसर सुनिश्चित गर्नु ।
- ❖ गाउँको वर्तमान शैक्षिक अवस्था (साक्षर, शिक्षित र निरक्षर) पत्ता लगाउनु र सबै नागरिकलाई साक्षर बनाउन विभिन्न कार्यक्रमको सुनिश्चितता गर्नु ।
- ❖ सबै शिक्षकको शैक्षिक योग्यता कायम राखी शिक्षण सिकाइ कार्यमा दक्षता अभिबृद्धि गर्न आवश्यक तालिम प्रदान गर्नु ।
- ❖ विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न विद्यालय सुपरिवेक्षणमा जोड दिनु ।
- ❖ विशेष शिक्षाको आवश्यकता भएका बालबालिकाको पहिचान गरी उनीहरुको आवश्यकता अनुसार शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।
- ❖ विद्यालय तहमा खेल तथा सह क्रियाकलाप सञ्चालनमा जोड दिनु ।
- ❖ समुदायस्तरमा बालबालिकाको पढाइको वातावरण सिर्जनाका लागि अभिभावक तथा समुदायको क्षमता विकास गरी परिचालन गरिने छ ।
- ❖ विद्यालयमा समावेशीकरणलाई उच्च प्राथमिकता दिनु ।
- ❖ शैक्षिक तथ्याङ्कलाई भरपर्दो र विश्वासिलो बनाउनु ।
- ❖ समुदायमैत्री शिक्षण संस्थाको विकास गर्नु ।
- ❖ व्यवसायिक सिपयुक्त तथा प्राविधिक शिक्षाको व्यवस्था गर्नु ।
- ❖ विद्यालय छाड्ने दरमा कमील्याउनु ।
- ❖ परीक्षा प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्नु ।
- ❖ शिक्षक व्यवस्थापनमा सुधार गर्नु ।
- ❖ सबै विद्यालयहरुलाई आधुनिक प्रविधिमैत्री वनाउने ।
- ❖ स्वस्थ *जीवनयापनमा* सधाउ पुर्याउन खेल तथा योग शिक्षामा जोड दिनु ।

२.१.४ रणनीतिहरुः

माथिउल्लेखित उद्देश्यहरु प्राप्त गर्नका लागि विभिन्न रणनीतिहरु तय गरिएको छ। तय गरिएका उद्देश्य प्राप्त गर्न प्राथमिकतामा आधारित तपसिल बमोजिमको रणनीतिहरु कार्यान्वयन गरिने छ।

- ❖ प्रचलित ऐन तथा कानुन बमोजिम प्रारम्भिक बालविकमासको रणनैतिक योजना तयार गरी लागु गरिने छ।
- ❖ एक वडामा एक नमुना विद्यालयको अवधारणा कार्यान्वयन गरिने छ। त्यसका लागि प्रचलित ऐन, कानुन बमोजिम स्थानीय तहले नमुना विद्यालयको कार्यविधिलाई लागु गरिने छ।
- ❖ संघीय कानुन र मापदण्ड बमोजिम नक्साङ्कनको आधारमा विद्यालयको स्थापना, समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी सबै बालबालिकाको पहुँच तथा *सहभागी*ताको सुनिश्चितता गरिने छ।
- ❖ आधारभूत तहको शिक्षालाई निःशुल्क तथा अनिवार्य तथा माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क गरी सबै बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच अभिबृद्धि गरिने छ।
- ❖ संघ तथा प्रदेश सरकारको समन्वय तथा सहजीकरणमा स्थानीय सरकारले विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास, शैक्षिक, आर्थिक विकासको व्यवस्थापन गर्दै सबै बालबालिकाको शिक्षाको पहुँचको सुनिश्चितता गरिने छ।
- ❖ शैक्षिक गुणस्तरमा तथा व्यवस्थापनमा अभिबृद्धिको सुनिश्चितता गरिने छ।
- ❖ स्थानीय परिवेश, आवश्यकता, सामाजिक, संस्कृति अनुरुप स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागु गरिने छ।
- ❖ विद्यालयको नर्तृत्व विकास, पारदर्शिता, जवाफदेहिता कायम गर्न विद्यालयका सरोकारवालाको क्षमता अभिबृद्धि गरिने छ।
- ❖ बालबालिकाको स्वास्थ्य र पोषणका लागि स्थानीय गैरसरकारी तथा शिक्षा सरोकारवालासँग समन्वय र सहकार्य गरी विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम लागु गरिने छ
- ❖ प्रत्येक वडाको अग्रणी विद्यालयलाई शैक्षिक सम्पर्क विद्यालयको रुपमा कायम गरिने छ। साथै दक्ष तथा अनुभवी शिक्षकलाई सम्पर्क शिक्षक वडागत रुपमा तोकिने छ।
- ❖ शिक्षकको शैक्षिक क्षमता अभिबृद्धि गर्न समय समयमा शिक्षक तथा विद्यालय कर्मचारीहरुलाई तालिम, कार्यशाला, अभिमुखीकरण कार्यक्रम, बैठक, अन्तरक्रिया कार्यक्रम पालिका स्तरमा सञ्चालन गरिने छन्।
- ❖ विशेष शिक्षा आवश्यकता भएका बालबालिकाहरुका लागि विशेष कक्षा सञ्चालन गरिने छ।
- ❖ विपन्न तथा जेहेन्दार विद्यार्थीको पहिचान गरी छात्रवृत्ति, शैक्षिक सामग्री उपलब्ध गराई उनीहरुको शैक्षिक निरन्तरतामा जोड दिइने छ।
- ❖ कार्य सम्पादनका आधारमा प्रत्येक वर्ष एक जना लाई उत्कृष्ट शिक्षक छनौट गरी पुरुस्कृत गरिने छ।
- ❖ रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको अवस्था मापन गरी आवधिक प्रतिवेदन तयार गर्न पालिका स्तरमा अनुगमन मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन समिति गठन गरिने छ।
- ❖ शिक्षाको पेशागत सहयोग र विद्यालय सुपरिवेक्षण कार्यका लागि पालिका स्तरमा विज्ञ रोष्टर समूह गठन गरी परिचालन गरिने छ।
- ❖ सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको क्षमता अभिबृद्धि गरी सामाजिक परिचालनका कार्यक्रममा सहभागी गराइने छ
- ❖ बालबालिकाको पठन सिप अभिबृद्धि गर्न वडास्तरमा र पालिकास्तरमा शैक्षिक गतिविधिका कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। विद्यार्थीहरु तथा अभिभावकहरुको संलग्नतामा गरिने छ।
- ❖ विद्यार्थीहरुलाई राष्ट्र समाज प्रति उत्तरदायित्व बोध गर्नका लागि अनिवार्य रुपमा माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरुलाई स्काउट, रेडक्रस जस्ता मानवीय कार्य र गतिविधिमा संलग्न गराइने छ।
- ❖ विद्यार्थीहरुलाई खेल योगाभ्यास र सह क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि गाउँपालिका स्तरमा आधुनिक प्रविधिसहितको रङ्गशाला निर्माणमा जोड दिइने छ।
- ❖ स्थानीय स्तरमा उपलब्ध शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोगमा जोड दिइने छ। मूल्याङ्कनको आधार बनाइने छ।
- ❖ प्राविधि तथा *व्यावसायिक* शिक्षाको पहुँच विस्तार गरिने छ।
- ❖ शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि सहकार्य, सह-अस्तित्वको अवधारणा अनरुप नीति निर्माण, स्रोतबाँडफाँड तथा लगानीका लागि संघ, प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिने छ।
- ❖ स्थानीय तहमा स्रोतकेन्द्र र निरीक्षण क्षेत्रको अवधारणा लाई सक्रियताका साथ कार्यविधि निर्माण गरी सञ्चालन गरिने छ

- सम्पूर्ण शिक्षा प्रणालीलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित बनाउने
- वैज्ञानिक, प्राविधिक, पव्यवसायिक, सिपमूलक, रोजगारीमूलक एवम् जनमुखी शिक्षा मार्फत सिर्जनशील, प्रतिस्पर्धी र राष्ट्रप्रति जिम्मेवार जनशक्ति तयार गर्ने।
- वालविकास केन्द्रका सहजकर्ताका लागि सहजीकरण तालिमको व्यवस्था गरिने छ।
- खेल प्रशिक्षकहरुलाई सबै विद्यालय सम्म पुग्न वातावरण सृजना गर्ने र आवश्यक स्रोत साधन परिचालन गरिने छ।
- कार्यरत शिक्षकहरुलाई आधुनिक प्रविधि सम्वन्धी तालिमको व्यवस्था गरिने छ।

२.१.५ प्रमुख *उपलब्धी* तथा सूचकहरु: यस गाउँ शिक्षा योजनाका प्रमुख *उपलब्धी* सूचकहरु निम्नबमोजिम निर्धारण गरिएको छन् :-

तालिका १०: दश बर्षे गाउँ शिक्षा योजनाका प्रमुख *उपलब्धी* सूचक:

क्र स	सुचकहरु	वि. स. २०७८	वि. स. २०८३) को लक्ष्य	वि. स. २०८८) को लक्ष्य
१	प्रारम्भिकबालविकास शिक्षा			
१.१	कुल भर्नादर	५०.३	८०	१००
१.२	खुद भर्नादर			
१.४	कक्षा १ मा नवप्रवेशी मध्ये प्रारम्भिकबालविकास शिक्षाको अनुभव प्राप्त बालबालिकाको प्रतिशत	५२	८०	१००
१.५	आधारभूत तालिम प्राप्त सहजकर्ता प्रतिशत			
२	आधारभूत शिक्षा			
२.१	कक्षा १ मा कुल नया भर्नादर(GIR)	१०४.९	१००	१००
२.२	कक्षा १ मा खुद नया भर्नादर(NIR)	९२.७	९७	१००
२.३	कक्षा १-५ कुल भर्नादर	१०२.५	१००	१००
२.४	कक्षा १-५ मा खुद भर्नादर	९६.३	९८	१००
२.५	कक्षा १-८ मा कुल भर्नादर	१०१.६	१००	१००
२.६	कक्षा १-८ मा खुद भर्नादर	९६.३	९८	१००
२.७	कक्षा १-८ को लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	१.१४	१.०	१.०
३	माध्यमिक शिक्षा			
३.१	कुल भर्नादर कक्षा ९-१०	१०३.८	१०१	१००
३.२	खुद भर्नादर कक्षा ९-१०	६८.२	८०	९०
३.३	कुल भर्नादर कक्षा ९-१२	१०३.८	१००	१००
३.४	खुद भर्नादर कक्षा ९-१२	४५.६	६०	७५
३.५	कुल भर्नादर कक्षा ११-१२	५०	६०	७०
३.६	खुद भर्नादर कक्षा ११-१२	२३	३५	५०
४	अनौपचारिक शिक्षा तथा निरन्तर *सिकाइ*			
४.१	५ वर्ष माथिको साक्षरता दर	६५.९२	८०	१००
४.२	१५ देखि ६० वर्षको साक्षरता दर	९७.६	१००	१००
५	**महिला शिक्षक प्रतिशत**			
५.१	आधारभूत तह(कक्षा १-५)	३६.४५	४३	५०
५.२	आधारभूत तह(कक्षा ६-८)	१९.२३	२७	३३
५.३	माध्यमिक तह(कक्षा ९-१०)	०	१०	२०
५.४	माध्यमिक तह(कक्षा ११-१२)	२५	३३	४०

परिच्छेद -३

शिक्षाका क्षेत्रहरु

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.१.१ परिचय

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा विद्यालय जाने उमेर पूर्व का बालबालिकाहरुको *सर्वाङ्गीण* विकासमा सहयोग गरी आधारभूत शिक्षाका लागि तयार गराउने कार्यक्रम हो । *सर्वाङ्गीण* विकास अन्तर्गत बालबालिकाहरुको शारीरिक, मानसिक तथा बौद्धिक सामाजिक र संवेगात्मक विकास पर्दछन । कुनै एक पक्षको विकास कमजोर हुँदा व्यक्तिको व्यक्तित्व विकासमा बाधा पर्न सक्ने भएकाले बालबालिकामा उल्लेखित सबै पक्षको विकासमा ध्यान दिनु आवश्यक छ । त्यसैले प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा कार्यक्रमले बालबालिकालाई लेखपढ गराउने वा अक्षर तथा अंक चिनाउने कार्यमा जोड दिने भन्दा बालबालिकाको *सर्वाङ्गीण* विकासमा सहयोग गर्नका साथै आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गराउन सहयोग गर्नुपर्दछ । प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाका कार्यक्रमहरु विभिन्न समयावधिमा सुरु गर्ने भएतापनि चार वर्ष उमेर पुगेका बालबालिकाका लागि एक वर्षको प्रारम्भिकबालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने कुरा शिक्षा ऐन २०२८ मा उल्लेख गरिएको छ । अतः यस शिक्षालाई विशेष प्राथमिकतामा दिन आवश्यक भएकोले आलिताल गाउँपालिकाको दश *वर्षीय* शिक्षा योजनाको मुख्य अंगको रुपम गाउँ शिक्षा योजनाको रणनैतिक आधारका रुपमा सञ्चालन गर्न यस सम्बन्धी योजना तयार गरिएको छ ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

आलिताल गाउँपालिकामा हाल जम्मा ५३ बालविकास केन्द्रहरु सञ्चालनमा रहेका छन । जसमध्ये ४२ वटा प्रारम्भिकबालविकास केन्द्र विद्यालयमा र ११ वटा समुदायमा आधारित गरी सञ्चालित रहेका छन । संस्थागत विद्यालय विद्यालयमा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा ३ वर्षेको कार्यक्रम सञ्चालनमा छन । यी सबै शैक्षिक संस्थाहरुमा कुल ७३१ बालबालिकाहरु *सहभागी* भएका छन । प्रारम्भिकबालविकास शिक्षामा कार्यरत शिक्षकहरु ५३ जना रहेका छन । SEE/SLC वा सो सरह योग्यता भएका शिक्षकको संख्या ५ प्रतिशत र सो भन्दा बढि योग्यता भएका शिक्षकको संख्या ९५ प्रतिशत रहेको छ । प्रारम्भिकबालविकास शिक्षा केन्द्रहरुको अनुमति गाउँपालिकाले प्रदान गर्दै आएको छ । वर्तमान यस अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा प्रारम्भिकबालविकास तथा शिक्षा क्षेत्रमा देहाय बमोजिमका चुनौतिहरु देखिन्छन ।

१. प्रारम्भिक बालविकास उमेर *समूह*का सबै बालबालिकाहरु विशेष गरी भौगोलिक विकटता भएका क्षेत्र र अपाङ्गता भएकाहरुलाई प्रारम्भिकबालविकास र शिक्षामा पहुँच पुर्‍याउन ।

२. सबै प्रारम्भिकबालविकास तथा शिक्षा केन्द्रमा न्युनतम मापदण्ड *पूरा* गर्न।

३.१.३ उद्देश्य

यस योजनाले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्य राखेको छः

१. चार वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाको *सर्वाङ्गीण* विकास र आधारभूत शिक्षाको तयारीका लागि प्रारम्भिक बालविकास सेवामा पहुँच बढाउनु ।

२. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरुमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु ।

३. सबै बालबालिकाहरुलाई प्रारम्भिक वालशिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश गराउनु ।

३.१.४ रणनीतिहरु

योजनाका उद्देश्यहरु हासिल गर्न निम्नलिखित *रणनीति*हरु अबलम्बन गरिनेछनः

१. गाउपालिकाको आफ्नैस्रोतबाट सञ्चालित सबै प्रारम्भिक बालबिकास कक्षा/केन्द्रहरूको मातृविद्यालय तोक्ने । (उद्देश्य १)

२. जटिल भौगोलिक क्षेत्रमा बसोबास गर्ने समुदायका बालबालिका तथा अपाङ्गता ४ वर्ष उमेर *समूह*का बालबालिकाहरुलाई समेट्नका लागि आवश्यकता अनुसार प्रारम्भिकबालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका विभिन्न नमुनाहरु विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गर्ने (उद्देश्य १)

३. सबै बालविकास सहजकर्तालाई तालिमको व्यवस्था गर्ने (उद्देश्य २)

४. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैर सरकारी संघ संस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरुलाई जिम्मेवार बनाउने । (उद्देश्य ३)

५. कक्षा १ मा भर्ना हुन प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको अनुभवलाई क्रमशः अनिवार्य गर्दै लैजाने (उद्देश्य ३)

६. प्ररम्भिक बालविकास शिक्षामा अन्य कक्षा सरह भर्ना अभियान सञ्चालन गर्न लगाई बालववकास उमेर *समूह*का कोहि पनि बालबालिका प्रारम्भिक बालविकास शिक्षावाट बञ्चित नरहेको क्षेत्र घोषणा गर्न लगाउने (उद्देश्य १ र ३)

३.१.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क. उपलब्धी

१. सबै बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिकबालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

२. प्रारम्भिकबालविकास तहको कुल भर्नादर शत प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।

३. भौगोलिक विकटता भएका क्षेत्र र अपाङ्गता भएकाहरुलाई प्रारम्भिकबालविकास बालविकास शिक्षामा पहुच पुगेको हुनेछ ।
४. कक्षा १ मा नवप्रवेश गर्ने प्रारम्भिकबालविकास शिक्षाको अनुभव प्राप्त गर्ने बालबालिका शत प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
५. बालविकास केन्द्रका सहजकर्ता शत प्रतिशत तालिम प्राप्त हुनेछन ।

ख. नतिजाहरु

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरुलाई १ वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रममा सहज पहुँच हुने ।
२. भौगोलिक जटिलतामा रहेका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई समेट्नका लागि आवश्यकतामा आधारित जस्तै घरमा आधारित, समुदायमा आधारित, तथा घुम्ति प्रारम्भिकबालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका नमुनाहरु विकास हुने ।
३. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा तिनै तहका सरकार, परिवार, समुदाय, गैर सरकारी संघ संस्था र विद्यालयहरु जिम्मेवार हुने ।
४. सबै बालविकास केन्द्रमा न्युनतम आधारभूत भौतिक सुबिधाको पहुच पुगेको हुनेछ ।

ग. प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका ३.१.५.१ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डहरु विकास परिमार्जन तथा प्रबोधीकरण	पटक	०	०	१	१	१	३	२	संघ र प्रदेश गर्ने
२	नक्साङ्कन गरी पुनर्वितरण	पटक	०	०		०	१	१	०	स्थानीय तह
३	अभिलेखीकरण व्यवस्थापन	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	५	केन्द्रले
४	शिक्षकको योग्यता र क्षमता विकास गर्दै वृत्ती विकासको अवसर मिलाउने	सङ्ख्या	०	०	२६	०	२७	५३	५३	स्थानीय तह
५	प्रविधिमैत्री शैक्षिक सामग्रीहरुको व्यवस्थापन गर्ने	पटक	०		०	१	१	२	३	केन्द्र

तालिका ३.१.५.२ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्षको)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डहरु विकास परिमार्जन तथा प्रबोधीकरण	पटक	०	०	१५०	१७५	२००	५२५	५४०	संघ र प्रदेश गर्ने
२	नक्साङ्कन गरी पुनर्वितरण	पटक	०	०	०	०	१७५	१७५	३५०	स्थानीय तह
३	अभिलेखीकरण व्यवस्थापन	निरन्तर	१०	२०	४०	५०	५०	१७०	२००	केन्द्रले र स्थानीय तह
४	शिक्षकको योग्यता र क्षमता विकास गर्दै वृर्त्ति विकासको अवसर मिलाउने	पटक	०	०	२५०	०	२८०	५३०	६००	स्थानीय तह
५	प्रविधिमैत्री शैक्षिक सामग्रीहरुको व्यवस्थापन गर्ने	पटक	०	२५०	३००	३२५	३५०	१२२५	१३००	केन्द्र र स्थानीय तह
कूल जम्मा रकम (रु हजारमा)			१०	२७०	५९०	५५०	१०५५	२५२६	२९९०	

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

मानव जीवनयापनका लागि आवश्यक पर्ने ज्ञान सिप आर्जन गर्ने गरी घर *परिवार* तथा समुदायमा आफ्ना विचारहरु अभिव्यक्त गर्न र समाजमा घुलमिल तथा आफुलाई सामाजिक परिवेशमा समायोजन गरी सामाजिकीकरणमा सहज बनाउने प्रारम्भिकबालविकास देखि कक्षा ८ सम्मको शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा भनिन्छ। नेपालको संविधान २०७२ को धारा ३१ मा र शिक्षा ऐन, २०२८ ले समेत आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुनेछ भन्ने व्यवस्था मौलिक हक अन्तर्गत राखिएको छ। हाल आधारभूत शिक्षालाई मौलिक अधिकारको रुपमा स्थापित गरिएको छ। शिक्षामा सबैको पहुँचका लागि राजनैतिक प्रतिवद्यताको कमि रहेको र *गरिए*का प्रतिवद्यताहरु पनि कार्यान्वयनमा आएको देखिदैन। एकातर्फ निर्दिष्ट *सिकाइ*लाई मात्र स्तरियता मान्ने र अर्कोतर्फ कागजि काम कार्वाहिलाई मात्र आफ्नो जिम्मेवारी र दायित्व सम्झने स्थिति देखिईरहेको विद्यमान अवस्थामा व्यवहारिक परिवर्तन, श्रमसँगको आस्था, जीवनोपयोगी खोज अनुसन्धान, संस्कार र संस्कृतिप्रति लगाव, नैतिक आचरण र जिम्मेवारी, मौलिक रुपमा विज्ञान उपयोग गर्न सक्ने गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यमा केन्द्रित रही यस खण्डमा आधारभूत शिक्षाको कक्षा १ देखि ८ सम्म आगामी १० वर्षभित्रका विभिन्न क्रियाकलापहरु यस योजनामा समावेश गरिएको छ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

आलिताल गाउँपालिकामा शैक्षिक सत्र २०७८ सम्ममा कक्षा १-८ सम्म सञ्चालन भएका ७ कक्षा १-५ सम्म ११ वटा र कक्षा १-३ सम्म १५ सामुदायिक विद्यालय तथा कक्षा १-८ सम्म १ वटा र कक्षा १-३ सम्म १ वटा र कक्षा १-५ सम्म १ वटा सस्थागत विद्यालयहरु सञ्चालनमा छन आधारभूत तह(कक्षा १-८) सम्म ३९३० विद्यार्थीहरु अध्ययनरत छन। वर्तमान अवस्था केलाएर हेर्दा आधारभूत तह कक्षा १-८ खुद भर्ना दर ९६.३ प्रतिशत, कुल भर्ना दर १०१.६ प्रतिशत, प्रारम्भिक बालविकासको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकाको ५२ प्रतिशत रहेको छ। विद्यालयहरुको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउन आवश्यक देखिन्छ। दिवा खाजा कार्यक्रमलाई *सिकाइ* तथा विद्यार्थीको स्वास्थ्यसँग प्रभावकारी ढङ्गले जोड्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ। आधारभूत तहमा विद्यालय छोड्ने दरलाई कम गर्नु अति जरुरी देखिन्छ। राष्ट्रिय प्रारम्भिक पढाइ कार्यक्रमले कक्षा १ देखि ३ का विद्यार्थीहरुको पठन सिपमा सहयोग गरेको पाइएको छ। पाठ्यक्रमको सफल कार्यान्वयनको लागि सो तहमा अध्यापन गर्ने शिक्षकहरुको क्षमता वृद्धि गर्नु अति आवश्यक देखिन्छ। शिक्षण *सिकाइ* विधि सुधारका लागि *सम्पूर्ण* शिक्षकहरुलाई वर्तमान प्रविधिसँग जोड्नु अति आवश्यक देखिन्छ। उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा आधारभूत शिक्षा क्षेत्रमा देहाय बमोजिमका चुनौतिहरु देखिन्छन।

१. आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाहरुको पहुँच, *सहभागी*ता तथा गुणस्तर सुनिश्चित गर्न
२. आधारभूत शिक्षा निःशुल्क तथा अनिवार्य गर्न
३. आधारभूत तहमा *सिकाइ*को गुणस्तर सुधार गरी विद्यार्थीको *सिकाइ* उपलब्धीको वृद्धि गर्नु
४. विद्यार्थीले बिचैमा विद्यालय छोड्ने दर शून्यमा झार्ने
५. लैङ्गिक समता कायम गर्ने
६. बालमैत्री वातावरण निर्माण गर्नु र पर्याप्त भौतिक पूर्वाधार विकास गर्ने
७. शिक्षकहरुको विषयगत र कक्षागत दरबन्दीको व्यवस्था मिलाउन
८. पोषण, स्वास्थ्य तथा दिवा खाजा लगायत विद्यार्थी सहायता प्रणाली स्थापना गर्ने
९. विषयगत शिक्षक व्यवस्थापन गर्न,
१०. विद्यार्थी मुल्याङ्कनलाई *सिकाइ* क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रुपमा विकास गर्ने र आधारभूत तहको परीक्षा प्रणालीमा सुधार गरी परीक्षालाई विश्वसनीय र वैध बनाउने

३.२.३ उद्देश्य

यस योजनाले आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरु राखेको छः

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी यस तहको शिक्षामा सबैको *समतामूलक* पहुँच र *सहभागी*ता सुनिश्चित गर्नु,
२. आधारभूत विद्यालय उमेरका सबै बालबालिकालाई आधारभूत तहको शिक्षा *पूरा* गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्नु,
३. आधारभूत शिक्षा पूरा गरेका सबै बालबालिकाहरुमा न्युनतम *सिकाइ* उपलब्धी हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु र *सिकाइ*लाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउनु

३.२.४ रणनीतिहरु

आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी उद्देश्यहरु हासिल गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछ।

१. विद्यालय छोड्ने, कक्षा दोहोर्याउने दर घटाउने तथा खूद भर्ना दर तह *पूरा* गर्ने दरमा वृद्धि गर्न यस्ता बालबालिकाको अवस्था पहिचान गरी लक्षित कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने (उद्देश्य १,२)

२. सामुदायिक विद्यालयमा नेपाल सरकाबाट प्राप्त दरबन्दीको पुनर्वितरण गरी अपुग रहेका विद्यालयहरु विद्यार्थी संख्या र विषयगत आधारमा दरबन्दी थप गर्न नेपाल सरकार समक्ष पहल गर्ने र सो कार्य *पूरा* नहुन्जेल सम्मका लागि गाउँपालिकाले योग्यता पुगेका दक्ष र योग्य गाउँपालिका शिक्षक छनोट तथा परिचालन गर्ने ,(उद्देश्य १)

३. विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरुको क्षमता विकास र अभिभावक अभिमुखीकरण गर्ने। (उद्देश्य ३)

४. विद्यालयमा सरसफाइ, दिवाखाजा भण्डार तथा तयारी लगायतका कार्यक्रमहरु अनुगमन गरी उत्कृष्टलाई पुरस्कार तथा कमजोरलाई सुधार गर्न प्रेरित गर्ने, (उद्देश्य २)

५. आधारभूत तह उमेर समूहका विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई औपचारिक शिक्षा भित्र सहभागी गराउन वैकल्पिक शिक्षण सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, (उद्देश्य २)

६. विद्यालयहरूमा प्रविधिमैत्री, सुरक्षित र बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गरी सबै बालबालिकाका लागि सिकाइमैत्री वातावरण विकास गर्ने, (उद्देश्य ३)

७. प्रत्येक बालबालिकालाई आत्म सम्मानपूर्वक सिक्ने वातावरण निर्माण गर्न सम्बन्धित विद्यालयका शिक्षक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई जिम्मेवार बनाउने, (उद्देश्य ३)

८. कक्षा १ -३ सम्मका बालबालिकाको पढाइ सिपको विकास गर्न र परीक्षण गर्न विभिन्न सघन कार्यक्रम अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्ने , (उद्देश्य ३)

९. आधारभूत तहमा न्युनतम *सिकाइ* उपलब्धी हासिल गराउन आवधिक रुपमा *सिकाइ*को मुल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको *सिकाइ*का लागि शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक र प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेही हुने प्रणालीको विकास गर्ने। (उद्देश्य ३)

१०. शिक्षकहरुलाई शिक्षण विधि र प्रविधिमा अद्यावधिक गर्न क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने, (उद्देश्य ३)

११. आवश्यक्ता अनुसार विद्यालयहरुको भौतिक सुविधा विस्तार गरिनेछ ,

१२. अतिरिक्त कक्षा सञ्चालनमा ल्याउने (उद्देश्य १) ,

३.२.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क. उपलब्धी

१. सबै बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहुँचको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ।
२. आधारभूत तहको कुल तथा खुद भर्नादर सतप्रतिशत पुगेको हुनेछ।
३. आधारभूत तहको बालबालिकाको भर्ना अनुपात समदरमा पुगेको हुनेछ।
३. कक्षा ८ को टीकाउदर १०० र *सिकाइ* उपलब्धी ८० पुगेको हुनेछ।
४. कक्षा १ मा खुद भर्नादर सतप्रतिशत पुगेको हुनेछ।

ख. नतिजाहरु

१. आधारभूत तहमा अपुग शिक्षक व्यवस्थापनको लागि गाउँपालिकाले दक्ष, सक्षम, योग्यता पुगेका व्यक्तिहरुबाट प्रतिस्पर्धाका आधारमा शिक्षक छनोट गरेको हुने,

२. विद्यालय सम्बद्ध पदाधिकारी तथा अन्य सरोकारवाला सँग आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन हुने,

३. आधारभूत तह उमेर समूहका विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई औपचारिक शिक्षा भित्र सहभागी गराउन वैकल्पिक शिक्षण सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको हुने,

४. विद्यालयहरूमा सुरक्षित र बालमैत्री, अपाङ्गतामैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गरिएको हुने,

५. कक्षा १-३ सम्मका बालबालिकाको पढाइ सिपको विकास गर्न विभिन्न सघन तथा प्रतिस्पर्धात्मक कार्यक्रमहरु सञ्चालन भएका हुने,

६. आधारभूत तहमा शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक र प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेहि हुने गरी कार्यसम्पादन करार कार्यान्वयन भएको हुने,

ग. प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका ३.२.५.१आधारभूत शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्यम (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	भर्ना अभियान तथा घरदैलो कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	५	विद्यालय र स्थानीय तह
२	बालमैत्री तथा मापदण्ड अनुसार को	सङ्ख्या	३	५	६	६	७	२७	२०	संघ र प्रदेश

	भौतिक पूर्वाधार व्यवस्थापन									
३	सिकाइ *उपलब्धी* परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	५	विद्यालय र संघ, प्रदेश, स्थानीय
४	शिक्षकको *विषय*गत क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	५	संघ, प्रदेश र स्थानीय
५	परीक्षा व्यवस्थापन	पटक	३	३	३	३	३	१५	१०	संघ, प्रदेश र स्थानीय
६	वि.व्य.स. का पदाधिकारीसँग क्षमता विकाससम्बन्धी अभिमुखीकरण, अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	०	१	०	१	१	३	५	विद्यालय र संघ, प्रदेश, स्थानीय
७	कक्षाकोठा छापामय र फर्निचर व्यवस्थापन	विद्यालय	०	४	४	५	५	१८	१५	विद्यालय, सम्बन्धी सरकार, संघसंस्थाहरु

१. आधारभूत तहका सबै बालबालिकाहरुलाई विद्यालयमा भर्ना गरिनेछ।
२. विद्यालयमा न्युनतम भौतिक पूर्वाधार विकास गरिनेछ।
३. विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको *सिकाइ* उपलब्धी परीक्षण गरिनेछ।
४. कक्षा शिक्षण, विषयवस्तुको एकीकृत *सिकाइ*, व्यवहार कुसल सिपहरुको एकीकरण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी शिक्षक सक्षमता विकास गरिनेछ।
५. कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङकन प्रणालीलाई शिक्षण *सिकाइ* प्रक्रियामा एकीकृत गरिनेछ।
६. आधारभूत तहमा सञ्चालन गरिने परीक्षालाई थप व्यवस्थित बनाईनेछ।
७. विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरुको क्षमता विकास सम्बन्धी अभिमुखीकरण गरिनेछ।

तालिका ३.२.५.२ आधारभूत शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्षको)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	भर्ना अभियान तथा घरदैलो कार्यक्रम सञ्चालन		१००	१५०	१८०	२२५	३००	९५५	६५०	संघ, प्रदेश, स्थानीय गर्ने
२	बालमैत्री तथा मापदण्ड अनुसारको भौतिक पूर्वाधार व्यवस्थापन		१२०००	२००००	२४०००	२४०००	२८०००	१०८०००	८००००	संघ र प्रदेश
३	सिकाइ *उपलब्धी* परीक्षण		३००	३२५	३५०	३७५	४००	१७५०	१४००	संघ, प्रदेश, स्थानीय
४	शिक्षकको *विषय*गत क्षमता विकास		३००	३२५	३४०	३५०	३७५	१६९०	१८००	संघ, प्रदेश, स्थानीय
५	परीक्षा व्यवस्थापन		८००	८२५	८४०	८५०	८७५	४१९०	४२००	विद्यालय, संघ,प्रदेश र स्थानीय
६	वि.व्य.स.का पदाधिकारीको क्षमता विकाससम्बन्धी अभिमुखीकरण, अन्तरक्रियाकार्यक्रम सञ्चालन		०	२००	०	३००	३२५	८२५	१०००	स्थानीय तह
७	कक्षाकोठा छापामय र फर्निचर व्यवस्थापन		०	१६००	१६२०	१६४०	१६६०	६५२०	६२२०	विद्यालय, सम्बन्धी सरकार, संघसंस्थाहरु
कूल जम्मा रमा (रु हजारमा)			१३५००	२३४२५	२७३३०	२७७५०	३१९३५	१२३९४०	९५२७०	

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

नेपालको विद्यालय शिक्षाको संरचना मध्ये कक्षा ९ देखि १२ सम्मको चार वर्षको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षाको तह भन्ने र शिक्षा ऐन २०२८ उल्लेख गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षाका धारहरु साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* धार हुन । यस तहमा एकलपथीय पाठ्यक्रमको नीति अबलम्बन गर्ने गरिएको छ । कक्षा ९ र १० मा वार्षिक ३२ घण्टा र कक्षा ११ र १२ मा वार्षिक कम्तिमा २७ देखि ३२ पाठ्यघण्टाको विषयवस्तु राखिएको छ । *मानवीय* मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अबलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन गर्न सक्ने, विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र *समतामूलक* समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने, दैनिक जीवनमा भाषिक एवं सञ्चारका साथै गणितीय सिपको प्रयोग गर्न सक्ने, श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा प्रवेश गर्न सक्ने, प्राकृतिक एवं सामाजिक घटनाको विश्लेषण गर्दै सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन गर्ने जस्ता सक्षमताहरु यस तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुका लागि तोकिएका छन । साथै विद्यार्थीहरुको मुल्याङ्कन एवम् स्तर निर्धारणका लागि राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड अन्तर्गत कक्षा १० को अन्तिम परीक्षा प्रदेश स्तरबाट र कक्षा १२ को अन्तमा लिईने परीक्षा संघबाट सञ्चालन हुने व्यवस्था छ ।

माध्यमिक शिक्षा विद्यार्थीलाई सिपमूलक शिक्षा दिई कामको संसारसँग सम्बन्धित हुनु सान्दर्भिक हुन्छ । आज विद्यालयमा सिकेको सिपले भोलिको संसारमा बिक्ने जनशक्ति उत्पादनमा माध्यमिक शिक्षा केन्द्रीत हुनु पर्दछ । विगतका योजनाहरूले प्राविधिक तथा पव्यवसायिक विषयका पाठ्यक्रम निर्माण गरिए पनि उत्पादित जनशक्तिलाई कामको संसारसँग परिचित गर्न नसकेको र सैद्धान्तिक ज्ञानमा मात्र सीमित राखिएको देखिन्छ । विद्यार्थीहरूमा सैद्धान्तिक ज्ञानले मात्र नहुने भएकाले प्रयोगात्मक ज्ञान र सिकेको सिपको व्यवहारमा उपयोग गराउने तर्फ यो गाउँ शिक्षा योजना सफल सिद्ध हुनेछ ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

आलिताल गाउँपालिकामा शैक्षिक सत्र २०७८ सम्म सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरु ९ वटा (कक्षा १-१० का ७, कक्षा १-१२ का २) रहेका छन । माध्यमिक तहको लैङ्गिक समता सूचकाङ्क १.१४ रहेको छ । यस तहमा शैक्षिक सत्र २०७८ मा जम्मा ११४४ विद्यार्थीहरु सामुदायिक विद्यालयहरुमा अध्ययनरत रहेका छन । आलिताल गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्था केलाएर हेर्दा माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ को खूद भर्ना दर ४५.६ प्रतिशत , कुल भर्ना दर ७९.९ प्रतिशत, कक्षा ८ उत्तीर्ण पश्चात कक्षा ९ मा भर्नादर ९२ प्रतिशत रहेको छ । सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको माध्यमिक तह कक्षा (९–१२) मा जम्मा १६ शिक्षकहरु (दरबन्दी र राहत समेत) रहेका छन । शिक्षण सहयोग अनुदानमा ८ जना शिक्षक कार्यरत रहेका छन । विद्यालयहरुको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउन आवश्यक देखिन्छ । माध्यमिक तहमा विद्यालय छोड्ने र दोहोर्याउने दरलाई कम गर्नु अति जरुरी देखिन्छ । पाठ्यक्रमको सफल कार्यान्वियनको लागि सो तहमा अध्यापन गर्ने शिक्षकहरुको क्षमता वृद्धि गर्नु अति आवश्यक देखिन्छ । शिक्षण *सिकाइ* विधि सुधारका लागि *सम्पूर्ण* शिक्षकहरुलाई वर्तमान प्रविधिसँग जोड्नु अति आवश्यक देखिन्छ । संविधानले माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क भनेको भएतापनि हाल माध्यमिक तहको शिक्षा पूर्ण रुपमा निःशुल्क गर्न सकिएको छैन । शिक्षक तथा कर्मचारीका लागि तालिम तथा अध्ययन भ्रमण, प्र अ को लागि नेतृत्व विकास सम्बन्धी तालिमहरु सञ्चालन गरेको पाईदैन । विभिन्न ढंगले विकास गरिएको व्यक्तिगत क्षमतालाई संस्थामा प्रयोग गर्न सकिएको अवस्था छैन । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित व्यवस्थापन प्रणालीलाई अझै लागु गर्नुपर्ने आवश्कता छ । राम्रो नेतृत्व भएको प्रध्यानाध्यापको विद्यालय व्यवस्थापन प्रभावकारी भएकोले प्रधानाध्यापकहरुको नेतृत्व विकास सम्बन्धी तालिमहरु सञ्चालन गर्नु अति आवश्यक छ । माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षक तथा दरबन्दी कम रहेको छ र विद्यालयहरुले नीजी स्रोतबाट शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने वाध्यता छ । उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा माध्यमिक शिक्षा क्षेत्रमा देहाय बमोजिमका चुनौतिहरु देखिन्छन ।

१. माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा पूर्ण रुपमा निःशुल्क गर्ने
२. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* माध्यमिक शिक्षाको विस्तार गर्ने
३. कक्षा १० *उत्तीर्ण* गरेका विद्यार्थीहरुको कक्षा ११ मा भर्नादर बढाउने
४. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीहरुको पहुँच विस्तार गर्ने
५. *सिकाइ*को गुणस्तर सुधार गरी सिकारु *सिकाइ*मा सुधार ल्याउने
६. शिक्षकको पेशागत वृति विकास गर्ने
७. विषयगत शिक्षक द*रबन्दी*को व्यवस्थापन गर्ने

३.३.३ उद्देश्यहरु

यस योजनाले माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी निम्नलिखित विशिष्ट उद्देश्यहरु राखेको छः

१. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच विस्तार तथा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु
२. माध्यमिक शिक्षामा खुद भर्नादर तथा टिकाउ दर बढाउनु

३. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयन गर्नु
४. विद्यालय शिक्षाको शासकीय र व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार गरी विद्यालय पद्धतिलाई विविधता अनुकुल, उत्थानसील र जवाफदेहि बनाउनु
५. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षाको क्षेत्र विस्तार गर्नु
६. उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि योग्य तथा र स्वःपहिचान सहितको जनशक्ति उत्पादन गर्नु,

३.३.४ रणनीतिहरू

माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी उद्देश्यहरु हासिल गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछ ।

१. माध्यमिक शिक्षामा सहज पहुँच नभएका बालबालिकाहरूको पहिचान गरी आवश्यकतामा आधारित लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने (उद्देश्य १, २)
२. आर्थिक समस्याका कारणले माध्यमिक शिक्षा अध्ययन गर्न नसक्ने अवस्थाका बालबालिकाहरुका लागि आर्थिक सहयोगको व्यवस्था गर्ने (उद्देश्य १, २)
३. विद्यार्थीको मनोबल बढाउन विद्यार्थी मनोपरामर्श कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने (उद्देश्य २)
४. सामुदायिक विद्यालयमा नेपाल सरकाबाट प्राप्त दरबन्दीको पुनर्वितरण गरी अपुग रहेका विद्यालयहरु विद्यार्थी संख्या र विषयगत आधारमा दरबन्दी थप गर्न नेपाल सरकार समक्ष पहल गर्ने र सो कार्य *पूरा* नहुन्जेल सम्मका लागि गाउँपालिकाले योग्यता पुगेका व्यक्तिहरूबाट प्रतिस्पर्धाका आधारमा नीजी शिक्षक छनोट तथा परिचालन गर्ने ,(उद्देश्य ३)
५. माध्यमिक विद्यालयहरूमा गुणस्तरमा आधारित प्रतिस्प्रधात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने (उद्देश्य ४)
६. *सम्पूर्ण* माध्यमिक विद्यालयमा इ-पुस्तकालय विज्ञान प्रयोगशाला, पुस्तकालय तथा कम्प्युटर ल्याबको अनिवार्य व्यवस्था गर्ने (उद्देश्य ४)
७. माध्यमिक विद्यालयमा सक्षम र उत्प्रेरित प्रधानाध्यापकको व्यवस्था गरी विद्यालय व्यवस्थापन तथा विकासप्रति प्र अ लाई उत्तरदायी बनाउने (उद्देश्य ४)
८. प्राविधिक शिक्षामा सबैको पहुँच विस्तार गर्न विद्यालयको नक्साङ्कनका आधारमा प्राविधिक धारको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, (उद्देश्य ५)
९. निश्चित अन्तरालमा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण गरी जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्ने र सुधार क्षेत्रमा केन्द्रित हुने (उद्देश्य ६)
१०. कक्षाकोठामा आधारित र आवधिक मुल्याङ्कनलाई बढि जोड दिईनेछ (उद्देश्य ६)

३.३.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क. उपलब्धी

१. सबै बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा पहुँचको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ ।
२. माध्यमिक तहको कुल भर्नादर १०० तथा खुद भर्नादर ८० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
३. माध्यमिक तहको विद्यार्थी अनुपात समदरमा पुगेको हुनेछ ।
४. कक्षा १२ को टीकाउदर १०० र *सिकाइ* उपलब्धी ६५ पुगेको हुनेछ ।
५. कक्षा ८ बाट *उतीर्ण* भै कक्षा ९ मा प्रवेश हुने दर १०० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।

ख. नतिजाहरु

१. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* माध्यमिक विद्यालय स्थापना भई संकायगत संख्यामा वृद्धि भएको हुने,
२. माध्यमिक तहमा अपुग शिक्षक व्यवस्थापनको लागि गाउँपालिकाले योग्यता पुगेका व्यक्तिहरूबाट प्रतिस्पर्धाका आधारमा निजी शिक्षक छनोट गरेको हुने,
३. विद्यालय सम्बद्ध पदाधिकारी तथा अन्य सरोकारवाला सँग माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन हुने,
४. माध्यमिक शिक्षा *पूरा* गर्ने बालबालिकाले न्युनतम *सिकाइ* उपलब्धी हासिल गरेको हुने,
५. विद्यालयहरूमा सुरक्षित र बालमैत्री, अपाङ्गतामैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गरिएको हुने,
६. माध्यमिक तहमा शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक र प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेहि हुने गरी कार्यसम्पादन करार लागु भएको हुने,
७. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई *सिकाइ*लाई सहयोग हुने,
८. गाउँपालिका भित्रका सबै माध्यमिक विद्यालयहरुमा आवश्यकता अनुसार विद्यालय भवन, विज्ञान प्रयोगशाला, पुस्तकालय, कम्पुटर ल्याव, सुद्ध खानेपानी, शौचालयका साथै अन्य आवश्यक *पूर्वाधार*को व्यवस्था भएको हुने,

ग. प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका ३.३.५.१ माध्यमिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विशेष प्रकारका बालबालिका लागि कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	०	१	१	१	१	४	५	स्थानीय तह
२	लक्षित वर्गका विद्यार्थीलाई छत्रवृत्तिको व्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	५	स्थानीय तह
३	सूचना सञ्चार प्रविधिको व्यवस्था	विद्यालय	१	२	२	२	२	९	९	संघ,प्रदेश
४	सिकाइ *उपलब्धी* सुधारका लागि अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	९	९	९	९	९	९	९	स्थानीय
५	दरबन्दी मिलान	पटक	०	०	०	१	०	१	१	स्थानीय तह
६	तथ्याङ्क व्यवस्थापनका लागि क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
७	शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्थापन	विद्यालय	१	२	२	२	२	९	९	स्थानीय तह र अन्य संघसंस्था
८	महामारीको अवस्थामा विभिन्न कार्यक्रम तथा मनोपरामर्श सञ्चालन	विद्यालय	९	९	९	९	९	९	९	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
९	भौतिक पूर्वाधारको विकास	सङ्ख्या	१	२	२	२	२	९	१२	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
१०	मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियासँग एकीकृत गरी सुधार र प्रयोगका लागि क्षाता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह

१. विद्यालय भन्दा वाहिर रहेका विद्यार्थीहरुलाई भर्नाको लागि शैक्षिक सत्रको सुरुमा सघन रुपमा भर्ना अभियान सञ्चालन गरिनेछ।

२. दलित, जनजाति, पिछडिएका वर्गका बालबालिकाहरुको विद्यालय शिक्षामा पहुँच बढाउन विशेष सुविधा र सहुलियतहरु उपलब्ध गराईनेछ र साथै त्यस्ता बालबालिकाहरुको व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिका र वडा मार्फत विशेष कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछन।

३. संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत लक्षित वर्गका विद्यार्थीहरुलाई दिईने छात्रवृत्ति प्रचलित कानून बमोजिम वितरण गराउन आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ।

४. माध्यमिक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको जडान र प्रयोगमा जोड दिईनेछ।

५. शैक्षिक उपलब्धी सुधारका लागि *सिकाइ* क्रियाकलापहरुको संचालनमा शिक्षकलाई नै पूर्ण रुपमा जिम्मेवार बनाईनेछ।

६. आवश्यकता र औचित्यताको आधारमा शिक्षक *दरबन्दी* मिलान गरिनेछ।

७. सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा अनुदानमा कर्मचारीका रुपमा कार्यरत लेखापाललाई लेखा सम्बन्धी अभिलेख र जिन्सी अभिलेख व्यवस्थापन कार्यमा जिम्मेवार बनाईनेछ।

८. *सिकाइ* उपलब्धी कम भएका र बढी भएका विद्यालयहरुका बीच नियमित अन्तर्क्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

९. *सम्पूर्ण* माध्यमिक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगशाला, विज्ञान प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्था गरिनेछ

१०. शिक्षण *सिकाइलाई दीर्घकालीन* बनाउन शिक्षकहरुलाई शैक्षिक सामग्री निर्माण र कक्षाकोठामा प्रयोग सम्बन्धी नमुना प्रदर्शनी क्रियाकलापहरु संचालन गरिनेछन।

११.कोभिड लगायतका महामारी पश्चातको अवस्थामा बालबालिकाहरुमा सकारात्मक भावनाको विकासका लागि विद्यार्थी मनोपरामर्श लगायतका विभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछन।

१२.माध्यमिक तहका लागि आवश्यक पर्ने न्युनतम भौतिक *पूर्वाधार*को विकास गरिनेछ।

१३.विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको *सिकाइ* उपलब्धी परीक्षण गरिनेछ।

१४.विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ र अन्य पदाधिकारीहरुको क्षमता विकास सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछन।

१५.कक्षाकोठामा आधारित मुल्याङ्कनलाई शिक्षण *सिकाइ* प्रक्रियासँग *एकीकृत* गर्ने गरी सुधार तथा प्रयोग गरिनेछ।

तालिका ३.३. ५.२ माध्यमिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्षको)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विशेष प्रकारका बालबालिका लागि कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	०	१००	१२५	१५०	१७५	५५०	६००	स्थानीय तह
२	लक्षित वर्गका विद्यार्थीलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था	पटक	१५०	२००	२५०	२७५	३००	११७५	१२००	स्थानीय तह
३	सूचना सञ्चार प्रविधिको व्यवस्था	विद्यालय	६५०	१३००	१६००	१८००	२०००	७३५०	७०००	संघ र प्रदेश
४	सिकाइ *उपलब्धी* सुधारका लागि अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	६४०	७००	स्थानीय
५	दरबन्दी मिलान	पटक	०	०	०	१५०	०	१५०	२००	स्थानीय तह
६	तथ्याङ्क व्यवस्थापनका लागि क्षमता विकास	पटक	१००	१२५	१४०	१५०	१६०	६७५	७००	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
७	शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्थापन	विद्यालय	१५०	१७५	२००	२२५	२५०	१०००	११००	स्थानीय तह र अन्य संघसंस्था
८	महामारीको अवस्थामा विभिन्न कार्यक्रम तथा मनोपरामर्श सञ्चालन	विद्यालय	३००	३५०	३७५	४००	४५०	१८७५	२०००	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
९	भौतिक पूर्वाधारको विकास	सङ्ख्या	४०००	८०००	८२००	८४००	८६००	३७२००	३७५००	संघ र प्रदेश
१०	मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियासँग एकीकृत गरी सुधार र प्रयोगका लागि क्षमता विकास	पटक	१५०	१७५	२००	२२५	२५०	१०००	१४००	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
कूल जम्मा			५६००	१०५४५	११२२०	११९१५	१२३३५	५१६१५	५२४००	

३.५ प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा

३.५.१ परिचय

कुनैपनि राष्ट्रको समृद्धि र विकासको मूल *पूर्वाधार* प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा हो । मानव जीवनलाई सफल र सरल बनाउन प्राविधिक तथा पव्यवसायिक शिक्षाको ठुलो महत्व छ । नेपालका प्रथम वैज्ञानिक गेहेन्द्र शमसेर देखि वर्तमान समयसम्म आईपुग्दा प्राविधिक शिक्षाको जगतमा नेपालले ठुलै फड्को मारेको छ । वर्तमान समयमा विभिन्न माध्यमिक विद्यालयहरुमा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट अनुमति प्राप्त कक्षा ९ देखि १२ सम्मका कुनै पनि प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा सञ्चालनमा रहेको छैन । रोजगारी, सिप, जीवनपर्यन्त शिक्षा, जीवनोपयोगी शिक्षाको मेरुदण्ड भनेर प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षालाई लिइन्छ ।

३.५.२ वर्तमान अवस्था

आलिताल गाउँपालिकामा हाल प्राविधिक शिक्षा तथा *व्यावसायिक* तालिम परिषद (CTEVT) वाट १८ महिने *कृषि* जेटिएको तालिम श्री दुर्गा मा.वि. आलिताल-८ डोलामा सञ्चालनमा छ। जसमा ४० जना विद्यार्थीहरु अध्ययनरत छन।

आलिताल गाउँपालिका अन्तर्गत प्राविधिक शिक्षा तथा *व्यावसायिक* तालिम परिषद (CTEVT) को आङ्गिक संस्थाको रुपमा अन्य कुनै पनि विद्यालय रहेका छैनन् । प्राविधिक शिक्षा आजको आवश्यकता भएपनि आर्थिक अवस्था कमजोर भएको कारण धैरैजसो विद्यार्थीहरुले सो तहको अध्ययन गर्न पाएका छैनन । विद्यालय तथा शिक्षालयहरुमा प्राविधिक शिक्षाको लागि आवश्यक पर्ने *पूर्वाधार*हरुको अभाव रहेको छ । प्राविधिक शिक्षाका कक्षाहरु बढि प्रयोगात्मक बनाउनुपर्ने आवश्यकता समेत रहेको छ । माथि उल्लेखित वर्तमान अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा प्राविधिक शिक्षाका केही चुनौतिहरु यसप्रकार रहेका छनः

१. प्राविधिक शिक्षा तथा *व्यावसायिक* तालिम परिषदको शिक्षालय र स्थानीय तह बीचमा समन्वय बढाउन,

२. विद्यालय तथा शिक्षालयका प्राविधिक कक्षाहरुका लागि आवश्यक भौतिक तथा शैक्षिक *पूर्वाधार*हरुको विकास गर्न,

३. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा पढ्न चाहने स्थानीय विद्यार्थीहरुलाई उक्त शिक्षा अध्ययनको अवसर प्रदान गर्न,

३.५.३ उद्देश्य

यस योजनाले प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरु राखेको छः

१. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षामा पहुँच विस्तार गर्नु,

२. आलिताल गाउँपालिका क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक पर्ने प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नु,

३. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा पढ्न चाहने स्थानीय विद्यार्थीहरुलाई उक्त शिक्षा अध्ययनको अवसर प्रदान गर्नु,

३.५.४ *रणनीति*हरु

प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा सम्बन्धी उद्देश्यहरु हासिल गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछ ।

१. गाउँपालिका अन्तर्गत विभिन्न विद्यालयहरुमा फरक फरक धारको प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षाको पठनपाठनको व्यवस्थाको लागि जोड दिने (उद्देश्य १) ।

२. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा आर्जन गरेका युवाहरूलाई गाउँपालिका भित्रै रोजगारीको अवसर प्रदान गर्ने (उद्देश्य २)

३. र्थीहरुलाई प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षातर्फ अवसर प्रदान गर्न छात्रवृति प्रदान गर्ने (उद्देश्य २ र ३)

४. "**पढदै कमाउदैको अवधाणा**" अनुरुप गाउँपालिका भित्रै रोजगारीका अवसर सिर्जना गरिने छ (उद्देश्य ३) ।

३.५.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क. उपलब्धी

१. गाउँपालिका अन्तर्गत विभिन्न विद्यालयहरुमा फरक फरक धारको प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षाको पठनपाठनको व्यवस्थाको भएको हुनेछ ।

२. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको संख्या बढेको हुनेछ ।

३. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा अध्यापन गराउने प्रशिक्षकहरुको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

ख. नतिजा

१. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा अध्ययन गर्न चाहनेको लागि पहुँच पुगेको हुने ।

२. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षामा सहज पहुँच विस्तार गर्न छात्रवृतिको व्यवस्था भएको हुने ।

ग. प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका ३.५.५.१ प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन	विद्यालय	०	१	०	१	१	३	५	संघ र प्रदेश,
१	व्यवसायिक तालिम सञ्चालन	पटक	०	१	१	१	१	४	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय

१. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा आर्जन गरेका युवाहरूलाई स्वरोजगार बनाउन सुरुवाती चरणमा आर्थिक सहयोग गरी समय समयमा माग र आवश्यकताको आधारमा *व्यावसायिक* तालिम उपलब्ध गराईनेछ।

२. प्राविधिक धार सञ्चालन गर्न चाहने माध्यमिक विद्यालय तथा शिक्षालयहरुलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।

तालिका ३.५.५.२ प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्षको)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन	विद्यालय	०	५०००	०	६०००	६५००	१७५००	२५०००	संघ र प्रदेश,
२	व्यवसायिक तालिम सञ्चालन	पटक	०	३५०	४५०	५००	५५०	१८५०	२०००	संघ, प्रदेश, स्थानीय
कूल जम्मा रकम			०	५३५०	४५०	६५००	७०५०	१९३५०	२७०००	

३.६ पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री

३.६.१ परिचय

शिक्षा प्रणालीलाई मार्गदर्शन गर्ने आधार पाठ्यक्रम हो। शिक्षाको राष्ट्रिय,तहगत तथा कक्षागत उद्देश्यहरु परिपूर्ति गर्नका लागि सबैभन्दा महत्वपूर्ण साधन पाठ्यक्रम हो। पाठ्यक्रम अन्तरगत कुनै कक्षा वा तहमा कुन *विषय*मा के पढाउने ? कुन कुन *विषय*वस्तु पढाउने? के कस्ता विधि तथा क्रियाकलापहरुको माध्यमबाट अपेक्षित सक्षमता हासिल गराउने? के कसरी मूल्याङ्कन गर्ने? जस्ता महत्वपूर्ण पक्षहरु पर्दछन्। पाठ्यक्रमले राखेका उद्देश्यहरू पूरा गर्न पाठ्यक्रमका आधारमा तयार पारिने सामग्री पाठ्यसामग्री हो। नेपालमा विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप पहिलो पटक वि.सं. २०६३ मा स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको थियो। यसले मार्गनिर्देश गरे अनुसार विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम विकास र परिमार्जन गरिएको थियो। समसामयिक परिवर्तनलाई *समेटी* वि.सं. २०७१ मा उक्त प्रारुपमा परिमार्जन गरिएको थियो। हाल राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ पनि स्वीकृति भएको छ। नेपालमा विद्यालय शिक्षामा पहुँच बढाउन तथा गुणस्तरमा सुधार ल्याउन राष्ट्रिय स्तरमा विभिन्न प्रयासहरू हुँदै आएको छ।

३.६.२ वर्तमान अवस्था

समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माणका लागि शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यवसायिक, सिप*मूलक*, रोजगार*मूलक* एवम् जनमुखी बनाउदै सामाजिक न्यायमा आधारित सक्षम, नैतिक, राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित र प्रतिस्पर्धि जनशक्ति तयार गर्ने र वि.सं. २०८७ सम्म मध्यम आय भृको मुलुकमा रुपान्तरण गर्न आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य हासिल गर्न मेरुदण्डका रुपमा रहेको विद्यालय शिक्षामा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६ तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी निर्दिष्ट गरे अनुसार स्थानीय सरकारले गाउँ शिक्षा योजनामा पाठ्यक्रम सम्बद्ध नीति तर्जुमा गर्न आवश्यक छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ अनुसार सबै तहको शिक्षामा विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ र गणित शिक्षा (STEM- EDUCATION) लाई पाठ्यक्रमको अभिन्न अङ्ग बनाएको छ। नेपाल भौगोलिक, सामाजिक र

सांस्कृतिक विविधतायुक्त देश हो । ठूलो सम्भावना बोकेको धार्मिक, सांस्कृतिक एवम् पर्यटकीय स्थलहरुको पहिचान, संरक्षण र संवर्धन भई नसक्नु शैक्षिक गुणस्तर अपेक्षित रुपमा बढ्न नसकेका, समग्र शिक्षा पद्धतिबाट उत्पालित जनशक्तिले रोजगार बजारमा स्थान ग्रहण गर्न नसक्नु र स्वरोजगारको अवस्था समेत सिर्जना हुन् नसक्नु, उत्पादित जनशक्तिमा नैतिक मूल्य मान्यता र आचरण अपेक्षाकृत रुपमा वृद्धि हुन नसक्नु जस्ता मुख्य समस्याहरुलाई *स्थानीय* पाठ्यक्रम नीतिले संबोधन गर्नुपर्ने प्रमुख चुनौतिको रुपमा रहेको छ । यी बाहेक गाउँमा रहेका पाठ्यक्रम निर्माण, कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी चुनौती यस प्रकार छनः-

१. पाठ्यक्रमले सैद्धान्तिक मात्र नभई व्यवहारिक जीवनोपयोगी सिप विकास गर्न ।
२. पाठ्यक्रम विकास एवम् कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संयन्त्रको विकास गर्न र भएका संयन्त्रको संस्थागत क्षमता सबलीकरण गर्न ।
३. सूचना तथा प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको माध्यमका रुपमा प्रयोगमा ल्याउन ।
४. स्थानीय तहको सक्रियतामा मातृभाषाका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री अपेक्षित रुपमा विकास ।
५. शिक्षणलाई सिकाइमा रुपान्तरण गर्न, शिक्षक र विद्यार्थीको सहकार्यबाट सिक्न र ज्ञान आर्जन गर्न मार्गनिर्देशित गर्ने पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको विकास गर्न ।
६. स्थानीय तह सरोकारवालाहरुमा स्थानीय पाठ्यक्रमको महत्व बोध गराइ स्थानीय सक्रियतामा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने वातावरणको विकास गर्न ।
७. विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई निन्तर मूल्याङ्कन पद्धति अनुरुप विकसित गर्ने, मूल्याङ्कनको पृष्ठपोषणका आधारमा शैक्षिक योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न ।
८. पाठ्यपुस्तकको *सीमित* घेरा भन्दा बाहिर शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सञ्चालन गर्न ।
९. स्थानीय स्रोत, साधन, स्थापित मूल्य मान्यता तथा मौलिक परम्परामा आधारित पाठ्यसामग्री निर्माण गर्न ।

३.६.३ उद्देश्य

यस योजनाले पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरु राखेको छः

१. स्थानीय तहको आवश्यकता बमोजिमको स्थानीय *विषय*को पाठ्यक्रमको प्राथमिकीकरण गर्नु ।
२. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुपको मार्गदर्शन बमोजिम स्थानीय सरकारले स्थानीय पाठ्यक्रम प्रारुप तर्जुमा गर्नु र स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण गर्नु ।
३. शिक्षण सिकाइमा रुपान्तरण गर्न, शिक्षक र विद्यार्थीको सहकार्यबाट सिक्न सिकाउन र ज्ञान आर्जन गर्न मार्गनिर्देशित पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको विकास एवम् तिनको समन्वयात्मक रुपमा कार्यान्वयन गर्नु ।
४. पाठ्यक्रम विकास *समूह*को पेशागत क्षमता निर्माण गर्नु ।

३.६.४ रणनीति

पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री सम्बन्धी उद्देश्यहरु हासिल गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछ ।

१. स्थानीय स्तरका आवश्यकतामा आधारित नयाँ पाठ्यक्रमको निर्माण गर्ने, गराउने (उद्देश्य १ र २)
२. पाठ्यक्रम विकास *समूह*को पेशागत क्षमता निर्माण गर्ने (उद्देश्य १ र २)
३. पाठ्यक्रममा समाविष्ट विषयवस्तु तथा शैक्षणिक कौशलमा पुनर्संरचना गर्ने (उद्देश्य १ र २)
४. राष्ट्रिय पाठ्यक्रमसँग सम्बन्धित रही स्थानीय आवश्यकता सँग सान्दर्भिक पाठ्यक्रम, सन्दर्भ सामग्री तथा शैक्षणिक सामग्रीहरुको निर्माण गर्ने (उद्देश्य ३)
५. सबलीकृत पाठ्यक्रम व्यवस्थापन, प्रबोधीकरण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धति मार्फत पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने (उद्देश्य ४,)
६. बिज्ञान, प्रबिधि, इन्जिनियरिङ् तथा गणित शिक्षा (स्टेम ,STEM) लाई समग्र शिक्षा प्रणालीको अभिन्न अंगको रूपमा विकास तथा विस्तार गर्ने । (उद्देश्य ४,)

३.६.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क. उपलब्धी

१. स्थानीय स्तरका आवश्यकतामा आधारित कक्षा १ देखि ८ सम्मको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण भएको हुनेछ ।
२. राष्ट्रिय तथा स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन सम्बन्धी *प्रबोधीकरण* भएको हुनेछ ।
३. स्थानीय पाठ्यक्रमको सफल कार्यान्वयनको लागि पाठ्यसामग्री विकास भएको हुनेछ ।

ख. नतिजा

१. आधारभूत तहमा अध्ययनरत सबै विद्यार्थीहरुलाई स्थानीय पाठ्यक्रम सम्बद्ध पाठ्यसामग्री पुगेको हुने
२. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा *प्रबोधीकरण*मा सरोकारवालहरु सबैको *सहभागी*ता भएको हुने
३. स्थानीय पाठ्यक्रमप्रति विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावक लगायतका सरोकारवालाहरु सबैले अपनत्व ग्रहण गरी सो को सफल कार्यान्वयन भएको हुने

ग. प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका ३.६.५.१ पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	पाठ्यक्रम निर्माण, पाठ्यसामग्री विकास, छपाइ र वितरण	पटक	१	१	१	०	०	३	१	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
२	पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकासका लागि तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
३	पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीका *विषय*वस्तु सङ्कलन, निर्माणको व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
४	कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सरोकारवाला निकाय र पदाधिकारी बाट	विद्यालय	४२	४२	४२	४२	४२	४२	४२	सम्बन्धितहरुबाट

१. *प्राथमिकीकरण* गरेका नयाँ पाठ्यक्रमहरु निर्माण र कार्यान्वयन गरिनेछ।

२. विद्यालय तहका शिक्षकहरूको पेसागत विकास तथा तालिम सम्बन्धी पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री विकास गरिनेछ।

३. पाठ्यक्रम निर्माण सम्बन्धी शिक्षक तालिम प्रदान गरिनेछ।

५. पाठ्यक्रममा हरेक बालबालिकालाई आफ्नो क्षमता महसुस गराई सम्पूर्णता विकासमा जोडदिने पाठ्यवस्तु समावेस गरिनेछ।

६. पूर्वीय दर्शन तथा नेपाली मूल्यमान्यतामा आधारित ज्ञानलाई विविध विषयमा समावेश गरी पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माण गरिनेछ।

८. आधारभूत तह सम्ममा स्थानीय भाषा मातृभाषाको/पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माण गरी शिक्षणको माध्यम स्थानीय भाषा / मातृभाषाको प्रावधान गरिनेछ।

९. *सिकाइ* प्रक्रियालाई पूर्णता दिन प्रयोग, छलफल तथा विश्लेषणमा आधारित शिक्षण विधिको प्रयोग गरिनेछ।

१०. प्रारम्भिक बालविकासआधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको लागि सन्दर्भ सामग्री , निर्माण गरिनेछ।

११. शिक्षण *सिकाइ* प्रक्रियामा शैक्षणिक सामाग्रीको प्रयोगको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ

१२. पाठ्यक्रम व्यवस्थापन पद्धतिको *सबलीकरण* र पाठ्यक्रमको *प्रबोधीकरण* गरिनेछ।

१३. पाठ्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धतिलाई *सबलीकरण* गरिनेछ।

१३. आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा विकास गर्दा विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ र गणित (स्टेम) लाई विषय र विषयवस्तुको रूपमा समावेश गर्दै पाठ्यक्रम,पाठ्यपुस्तक र पाठ्यसामग्रीलाई डिजिटाइजेशन गरिनेछ।

तालिका ३.६.५.२ पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्रीका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्षको)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	पाठ्यक्रम निर्माण, पाठ्यसामग्री विकास, छपाइ र वितरण	पटक	८००	८५०	९००	०	०	२५५०	२८००	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
२	पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकासका लागि तालिम	पटक	३००	३२५	३५०	३७५	४००	१७५०	१८००	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
३	पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीका *विषय*वस्तु सङ्कलन, निर्माणको व्यवस्थापन	पटक	२००	२५०	२७५	३००	३२५	१३५०	१४५०	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
४	कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सरोकारवाला निकाय र पदाधिकारी बाट	विद्यालय	१५०	२००	२५०	२७५	३००	११७५	१२२५	सम्बन्धितहरुबाट
कूल जम्मा रकम रु			१४५०	१६२५	१७५५	९५०	१०२५	६८२५	७२७५	

३.७ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

३.७.१ परिचय

नेपाल सरकारले सन् २०१५ मे को इन्चोन र सेप्टेम्बरको संयुक्त राष्ट्र संघको साधारण सभाबाट पारित दिगो विकास लक्ष्यहरु मध्ये लक्ष्य ४ "सबैका लागि समावेशी तथा *समतामूलक* गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकेका अवसरहरु प्रोत्साहित गर्ने" *पूरा* गर्न नेपालले राष्ट्रिय कार्य ढाँचा स्वीकृत गरी कार्यान्वयन्मा ल्याएको छ । गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास अत्यन्तै आवश्यक छ । शिक्षकको योग्यता, क्षमता, दक्षताको सिकाइमा प्रभाव पर्छ । नेपालमा विभिन्न योजना, परियोजना तथा कार्यक्रमहरुले शिक्षकको पेशागत क्षमता विकासलाई प्राथमिकतामा राखी कार्यक्रम सञ

चालन गर्दै आएका हुन् । शिक्षक तयारीका लागि माध्यमिक विद्यालयहरुले प्रविणता प्रमाण पत्र तह, विश्व विद्यालय तहले स्नातक तह र स्नाकोत्तर तह सञ्चालन गर्दै आएका छन् । शिक्षकको पेशागत क्षमताको विकासका लागि दश महिने शिक्षक तालिम ,TPD तालिम जस्ता थुप्रै तालिमहरु आमने- सामने तथा इन्टरनेटबाट सञ्चालन हुँदै आएका छन् । शिक्षक सेवा आयोगले शिक्षक अध्यापन अनुमति पत्रका लागि परीक्षा संचालन, रिक्त दरबन्दीमा शिक्षक आपूर्तिका लागि *परीक्षा* सञ्चालन र स्थायी शिक्षकको बढुवाको लागि कार्य गरी रहेको छ ।

३.७.२ वर्तमान अवस्था

३.७.२.१ शिक्षक तयारी

शिक्षण पेसालाई रोजेको पेसामा विकास गर्न नेपालको पन्ध्रौँ योजना (२०७६/२०७७-२०८०/२०८१) ले यस पेसामा अब्बल प्रतिभाहरुलाई आकर्षित गर्न विश्व विद्यालयमा उत्कृष्ठ सफलता हासिल गरेका व्यक्तिलाई सोझै शिक्षण सेवामा प्रवेश गर्न पाउने कानुनी व्यवस्था गर्ने उल्लेख गरेको छ । शिक्षक सेवा आयोग नियमावली २०५७ ले शिक्षक हुनका लागि शिक्षक अध्यापन अनुमतिपत्र अनिवार्य गरेको छ । स्थायी शिक्षक हुनका लागि शिक्षक सेवा आयोगले लिने छनौट परीक्षामा उत्तीर्ण हुनु पर्ने, स्थायी शिक्षक बढुवा हुनाका लागि निश्चित मापदण्ड *पूरा* गरेको हुनु पर्ने प्रावधान छ ।

३.७.२.२ शिक्षण पेशामा आकर्षण र नियुक्ति

विद्यमान शिक्षा ऐन तथा नियमावलीहरुले शिक्षकहरुलाई शिक्षण पेशामा आकर्षित गराउन विभिन्न व्यवस्था गरेको पाईन्छ । शिक्षा नियमावली २०५९ ले पेसागत सुरक्षाका लागि तलब, भत्ता, उपदान, निवृत्तिभरण, औषधोपचार खर्च, संचित बिरामी विदा, कार्यरत शिक्षक मृत्यु भएमा सन्ततिलाई छात्रवृत्ति आदि व्यवस्था गरेको हुनाले युवाहरुको शिक्षण पेसाप्रति आकर्षण बढेको भएपनि शिक्षण पेसामा प्रतिभावान, दक्ष र सक्षम व्यक्तिलाई प्रवेश सहज बनाउन आवश्यक छ । प्रदेश स्तरमा शिक्षा सेवा आयोग स्थापना गर्नुपर्ने, राहत तथा स्थानीय स्रोतबाट शिक्षक नियुक्ति गर्नु पर्दा प्रदेश स्तरको शिक्षा सेवा आयोगले छनौट परीक्षा लिने र सफल उमेदवारलाई गरेको सिफारिसको आधारमा नियुक्ति दिने व्यवस्था गर्न आवश्यक छ । हाल स्थानीय स्रोत शिक्षकले पाउने तलब विद्यालय पिच्छे फरक फरक तथा न्यून देखिन्छ । यसले पेसागत सन्तुष्टिमा प्रभाव पारेको छ । संघीय सरकारबाट दरबन्दीको व्यवस्था भै स्थायी शिक्षक नियुक्ति भै नआउँदा सम्म स्थानीय स्तरमा स्थानीय स्रोत शिक्षकको दरबन्दी कायम गरी प्रदेश तथा संघ स्तरको शिक्षक सेवा आयोगले लिएको छनौट परीक्षाको करार *सूची*मा भएका उमेदवारलाई नियुक्ति दिने र यस्तो उमेदवार उपलब्ध नभएमा प्रदेश स्तरको शिक्षा सेवा आयोगले छनौट परीक्षा संचालन गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्छ । सफल हुने शिक्षकलाई नेपाल सरकारले तोकेको तलब भत्ता पाउने गरी नियुक्ति गर्नु आवश्यक छ ।

३.७.२.३ शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप

कक्षा कोठाको शिक्षण *सिकाइ* क्रियाकलापमा अपेक्षित सुधार भएको देखिन्न । कक्षाकोठामा बाल मनोविज्ञान, सिकाइका सिद्धान्त, शैक्षणिक सामग्री, इन्टरनेटको प्रभावकारी प्रयोग गर्न दक्ष, योग्य, उत्प्रेरित र *विषय*गत शिक्षकको अभाव छ । विद्यालयहरुलाई आवश्यक पर्ने पूर्वाधारहरु सबै विद्यालयहरुमा पुग्राउन सकिएको छैन ।

३.७.२.४ शिक्षक पेसागत सहयोग पद्धति

नेपालमा रा.शि.प.यो. २०२८ ले विद्यालय सुपरिवेक्षणका लागि प्रा.वि.नि. र मा.वि.नि. को व्यवस्था गरेको थियो । ग्रामीण विकासका लागि सेती परियोजना (२०३८-२०४८), प्राथमिक शिक्षा परियोजना (२०४२-२०४७), आधारभूत प्राथमिक शिक्षा परियोजना प्रथम (२०४९-२०५४) र दोस्रो (२०५६-२०६१), विज्ञान शिक्षा विकास परियोजना (२०४४-२०५१), प्राथमिक शिक्षा विकास परियोजना (१९९२-१९९९), माध्यमिक शिक्षा विकास परियोजना (१९९३-२०००), शिक्षक शिक्षा परियोजना (२००२-२००९), विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम (२०६७/०६८-२०७२/०७३) हुँदै हाल विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम (२०७३/०७४-२०७७/०७८) ले शिक्षकको पेसागत विकासलाई महत्व दिई देशभरिका १०५३ स्रोतकेन्द्रका स्रोतव्यक्ति मार्फत प्र.अ. लाई व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम, शिक्षकहरुलाई विषयगत र विभिन्न किसिमका तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रम संचालन भएको देखिन्छ । संघीय सरकारको स्थापना भए पछी यो व्यवस्था हटेको छ । प्रदेश स्तरमा एउटा मात्र रहेको तालिम केन्द्रले तालिम दिने कार्य र परिमाणात्मक तथा परिणामात्मक रुपमा प्रभावकारी हुन सकेको छैन । स्थानीय स्तरमा शिक्षकलाइ पेसागत सहयोग गर्न तालिम शाखाको स्थापना र आवश्यक पर्ने सबै किसिमका स्रोतको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक छ ।

३.७.२.५ शिक्षक उत्तरदायित्व

गुणस्तरीय शिक्षा र शिक्षकको उत्तरदायित्व परस्पर सम्बन्धित छन । बाल बालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायित्व लिने शिक्षकले दिने शिक्षा गुणस्तरीय हुन्छ । विद्यार्थीले हासिल गर्ने सिकाइ उपलब्धीका लागि शिक्षक अभिभावक र प्र.अ. प्रति उत्तरदायी हुनु पर्छ । शिक्षक सेवा आयोग नियमावलीले कार्य सम्पादन मुल्यांकन द्वारा स्थायी शिक्षकलाई प्र.अ. प्रति उत्तरदायी बनाउन खोजेको छ तर त्यो अपर्याप्त र प्रभावहीन छ । पन्ध्रौ योजनाले कक्षाकोठाको सिकाइ क्रियाकलापमा शिक्षकले बिताउने समयलाई जोड दिएको छ । विद्यार्थीद्वारा शिक्षकको निगरानी गरेको रुपमा यसलाई हेरि दिनाले यो कार्यक्रम प्रभावहीन भएको छ । शिक्षकको पद कुनै कारणले रिक्त भएमा र पद पूर्ति गर्न ढिलाई हुँदा विद्यार्थीहरुको सिकाइ क्रियाकलाप अवरुद्ध हुन्छ । स्थायी शिक्षक सेवानिवृत्त भै दरबन्दी रिक्त भएको अवस्थामा अर्को स्थायी शिक्षक नआउँदासम्म कक्षा कोठाको सिकाइमा संलग्न भएको सुनिश्चित गरी पारिश्रमिक तोकी शिक्षकलाई निरन्तरता दिने कानुनी व्यवस्था गर्नु पर्छ । अन्य कुनै कारणले शिक्षक पद रिक्त भएमा अर्को व्यवस्था नहुँदासम्म सक्षम सेवानिवृत्त शिक्षकलाइ काममा लगाउने र पारिश्रमिक दिने व्यवस्था गर्नु पर्छ । यसबाट तत्कालै शिक्षकको आपूर्ति हुनाले विद्यार्थीको सिकाइ अवरुद्ध हुने छैन ।

३.७.२.६ शिक्षक आपूर्ति र वितरण

शिक्षा नियमावली २०५९ को नियम ९२ अनुसार विद्यालयमा रहने शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था अनुसूची १२ मा गरिएको छ । पूर्व प्राथमिक मा १, प्राथमिक तहमा ५० जना भन्दा कम विद्यार्थी भए २, ५० भन्दा बढी भए कम्तिमा ३, कक्षा ६-८ का लागि कम्तिमा ४, कक्षा ९-१२ का लागि ८ जना शिक्षक रहने व्यवस्था गरेको छ । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हिमाली क्षेत्रका लागि १:४०, पहाडी क्षेत्रका लागि १:४५ तथा तराइ क्षेत्रका लागि १:५० तोकेको छ । हाल शिक्षक व्यवस्थापन गर्दा नियमित अनुदान प्राप्त शिक्षक संख्याको अनुपातमा चाहिने शिक्षकको तलब स्थानीय सरकार मार्फत विद्यालयले अनुदान पाउने व्यवस्था गरेको छ । यसर ी पाउने अनुदानमा नियुक्ति हुनका लागि स्थानीय स्रोतमा कार्यरत शिक्षकहरुमा प्रतिस्पर्धा बढेको देखिन्छ । शिक्षक नियुक्ति गर्दा विद्यालयको विषयगत आवश्यकताका आधारमा गर्नु पर्दछ । उपर्युक्त अवस्थाहरुको विश्लेषण गर्दा निम्नलिखित चुनौतिहरु पहिचान गरिएका छन ।

१. शिक्षण पेसालाई आकर्षक बनाउन ।
२. सक्षम शिक्षक आपुर्तिका लागि शिक्षा विषय अध्यापन गर्ने संस्थाहरुमा विद्यार्थी भर्ना र शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया सुधार गरी व्यवस्थित गराउन ।
३. पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धी हासिल गर्न गराउन, शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउन तथा शिक्षण क्रियाकलापमा विविधता ल्याउन ।
४. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीलाई शिक्षकको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन आबद्धगर्ने कार्यलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नु ।
५. विषयगत दरबन्दी मिलान गरी आवश्यक दरबन्दीको पूर्ति गर्न ।

३.७.३. उद्देश्य:

यस योजनाले शिक्षक व्यवस्थापन र विकास सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरु राखेको छः

१. सबै तहमा शिक्षकहरुको योग्यता पुनरावलोकन गरी विषयवस्तुमा निपुण शिक्षकको सुनिश्चितता गर्नु
२. शिक्षक विकास तथा निरन्तर पेशागत सहायता प्रणाली स्थापना गर्नु

३.७.४ रणनीतिहरुः

शिक्षक व्यवस्थापन र विकास सम्बन्धी उद्देश्यहरु हासिल गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछनः

१. शिक्षक विधार्थी अनुपातको आधारमा तहगत र विषयगत रुपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान ,दरबन्दी पुनर्वितरण गर्ने । (उद्देश्य १)
२. प्रारम्भिक बाल विकास तथा कक्षा १-३ का लागि कक्षा १२ उत्तीर्ण, कक्षा ४-८ का लागि स्नातक उत्तीर्ण र कक्षा ९-१२ का लागि स्नातकोत्तर तह उत्तीर्ण शिक्षक योग्यता सुनिश्चित गर्ने । (उद्देश्य १)
३. स्थानीय स्रोतबाट शिक्षक नियुक्ति गर्नु पर्दा शिक्षक सेवा आयोगले प्रकाशन गरेको करार सूचीमा रहेका उमेद्वारहरुलाई पहिलो प्राथमिकता दिने र सो उपलब्ध हुन नसकेमा स्थानीय स्तरको छनौट समिति द्वारा शिक्षक सेवा आयोगले निर्धारण गरेको मापदण्ड अनुसार छनौट परीक्षा लिई गरेको सिफारिश भएका लाई पहिलो प्राथमिकता दिने । (उद्देश्य १)
४. स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल तयार पार्ने । (उद्देश्य २)
५. विषयगत दक्षता भएका र प्रशिक्षण अनुभव भएका शिक्षकबाट विद्यालय सुपरीवेक्षण गर्न लगाई शिक्षकहरुको पेशागत विकासमा सहयोग गर्ने । (उद्देश्य २)
६. शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्य सम्पादनमा सुधार गरी नतिजा प्रति जवाफदेही हुने पद्धति विकासका लागि शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको वृति विकासलाई विद्यार्थीको *सिकाइ*सँग आवद्ध गर्ने । (उद्देश्य २)
७. शिक्षक नियुक्ति, सरुवा, तालिमको व्यवस्थापन गर्दा विद्यार्थीको *सिकाइ*मा कुनै पनि अवरोध नहुने पद्धतिको विकास गर्ने । (उद्देश्य २)

३.७.५ *उपलब्धी*, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धी

१. सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको *सिकाइ*मा सुधार भएको हुनेछ।

ख. नतिजा

१. विभिन्न तहका शिक्षकमा प्रवेशका लागि हालको न्युनतम शैक्षिक योग्यता पुनरावलोकन तथा सुधार हुने

२. शिक्षण पेशा थप प्रतिस्पर्धी र सम्मानित हुने

३. पेशागत विकासका प्रावधानहरुको विस्तार र सुदृढीकरण भई स्थानीय तहमा शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणाली मार्फत निरन्तर पेशागत सहयोग प्राप्त हुने

४. शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत र विषयगत रुपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण भएको हुने

ग. प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका ३.७.५.१ शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	स्वयं सेवक शिक्षक(गाउँपालिकावाट व्यवस्थापन गरेका शिक्षक) व्यवस्थापन तथा दरबन्दी पुनर्वितरण	पटक	१	०	०	१	०	१	१	स्थानीय तह
२	अस्थायी,करार शिक्षक र योग्याता पुगेका अन्य नागरिकलाई शिक्षक सेवा आयोग तयारी कक्षा सञ्चालन	पटक	०	१	१	१	१	४	५	स्थानीय तह
३	कक्षा ३, ५ र ८ काप्रमुख *विषय*को सिकाइ *उपलब्धी* परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	४	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
४	*विषय*गत र शिक्षण प्रविधि सम्बन्धी तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
५	विज्ञ समूहबाट विद्यालय सुपरीवेक्षण, कक्षा अवलोकन तथा तथा नमुना पाठपर्दशन र मूलयाङ्कन	पटक	३	३	३	३	३	३	३	स्थानीय तह

१. विद्यार्थी संख्या र विषयको आधारमा दरबन्दी कायम र पुनर्वितरण गरिनेछ।

२. अस्थायी,करार शिक्षक र योग्याता पुगेका अन्य नागरिकलाई शिक्षक सेवा आयोग तयारी कक्षा सञ्चालन।

५. कक्षा ३ ,५ र ८ को प्रमुख विषयको *सिकाइ* उपलब्धी परिक्षण गरिनेछ।

६. विषयगत तथा शिक्षणमा प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी शिक्षण तालिम संचालन गरिनेछ।

७. का.स.मू. गर्ने गरी विषयविज्ञबाट शिक्षकको कक्षावलोकन गरिनेछ।

८. राहत तथा स्थानीय स्रोत शिक्षकको का स मु को आधारमा प्रोत्साहनको लागि कार्यविधि तयार गरिनेछ।

९. शिक्षक संख्या र विद्यार्थी संख्या अनुपात तथा विषयगत आवश्यकताको आधारमा दरबन्दी निर्धारण गरिनेछ।

१०. रिक्त दरबन्दीमा स्थानीय स्रोतबाट शिक्षक नियुक्त गर्न कार्यविधि तयार गरिनेछ।

११. विषय विज्ञ शिक्षकहरुबाट निवृत्त शिक्षकको सञ्जाल तयार गरिनेछ।

१२. शिक्षकहरु लाई स्वेच्छिक अवकास गराउन प्रेरित गराउने।

१३. विद्यालय कर्मचारी अवकास कोष स्थापना गरिनेछ।

तालिका ३.७.५.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्ष)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	स्वयं सेवक शिक्षक व्यवस्थापन तथा दरबन्दी पुनर्वितरण	पटक	१७५	०	०	२००	०	२००	२२५	स्थानीय तह
२	अस्थायी,करार शिक्षक र योग्याता पुगेका अन्य नागरिकलाई शिक्षक सेवा आयोग तयारी कक्षा सञ्चालन	पटक	०	१५०	१७५	२००	२२५	७५०	४५०	स्थानीय तह
३	कक्षा ३, ५ र ८ काप्रमुख *विषय*को सिकाइ *उपलब्धी* परीक्षण	पटक	१५०	१७५	२००	२२५	२५०	१०००	१४००	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
४	*विषय*गत र शिक्षण प्रविधि सम्बन्धी तालिम	पटक	१७५	१८०	१९०	२००	२२०	९६५	१३५०	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
५	विज्ञ समूहबाट विद्यालय सुपरीवेक्षण, कक्षा अवलोकन तथा तथा नमुना पाठपर्दशन र मूलयाङ्कन	पटक	२५०	२७५	३००	३१०	३२०	११४५	१३५०	स्थानीय तह
कूल जम्मा रकम रु				७८०	८६५	११३५	१०१५		४७७५	

३.८ विद्यालय व्यवस्थापन (प्रधानाध्यापक समेत)

३.८.१ परिचय

वर्तमान विश्व परिवेशमा शिक्षा विकासको प्रमुख *पूर्वाधार* हो । यसले व्यक्ति, समुदाय र राष्ट्रको विकासमा *महत्वपूर्ण* भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । बालबालिकाहरुलाई समय सापेक्ष गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गरी सभ्य, सु-संस्कृत समाजको विकास गर्नु आजको आवश्यकता हो । यस सन्दर्भमा विद्यालय व्यवस्थापन *महत्वपूर्ण* पाटो हो । विद्यालय व्यवस्थापन पक्षले स्थानीय समुदाय, सम्बन्धित सरोकारवालाहरुको भूमिकालाई थप जिम्मेवार बनाई विद्यालय प्रशासनलाई समुदायप्रति उत्तरदायी र जिम्मेवार बनाईनु पर्छ । विद्यालयमा सबैको विश्वास प्राप्त गर्न विद्यालयमा गरिने हरेक क्रियाकलाप तथा कार्यक्रममा सक्रिय *सहभागी*ता, निष्पक्षता तथा पारदर्शिता हुनु आवश्यक छ । बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास, गुणस्तरीय शिक्षा प्रदानका लागि नेपालको संविधानमा भएको प्रावधानलाई लागु गरी शिक्षा क्षेत्रको समुन्नत र न्यायोचित विकासमा विद्यालय व्यवस्थापन पक्षको *महत्वपूर्ण* योगदान रहन्छ ।

३.८.२ वर्तमान अवस्था

आलिताल गाउँपालिका अन्तर्गत शैक्षिक व्यवस्थापनको पक्ष सुधारोन्मुख रहेको भएता पनि धेरै जसो विद्यालयहरुमा भौतिक *पूर्वाधार*को कमि रहेको, तहगत प्रधानाध्यापकको व्यवस्थापन हुन नसकेको अवस्था समेत रहेको छ । हाल आलिताल गाउँपालिकामा ४२ वटा विद्यालयमा र ११ वटा सामुदायमा आधारितबालविकास केन्द्रहरु छन । आलिताल गाउँपालिकामा संघीय सरकारबाट अनुदान प्राप्त बालविकास २७ वटा र २६ वटा गाउँपालिकाले आफ्नै स्रोतबाट सञ्चालन गरेको छ । विभिन्न विद्यालयहरुमा शिक्षक तथा विद्यार्थी अनुपात मिलेको देखिदैन । विद्यालयका विभिन्न पदाधिकारीहरुको क्षमता विकास गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ । उल्लेखित अवस्थाहरुलाई विश्लेषण गर्दा विद्यालय व्यवस्थापन क्षेत्रमा निम्न चुनौतिहरु पहिचान गरिएका छनः

१. विद्यालयप्रति अभिभावकको अपनत्वको भावना विकास गर्न ,
२. विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन प्रक्रियामा *राजनीतिक* प्रभावको अन्त्य गर्न,
३. वि व्य स ले अभिभावकहरुको सहयोग र विश्वास लिने वातावरण सिर्जना गर्न,
४. विद्यालयका विभिन्न क्रियाकलापहरुका *राजनीतिक* प्रभावको अन्त्य गर्न,
५. विद्यालयका *व्यवस्थापकीय* पक्ष वि व्य स को मात्र जिम्मेवारी हो भन्ने मानसिकताको अन्त्य गर्न ,
६. प्रध्यानाध्यापहरु गाउँपालिका भित्रैकै विभिन्न विद्यालयहरुमा सरुवा तथा पदस्थापन गर्न,
७. प्र अ को कार्यसम्पादनका लागि करार सम्झौता गरी करार सम्झौताका आधारमा डण्ड र पुरस्कारको व्यवस्था गर्न,

३.८.३ उद्देश्य

यस योजनाले विद्यालय व्यवस्थापन सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरु राखेको छः

१. विद्यालय शिक्षाको भौतिक, प्रशासनिक तथा शैक्षणिक पक्षको व्यवस्थापन गर्नु
२. विद्यालयका सम्बद्ध पदाधिकारीहरुलाई विद्यालयप्रति जिम्मेवार बनाउनु
३. विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार गर्नु

३.८.४ रणनीति

विद्यालय व्यवस्थापन सम्बन्धी उद्देश्यहरु हासिल गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछनः

१. विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ गठन गरी विद्यालयका सम्पूर्ण गतिविधिप्रति जिम्मेवार बनाउने (उद्देश्य १)
२. वि. व्य. स.को वैठकलाई नियमित गर्ने र शैक्षणिक गतिविधिहरुमा केन्द्रित भई निर्णय गर्ने र त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने (उद्देश्य १)
३. शिक्षक लगायत विद्यालयका विभिन्न पदाधिकारीहरुलाई तिनीहरुका काम, कर्तव्य तथा अधिकारहरुका बारेमा जानकारी गराउन विभिन्न समयमा क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने (उद्देश्य १)
४. विद्यालयमा गरिने शैक्षणिक गतिविधिहरुको अनुगमन गरी सम्बन्धित पक्षलाई सुझाव दिने (उद्देश्य १)
५. विद्यालय र बालबालिका प्रति अभिभावकहरुको भूमिका, सहयोग र सकारात्मक धारणाको विकास गराउने (उद्देश्य २)
६. विद्यालयका शिक्षक, कर्मचारी र व्यवस्थापकहरुको राजनीति प्रतिको आबद्धता हटाई विद्यालयप्रति जिम्मेवार बनाउने (उद्देश्य २)
७. विद्यालयको सामाजिक परीक्षण गराँउदा आर्थिक पक्षलाई मात्र जोड नदिई *सम्पूर्ण* पक्षको वास्तविक मुल्याङ्कन गरी विद्यालयलाई सुझाव दिने र सार्वजनिकीकरण गर्ने (उद्देश्य २)
८. तह अनुसार योग्यता पुगेका प्रधानाध्यापकहरुको नियुक्ति गरी कार्य सम्पादन करार गर्ने र कार्यसम्पादनको आधारमा पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था गर्ने (उद्देश्य ३)
९. प्रधानाध्यापकहरूलाई दोहोरो जिम्मेवारीको बोझबाट मुक्त गरी प्रशासनिक र विद्यालय सुधारका कार्यमा मात्र जिम्मेवारी प्रदान गर्ने (उद्देश्य ३)
१०. विद्यालयको गुणस्तर सुधारका लागि प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणको विकास गर्ने (उद्देश्य 3)
११. सरोकारवालाहरुको पूर्ण *सहभागी*तामा विद्यालय सुधार योजना र गुणस्तर सुधारका योजना बनाइ कार्यान्वयन गर्ने (उद्देश्यऋ
१२. सरोकारवालाका गुनासो सुन्न पालिकास्तर विद्यालय स्तरमा गुनासो सुनुवाई संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने (उद्देश्य ३)
१३. बाल क्लब, रेडक्रस, इको क्लब, स्काउट जस्ता विद्यार्थीको सामुहिक समितिहरू गठन गर्ने (उद्देश्य ३)
१४. गाउँपालिकाको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखामा आवश्यक पर्ने स्रोत, साधन र जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने (उद्देश्य ३)

३.८.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धी

१. आलिताल गाउँपालिका अन्तर्गतका *सम्पूर्ण* शैक्षिक संस्थाहरुको शैक्षिक, भौतिक र व्यवस्थापकीय पक्षहरु सबल भएका हुने छन।
२. गाउँपालिकाको औषत *सिकाइ* उपलब्धी ७० पुगेको हुनेछ।

ख) नतिजा

१. विद्यालयका सम्बद्ध सबै पदाधिकारीहरुको क्षमता विकास भएको हुने
२. विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघ शान्तपूर्ण तवरमा गठन भएको हुने
३. प्रधानाध्यापक, शिक्षक र विद्यालय सम्बद्ध पदाधिकारीहरु विद्यालयप्रति जिम्मेवार भई कार्यसम्पादनमा बढि सक्रिय भएका हुने

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका ३.८.५.१ विद्यालय व्यवस्थापनका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	५	संघ,प्रदेश, स्थानीय तह
२	विद्यालयका सरोकारवालासँग अभुमुखीकरण सञ्चालन तथा सूचकका आधारमा उत्कृष्टलाई अनुदान	पटक	१	१	१	१	१	५	५	संघ,प्रदेश, स्थानीय तह
३	करार सम्झौताका आधारमा प्रअको नियुक्ति	पटक	०	०	०	१	०	१	१	स्थानीय तह
४	अन्तर विद्यालय भ्रमण कार्यक्रम	पटक	०	०	१	१	१	३	१	स्थानीय तह
५	विद्यालयको समग्र पक्षको अनुगमन निरीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय

१. अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरी अभिभावकहरुको विद्यालयमा *सहभागी*ता बढाईनेछ।
२. विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक संघको क्षमता अभिवृद्धिका लागि वार्षिक रुपमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
३. करार सम्झौताका आधारमा प्रधानाध्यापकको नियुक्ति गरिनेछ।
४. शिक्षकहरुको लागि आवश्यकता अनुसार तालिम सञ्चालन गरिनेछ तथा कार्य*मूलक* अनुसन्धान गर्नमा जोड दिईनेछ।
५. विद्यालय सम्बद्ध सबैको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु नियमित सञ्चालन गरिनेछ।
६. *सम्पूर्ण* सामुदायिक विद्यालयहरुमा पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला तथा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगशालाको स्थापना गरिनेछ।
७. विद्यालय भवन, शौचालय तथा अन्य भौतिक *पूर्वाधार*हरुको आवश्यकता अनुसार विकास गरिनेछ।
८. सम्बन्धित सरोकारवाला व्यक्तिहरु सहित नियमित रुपमा विद्यालयहरुको समग्र पक्षको अनुगमन तथा *निरीक्षण* गरिनेछ।

तालिका ३.८.५.२ विद्यालय व्यवस्थापनका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्षको)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	०	२५०	२७५	२८०	३००	११०५	१३५०	संघ,प्रदेश, स्थानीय तह
२	विद्यालयका सरोकारवालासँग अभुमुखीकरण सञ्चालन	पटक	०	९०	१००	११०	१४०	३४०	४५०	संघ,प्रदेश, स्थानीय तह
३	करार सम्झौताका आधारमा प्रअको नियुक्ति	पटक	०	०	१००	०	०	१००	१५०	स्थानीय तह
४	अन्तरविद्यालय भ्रमण कार्यक्रम	पटक	०	०	५६०	७००	८४०	२१००	९८०	स्थानीय तह
५	विद्यालयको समग्र पक्षको अनुगमन निरीक्षण	पटक	१००	११०	१२०	१३०	१४०	६००	६५०	संघ, प्रदेश, स्थानीय
	कूल जम्मा रकम (रु हजारमा)		१००	४५०	११५५	१२२०	१४२०	४२४५	३५८०	

३.९ निरन्तर शिक्षा, खुला सिकाइ, अनौपचारिक शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइ र शिक्षा

३.९.१ परिचय

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्म शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्म शिक्षा निःशुल्क पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ । औपचारिक शिक्षामा पहुँच नपुगेका बालबालिका तथा प्रौढहरूलाई शिक्षामा पहुँच विस्तार गर्न, जीविकोपार्जनमा सहयोग पुग्राउन र संसारसँग आवद्य गर्न प्रचलनमा ल्याइएका पछिल्ला अवधारणाहरु हुन निरन्तर शिक्षा, खुला *सिकाइ*, अनौपचारिक शिक्षा, जीवनपर्यन्त *सिकाइ* र शिक्षा । निरक्षरका लागि साक्षरता, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर, *सिकाइ* अवसरका लागि स्तरवृद्धि, शिक्षासँग सिप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक, निरन्तर, खुला एवं जीवयपर्यन्त शिक्षाले काम गर्दछ। संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले अबलम्बन गरेको सिद्धान्त, दिगो विकास लक्ष्य ४ तथा आवधिक योजनाले अपेक्षा गरेको प्रत्येक नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षा संगै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले योगदान गर्दछ। वि. सं. २०८५ बैशाख १ गतेदेखि आधारभूत शिक्षा प्राप्त नगरेको व्यक्ति नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तहको कुनै पनि सरकारी सेवामा वा नेपाल सरकार प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व, अनुदान वा नियन्त्रणमा रहेको कुनै पनि पदमा निर्वाचित, नियुक्ति वा मनोनयन हुन वा कुनै रोजगारी प्राप्त गर्ने नपाउने व्यवस्था भएसँगै निरन्तर शिक्षा खुला *सिकाइ*, अनौपचारिक शिक्षा, जीवनपर्यन्त *सिकाइ* र शिक्षाको भूमिका अझै महत्वपूर्ण रहेको देखिन्छ।

३.९.२ वर्तमान अवस्था

आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको जिम्मेवारी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएसँगै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले अनौपचारिक सिकाइको व्यवस्थापन अन्तर्गत संरचना, लगानी, अपनत्व जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ। जिल्ला शिक्षा कार्यालय डडेल्धुराको २०७४ को तथ्याङ्क अनुसार राष्ट्रिय प्रौढ साक्षरता १५+ वर्षको ९७.६ प्रतिशत रहेको छ। २०६८ सालको जनगणना अनुसार आलिताल गाउँपालिकाको साक्षरता दर ६५.९२ प्रतिशत रहेको छ। त्यसैगरी विगतमा निरक्षरहरुलाई साक्षर गराउन उल्लेखनीय भूमिका खेल्ने सामुदायिक *सिकाइ* केन्द्रको संख्या २ रहेको छ। स्थानीय तहमा रहेको शिक्षा शाखाको कार्यविवरण यस सम्बन्धी विषय समावेश भए पनि यस विषयले प्राथमिकता पाएको देखिदैन। यसरी हेर्दा शिक्षा क्षेत्र एउटा सिङ्गै पाटोको रूपमा रहेको अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन *सिकाइ*ले न

व्यक्तिगत रुपमा न त संस्थागत रुपमा र प्रणालीगत रूपमा नै क्षमता विकास गर्ने विषयले महत्व पाएको देखिन्छ। उल्लेखित अवस्थाहरुलाई विश्लेषण गर्दा निरन्तर शिक्षा, खुला *सिकाइ*, अनौपचारिक शिक्षा, जीवनपर्यन्त *सिकाइ* र शिक्षा क्षेत्रमा निम्न चुनौतिहरु पहिचान *गरिए*का छन।

१. साक्षर व्यक्तिहरुलाई निरन्तर शिक्षाको कार्यक्रम दिन,
२. साक्षरता कार्यक्रममा *सहभागी* भएका व्यक्तिहरूले सिकेका ज्ञान र सिपलाई रोजगारसँग जोड्न,
३. अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षा संचालन गर्ने संस्था र संयन्त्रको प्रयाप्त विकास र व्यवस्था गर्न ,
४. महिला, पछाडी परेका वर्गलाई लक्षित गरी जीवनोपयोगी सिप, लघु ऋण, अनुदान र रोजगारीको अवसर दिने जस्ता कार्यक्रमलाई *एकीकृत* रूपमा सञ्चालन गर्न,

३.९.३ उद्देश्यहरू

यस योजनाले निरन्तर शिक्षा, खुला *सिकाइ*, अनौपचारिक शिक्षा, जीवनपर्यन्त *सिकाइ* र शिक्षा सम्बन्धी निम्नलिखित राखेको छः

१. निरक्षर व्यक्तिहरूलाई साक्षर बनाउनु
२. सामुदायिक *सिकाइ* केन्द्रको क्षमता अभिवृद्धि गरी केन्द्रलाई विद्यालय तहको शिक्षा प्रभावकारी बनाउने सहयोगी संस्थाको रुपमा विकास गर्नु
३. निरन्तर शिक्षा, जीवनपर्यन्त शिक्षा, खुला शिक्षा, आयमूलक तथा सिपमूलक जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरी व्यक्तिका दैनिक जीवनसंग सम्बन्धित आवश्यकताहरुको परिपूर्ति गर्नमा सहयोग गर्नु
४. विभिन्न कारणले विद्यालय बाहिर रहेका र बिचैमा विद्यालय छोड्ने बालबालिकाहरुलाई वैकल्पिक कक्षा मार्फत *सिकाइ* गरी साधारण विद्यालयको प्रवाहमा समाहित गर्नु

३.९.४ *रणनीति*

निरन्तर शिक्षा, खुला *सिकाइ*, अनौपचारिक शिक्षा, जीवनपर्यन्त *सिकाइ* र शिक्षा सम्बन्धी उद्देश्यहरु हासिल गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछनः

१. निरक्षर व्यक्तिहरूलाई साक्षर हुने अवसर प्रदान गर्ने। (उद्देश्य १)
२. *सिकाइ* केन्द्रको पदाधिकारीलाई सार्वजनिक शिक्षा केन्द्र सञ्चालन गर्नकालागि क्षमता अभिवृद्धि गर्ने (उद्देश्य १ र २)
५. निरन्तर शिक्षा, जीवनपर्यन्त शिक्षा, खुला शिक्षा, आयमूलक तथा सिपमूलक जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरी व्यक्तिका दैनिक जीवनसंग सम्बन्धित आवश्यकताहरुको परिपूर्ति गर्नमा सहयोग गर्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुलाई परिचालन गर्ने।(उद्देश्य ३)
३. अनौपचारिक शिक्षा र *जीवनपर्यन्त* शिक्षा संचालन गर्ने संघ संस्था बीच समन्वय समूह बनाई परिचालन गर्ने। (उद्देश्य ३)
४. निरन्तर, *जीवनपर्यन्त* र खुला शिक्षाको कार्यक्रम आयोजना गर्ने (उद्देश्य ३)
५. *स्थानीय* परिवेश र आवश्यकता अनुसार आय आर्जनको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने (उद्देश्य ३)
६. सिप सिकेकाहरुलाई काम गर्न आर्थिक स्रोत जुटाउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। (उद्देश्य ३)
७. महिला तथा पिछडिएका लक्षित समूहका प्रौढहरूलाई *जीवन*पयोगी सिपको विकास गरी सिकाइमा निरन्तर सहयोग पुरयाउने (उद्देश्य ३)

३.८.५ *उपलब्धी*, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क (उपलब्धी

१. १५ वर्षभन्दा माथिको साक्षरता १०० प्रतिशत पुगेको हुनेछ।
२. ५ वर्षभन्दा माथिको साक्षरता १०० प्रतिशत पुगेको हुनेछ।
३. १५ देखि २४ वर्षको साक्षरता १०० प्रतिशत पुगेको हुनेछ।
४. आवश्यकता अनुसार सामुदायिक *सिकाइ* केन्द्रहरु शैक्षिक सूचना केन्द्रका रुपमा विस्तार भएको हुनेछ।
५. महिला तथा पछाडी पारिएका बर्गले *जीवन* उपयोगी सिप सिकेका हुनेछन।

ख) नतिजा

१. सबै नागरिकहरुलाई साक्षरता, निरन्तर शिक्षा खुला *सिकाइ*, अनौपचारिक शिक्षा, जीवनपर्यन्त शिक्षा र *सिकाइ*को अवसर प्राप्त हुने
२. सामुदायिक *सिकाइ* केन्द्रको संस्थागत संयन्त्र एवं सञ्चालन मापदण्ड तयार भई एकीकृत सेवा प्रवाह गर्ने आजीवन सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास हुने
३. निरन्तर, खुला, अनौपचारिक जीवनपर्यन्त शिक्षा र सिकाइबाट सिप*मूलक* जनशक्ति उत्पादन हुने
४. विद्यालयमा नियमित उपस्थित भई शिक्षा निरन्तर गर्न नसक्ने तथा बढी उमेर भएका व्यक्तिका लागि वैकल्पिक सिकाइको प्रबन्ध हुने।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप

तालिका ३.९.५.१ निरन्तर शिक्षा, खुला सिकाइ, अनौपचारिक शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइ र शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	आवश्यकता अनुसार लघुकक्षा सञ्चालन	पटक	०	०	१	१	१	३	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
३	सिकाइ केन्द्रका पदाधिकारीहरुलाई तालिम	पटक	०	०	१	०	१	२	३	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
४	सिकाइ भ्रमण	पटक	०	१	०	१	१	३	५	स्थानीय तह
६	आयमूलक कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	०	१	१	१	१	४	५	स्थानीय तह
७	जोडकोष स्थापना कार्यविधि निर्माण र सञ्चालन	पटक	०	०	१	१	१	३	५	स्थानीय तह
८	वैकल्पिक कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	०	१	१	१	१	४	५	स्थानीय तह
९	पढाइको वातावरण सृजना गर्ने अभिभावकहरुलाई वडागत सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	५	स्थानीय तह
१०	लक्षित समूहहरु मागमा आधारित तालिम सञ्चालन	पटक	०	०	१	१	१	३	५	स्थानीय तह

१. आवश्यकताको पहिचान गर्ने गरी लघु कक्षा सञ्चालन गरिनेछ।
२. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालन सम्बन्धी निर्देशिका लेखन, पारित र जारी गरिनेछ।
३. सिकाइ केन्द्रका पदाधिकारीहरुलाई तालिमको व्यवस्था गरिनेछ।
४. *सिकाइ* भ्रमणको आयोजना गरिनेछ।
५. सूचना प्रविधिमा दक्ष तथा सिपयुक्त जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ।
६. शैक्षिक सूचनाहरु नियमित रुपमा केन्द्रीय शैक्षिक सूचना तथ्याङ्क प्रणालीमा नियमित रुपमा अद्यावधिक गरिनेछ।
७. सामुदायिक *सिकाइ* केन्द्र र त्यस सँग काम गर्ने शैक्षिक संघ संस्थाहरूको समन्वय समिति बनाइनेछ।
८. निरन्तर शिक्षा, लघु कक्षा सञ्चालन गर्दा घर, परिवार, समाज र जीवनमा प्रयोग हुने विषयवस्तुहरुलाई जोड दिईनेछ।
९. स्थानीय परिवेश अनुसारको सिपको लागि तालिम र सञ्चालन गरी आयमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
१०. आर्थिक स्रोत जुटाउन जोडकोष (Matching Fund) स्थापनाको कार्यविधि बनाई, जोडकोषको स्थापना गरी सञ्चालन गरिनेछ।
११. सामुदायिक *सिकाइ* केन्द्रबाट कक्षागत विद्यार्थीको सर्वेक्षण गरी विद्यार्थीलाई विद्यालयको मूल धारमा *सहभागी* गराउन गाउँभित्र अभियानको रूपमा प्रचार प्रसार गरिनेछ।
१२. उमेर र अवस्थाले मूल धारमा आउन नसक्नेहरूका लागि खुला विद्यालय, तथा वैकल्पिक विद्यालय जस्ता कार्यक्रमहरू ल्याइनेछ।
१३. बीचमा विद्यालय छोइने विद्यार्थीहरूको पहिचान गरी पृष्ठपोषण कक्षा सञ्चालन गरिनेछ साथै समस्याको सम्बोधन गरी विद्यालयमा पुनः प्रवेश गराइनेछ।
१४. घर परिवारमा पढाइको वातावरण बनाउनका लागि अभिभावकहरुलाई सचेतना*मूलक* कार्यक्रमहरूको आयोजना गरिने छ
१५. महिला तथा पिछडिएका लक्षित समूहरुको पहिचान गरी दक्षता र मागका आधारमा सिप तथा तालिम प्रदान गरिनेछ।

तालिका ३.९.५.२ निरन्तर शिक्षा, खुला सिकाइ, अनौपचारिक शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइ र शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्षको)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	आवश्यकता अनुसार लघुकक्षा सञ्चालन	पटक	०	०	१७०	२००	२२५	५९५	६५०	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
३	सिकाइ केन्द्रका पदाधिकारीहरुलाई तालिम	पटक	०	०	१५०	१७५	१९०	५१५	६१५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
४	सिकाइ भ्रमण	पटक	०	३००	०	३५०	३७५	१०२५	१४५०	स्थानीय तह

६	आयमूलक कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	०	१५०	१७५	२००	२२५	७५०	८५०	स्थानीय तह
७	जोडकोष स्थापना कार्यविधि निर्माण र सञ्चालन	पटक	०	०	५०	७०	९०	२१०	४२५	स्थानीय तह
८	वैकल्पिक कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	०	१००	१५०	१७५	२००	६२५	८५०	स्थानीय तह
९	पढाइको वातावरण सृजना गर्न अभिभावकहरुलाई वडागत सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१५०	१७५	२००	२२५	२५०	१०००	१४५०	स्थानीय तह
१०	लक्षित समूहहरु मागमा आधारित तालिम सञ्चालन	पटक	०	०	२००	२२५	२५०	६७५	१०००	स्थानीय तह
कूल जम्मा रकम (रु हजारमा)			१५०	६००	१७२०	२०००	२२५५	६७२५	८८४०	

३.१० गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा

३.१०.१ परिचय

गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा एक आधारभूत मौलिक अधिकार हो । सम्पूर्ण बालबालिकाहरुलाई समावेशी र समानतामा आधारित गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने राज्यको दायित्व हो । गुणस्तरीय शिक्षा बालबालिकाको लिंग, *जाति*, *जातीय*, सामाजिक आर्थिक स्थिति वा भौगोलिक स्थानको प्रवाह नगरी उसको *सर्वाङ्गीण* विकास *शारीरिक*, मानसिक, सामाजिक, भावानात्मक र संज्ञानात्मक विकासमा केन्द्रित हुन्छ । गुणस्तरीय शिक्षा अर्थपूर्ण, सान्दर्भिक साथै विद्यार्थी र समाजको आवश्यकतामा आधारित हुन्छ । गुणस्तरीय शिक्षाका मापदण्डको सम्बन्धमा समान अवधारणा पाइदैन । गुणस्तरीय, शिक्षाको बुदाँगत मापदण्डहरूमा समानता नभए पनि राज्यले तय गरेको शिक्षा *नीति*, शिक्षाको व्यक्तिगत, सामाजिक र राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्तिका लागि निर्माण *गरिए*का पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, विद्यालयको भौतिक सुविधा पठनपाठनको वातावरण एवं मूल्याङ्कन जस्ता पक्षहरूले गुणस्तरीय शिक्षामा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने कुरामा दुईमत छैन । यसका साथै विषयगत शिक्षकको योग्यता, शिक्षण सिप पेशा प्रतिको जवाफदेहिता र शैक्षिक व्यवस्थापन गुणस्तरीय शिक्षा प्रभाव पार्ने माध्यम हुन् । UNICEF ले पाँचवटा तत्वहरूको आधारमा गुणस्तरीय शिक्षालाई परिभाषित गरेको छ जसमा विद्यार्थीको वाह्य अनुभव, *सिकाइ* गर्ने वातावरण, शैक्षिक विषयवस्तु, *सिकाइ* प्रकिया र शैक्षिक परिणाम पर्दछन ।

३.१०.२ वर्तमान अवस्था

गुणस्तरीय शिक्षा आजको आवश्यकता भन्ने नारालाई मध्यनजर गर्दै सन् २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र संघले सन् 2030 सम्ममा हासिल गर्ने गरी निर्धारण गरेको दिगो विकास लक्ष्य (Sustainable Development Goal-SDG) (२०१५-२०३०) का १७ ओटा लक्ष्यमा चौथो लक्ष्यले "सबैका लागि समावेशी र समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता एवं जीवनपर्यन्त *सिकाइ* अवसर" भन्ने पक्षमा जोड दिएको छ । फलस्वरूप नेपाल सरकारले दिगो विकास लक्ष्य ४ को नेपाल राष्ट्रिय कार्यढाँचा निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । त्यसैगरी विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (SSDP) (२०७३/०७४- २०७९/०८०) ले सबैका लागि शिक्षा (EFA 2004-2009), माध्यमिक शिक्षा सहयोग कार्यक्रम (SESP 2003-2008), शिक्षक शिक्षण परियोजना (TEP 2002-2007) र विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना (SSRP 2009-2016) मार्फत सबैलाई गुणस्तर शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने सरकारले गरेको प्रयत्नहरूलाई निरन्तरता प्रदान गर्ने लक्ष्य लिएको छ । शैक्षिक गुणस्तर भन्ने कुरा नाप्न पनि कठीन छ । सामान्यतया विद्यार्थीले विभिन्न परीक्षामा प्राप्त गर्ने सफलता तथा अङ्कलाई गुणस्तर भन्ने *गरिन्छ* तर शिक्षाको गुणस्तरलाई परीक्षामा प्राप्त गरेको अंकमा *सीमित* गर्न सकिदैन । विद्यालयहरुको नियमित अनुगमन गर्नको लागि जनशक्तिको अभाव छ । निश्चित तह *पूरा* गरेपछि विद्यार्थीहरुमा जुन व्यवहार देखिनुपर्छ त्यो देखिएको पाँईदैन । उल्लेखित अवस्थाहरुलाई विश्लेषण गर्दा गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा निम्न चुनौतिहरु पहिचान *गरिए*का छन ।

१. पाठ्यक्रमले तोकेका सक्षमताहरु विद्यार्थीहरुमा विकास गर्न,
२. विद्यार्थीहरुमा नैतिकता तथा व्यावहारिक ज्ञान तथा सिपको विकास गर्न,
३. सबै तहका शिक्षकहरुलाई शिक्षणमा सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी शिक्षण गर्ने सिपको विकास गर्न ,
४. विद्यालय शिक्षामा सिकेका ज्ञान तथा सिपहरु *जीवनोउपयोगी* सिपका रुपमा प्रयगोगमा ल्याउन,
५. परीक्षालाई मात्रै मूल्याङ्कनको निर्विकल्प साधनका रुपमा लिने परिपाटीको अन्त्य गरी आधुनिक सबै मूल्याङ्कनका साधनहरुको प्रयोग गर्न,

३.१०.३ उद्देश्य

यस योजनाले गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा सम्बन्धी निम्नलिखित विशिष्ट उद्देश्यहरु राखेको छः

१. विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी *सहभागी*ता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्नु
२. विद्यालयको वातावरण भय, विभेद र दुर्व्यवहारमुक्त तथा विविधता अनुकूल बनाई बालबालिकालाई बालमैत्री वातावरणमा *सिकाइ* क्रियाकलापमा सहभागी हुनसक्ने गरी भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण सुधार गर्नु
३. ज्ञान र सिपको विकास, शिक्षाका सिद्धान्त र पद्धतिमा आएका परिवर्तनको विषयमा शिक्षकहरुलाई अद्यावधिक गराउनु

४. शिक्षण *सिकाइ* प्रकृया बालकेन्द्रित, *सहभागी*तामूलक साथै कृयाकलापमुखी र प्रभावकारी बनाउनु
५. विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटीलाई स्तरीय र सामयिक बनाउनु
६. शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्धन गरी बालबालिकाको *सिकाइ* प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास गर्ने
७. गुणस्तरीय शिक्षाको मापदण्ड निर्धारण गर्नु

३.१०.४ *रणनीति*हरू

गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा सम्बन्धी उद्देश्यहरु हासिल गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछनः

१. विद्यालय उमेरका बालबालिकालाई आधारभूत तह सम्ममा गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चित गर्ने (उद्देश्य १)
२. विद्यालयका सम्पूर्ण गतिविधिहरुमा समावेशी *सहभागी*तालाई प्रोत्साहन गर्ने (उद्देश्य १)
३. विद्यालयलाई बालमैत्री छात्रामैत्रि, अपाङ्गमैत्री, सुरक्षित हिंसार*हित* एवं भय*रहित सिकाइ* केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने (उद्देश्य २)
४. स्तरीय मापदण्डका आधारमा विद्यालय तथा शिक्षण संस्थाको भौतिक पूर्वाधार र सिकाइ वातावरण निर्माण गरी विपद उत्थानशील बनाउने (उद्देश्य २)
५. *स्थानीय* परिवेश अनुकूल र आवश्यकतामा आधारित *स्थानीय* पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने (उद्देश्य ३)
६. शिक्षक र कर्मचारीको वर्तमान परिपेक्ष अनुरूप क्षमता अभिवृद्धि गरी दक्ष, योग्य र सिपयुक्त जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने (उद्देश्य ४)
७. विद्यार्थीहरुलाई पुरस्कार, छात्रवृति आर्थिक शैक्षिक सहयोग जस्ता कार्यक्रमद्वारा विद्यार्थीहरुमा पढाइपति उत्सुक्ता स्वयं अग्रसर हुने वातावरण सृजना गर्ने (उद्देश्य ४)
८. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई थप व्यवस्थित र प्रभावकारीकासाथ कार्यान्वयनमा ल्याउने (उद्देश्य ५)
९. निर्णयात्मक मूल्याङ्कनलाई स्तरीय र सामयीक बनाउने
१०. विद्यार्थी, शिक्षक, अविभावक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र भूमिका स्पष्ट रूपमा निर्देश गर्ने (उद्देश्य ६)

३.१०.५ *उपलब्धी*, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धी

१. सबैका लागि समावेशी र समतामूलकू गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता भएको हुनेछ।
२. विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण क्रियाकलापको अभ्यास र नविन शिक्षण विधिहरूको प्रयोग भएको हुनेछ।
३. विद्यार्थी सकारात्मक व्यवहार र नैतिक चरित्रको विकास भएको हुनेछ।
४. गुणस्तरीय शिक्षाको मापदण्ड निर्धारण भै लागु भएको हुनेछ।

ख. नतिजा

१. विद्यालय तहको शिक्षामा सबै बालबालिकाको *समतामूलक* पहुँच हुने।
२. शिक्षण *सिकाइ* क्रियाकलाप स्वस्थ्य, सुरक्षित, आधारभूत सुविधा सम्पन्न, सौहार्दपूर्ण वातावरणमा सञ्चालन हुने।
३. *स्थानीय* पाठ्यक्रमको निर्माण र कार्यान्वयन हुनें।
४. विद्यार्थीहरूमा पढाइप्रति रुचि, उत्सुकता र स्वयं अग्रसर हुने वातावरणको सृजना हुने।
५. विद्यालय तथा शिक्षण संस्थासंग सरोकार राख्ने सम्पूर्ण पक्ष आफ्नो काम, कर्तव्य र भूमिका प्रति उत्तरदायी हुने
६. विद्यार्थीको मुल्याङ्कन प्रणाली स्तरिकरण हुने।

ग. प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका ३.१०.५.१ गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	शैक्षिक सत्रको सुरुमा भर्ना अभियान र घरदैलो कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	४२	४२	४२	४२	४२	४२	४२	संघ,प्रदेश, स्थानीय तह
२	अतिरिक्त कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	५	विद्यालय, पालिका स्तरमा
३	इन्टनेट सेवा विस्तार	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	१७	संघ, प्रदेश, स्थानीय
४	शिक्षक कर्मचारीका लागि पुनर्ताजगी तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	५	स्थानीय तह
५	शिक्षक कर्मचारीलाई पुरस्कारको व्यवस्था	जना	२०	२५	३०	३५	४०	१५०	२५०	स्थानीय तह

६	पालिकास्तरमा प्रथम, द्वितीय हुने विद्यार्थीलाई पुरुस्कार (कक्षा ८ र १०)	जना	५	५	५	५	५	२५	२५	स्थानीय
७	विद्यार्थी मूल्याङ्कन तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	५	स्थानीय तह
८	शैक्षिक *उपलब्धी*का आधारमा विद्यालयलाई अनुदान कार्यक्रम	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	२५	स्थानीय तह

१. शैक्षिक सत्रको सुरुमा विद्यार्थी भर्ना अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
२. विद्यालयहरुलाई आफ्नो सेवा क्षेत्र पहिचान गरी घर दैलो कार्यक्रम सञ्चालन गर्न लगाईनेछ ।
३. विद्यालय स्तरीय, अन्तरविद्यालय स्तरीय गाउँ स्तरीय अतिरिक्त क्रियाकलापमा समावेशी *सहभागी*तालाई मध्यनजर गरेर सञ्चालन गरिनेछ ।
४. नयाँ बनाउने भौतिक पूर्वाधार बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, वातावरण मैत्री र दिगो विकासको अनुरूप बनाईनेछ ।
५. प्रत्येक विद्यालयमा खानेपानी, शौचालय, खेलमैदान, सरसफाई किट, प्राथमिक उपचार बाकस अनिवार्य राख्न लगाईनेछ
६. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधारको विकास गर्दै उच्च कोटीको इन्टरनेट सेवा विस्तार गरिनेछ ।
७. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण समिति गठन गरी स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरिनेछ ।
८. शिक्षक तथा कर्मचारीहरुका लागि तहगत रूपमा तालिम तथा पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
९. शिक्षक तथा कर्मचारीहरुलाई कार्य सम्पादनका आधारमा पुरस्कृत गरिनेछ ।
१०. शैक्षिक क्षेत्रमा प्रथम, द्वितिय र तृतीय हुनेलाई पुरस्कार तथा प्रमाणपत्र वितरण कार्यक्रम राखिनेछ ।
११. गाउँ स्तरीय छात्रवृति कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१२. शिक्षकहरुलाई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
१३. सम्पूर्ण सरोकार पक्षहरुको *सहभागी*तामा अभिमुखीकरण तथा चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछन
१४. विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर बमोजिम विद्यालयहरुलाई अनुदान उपलब्ध गराईनेछ ।

तालिका ३.१०.५.२ गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्षको)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	शैक्षिक सत्रको सुरुमा भर्ना अभियान र घरदैलो कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	७०	७०	८०	९०	१००	४१०	४००	संघ,प्रदेश, स्थानीय तह
२	अतिरिक्त कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	७५	१००	१२०	१४०	१५०	५८५	७७५	विद्यालय, पालिका स्तरमा
३	इन्टनेट सेवा विस्तार	विद्यालय	१५०	१७५	१९०	२००	२००	९१५	९००	संघ, प्रदेश, स्थानीय
४	शिक्षक कर्मचारीका लागि पुनर्ताजगी तालिम	पटक	०	२००	२२५	२५०	२६०	९३५	१२८०	स्थानीय तह
५	शिक्षक कर्मचारीलाई पुरस्कारको व्यवस्था	जना	५०	१००	१५०	२००	२५०	७५०	९५०	स्थानीय तह
६	पालिकास्तरमा प्रथम, द्वितीय हुने विद्यर्थीलाई पुरुस्कार (कक्षा ८ र १०)	जना	४०	८०	१००	१२०	१६०	५००	८५०	स्थानीय
७	निरन्तर मूल्याङ्कन तालिम	पटक	१००	१५०	१८०	१९०	२००	८२०	९५०	स्थानीय तह
८	शैक्षिक *उपलब्धी*का आधारमा विद्यालयलाई अनुदान कार्यक्रम	विद्यालय	२५०	३००	३५०	४००	४५०	१७५०	२५००	स्थानीय तह
कूल जम्मा रकम (रु हजारमा)			८४५	१२८७	१४९९	१६९१	१८७८	७२००	९२८०	

३.११ आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पछाडी परेका वर्गको पहुँच/ समावेशी शिक्षा

३.११.१ परिचय

नेपाल विविधताले भरिपूर्ण देश हो । आलिताल गाउँपालिका पनि यसै देशको एउटा स्थानीय तह भएकाले यहाँ पनि विविधता रहेको पाइन्छ । व्यक्तिले आर्थिक र सामाजिक रूपमा कमजोर भएकै कारण शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसरबाट वञ्चित हुनुपरेको अवस्था हुन सक्छ । केही विद्यार्थीहरुले बिचैमा पढाइ समेत छोडेको पाईन्छ । सबैको शिक्षामा पहुँच पुग्याउन नेपालको संविधान, शिक्षा ऐन तथा नियमावलीमा समेत व्यवस्था गरिएको छ । विगतमा कार्यान्वयन भएका सबैका लागि शिक्षा, आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम, सहश्राब्दी विकास लक्ष्य, विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, दिगो विकास लक्ष्य लगायतका विभिन्न शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरुले समेत समावेशी शिक्षालाई समावेश गरेका छन । विभिन्न समयमा यस सम्बन्धी नीतिगत एवं संस्थागत प्रयास भएका छन । यस गाउँपालिका अन्तर्गत आर्थिक तथा सामाजिक रुपले पछाडी परेका वर्गको पहुँच पुग्याउनको लागि यो गाउँ शिक्षा योजनाले केही नीतिगत प्रावधानहरु राखेको छ ।

३.११.२ वर्तमान अवस्था

आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको अधिकार *सूची*मा आईसकेपछि आर्थिक रुपमा पछाडी परेको वर्गको शिक्षामा पहुँच पुग्याउन र समावेशी शिक्षालाई कार्यान्वयन गर्नु अब स्थानीय तहको प्रमुख जिम्मेवारी आएको छ । हाल आलिताल गाउँपालिका अन्तर्गत अपाङ्गता विद्यार्थीहरुको अध्ययनका लागि आवासिय व्यवस्थासहितको शिक्षण *सिकाइ* क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने विद्यालय रहेको छैन । उल्लेखित अवस्थाहरुलाई विश्लेषण गर्दा आर्थिक तथा सामाजिक रुपले पछाडी परेका वर्गको पहुँच/समावेशी शिक्षा क्षेत्रमा निम्न चुनौतिहरु पहिचान *गरिए*का छन ।

१. सबै माध्यमिक विद्यालयमा छात्रावासहरुको उपयुक्त व्यवस्थापन गर्न
२. विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकाहरुलाई विद्यालयमा भर्ना गराउन,
३. सबै बालबालिकको माध्यमिक शिक्षामा पहुँच पुग्याउन,
४. शिक्षामा समावेशीता सुनिश्चितता गर्न,

३.११.३ उद्देश्य

यस योजनाले आर्थिक तथा सामाजिक रुपले पछाडी परेका वर्गको पहुँच/समावेशी शिक्षा सम्बन्धी निम्नलिखि उद्देश्यहरु राखेको छः

१. माध्यमिक तहसम्मको शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु
२. विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकाहरुलाई विद्यालयमा भर्ना गराउनु
३. शिक्षामा सबैको समावेशीता सुनिश्चितता गर्नु

३.११.४ रणनीति

आर्थिक तथा सामाजिक रुपले पछाडी परेका वर्गको पहुँच/समावेशी शिक्षा सम्बन्धी उद्देश्यहरु हासिल गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछनः

१. आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पछाडी परेका वर्गको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न छात्रवृति लगायत थप आर्थिक सहुलियत प्रदान गर्ने (उद्देश्य १,२ र ३)
२. आर्थिक रूपमा कमजोर बालबालिकाका अभिभावकहरूलाई आयआर्जनका लागि सिप विकास तालिम प्रदान गरी स्वरोजगार बनाउनुका साथै उनीहरूलाई स्थानीय रोजगारी उपलब्ध गराउने (उद्देश्य १,२ र ३)
३. सूविधासम्पन्न आवासीय विद्यालय विकास गर्ने (उद्देश्य १,२ र ३)
४. विशेष शिक्षा सञ्चालनका लागि आवश्यक पूर्वाधार र जनशक्तिको विकास गर्ने (उद्देश्य १,२ र ३)

३.११.५ *उपलब्धी*, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धी

१. विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकाहरु विद्यालयमा भर्ना भएका हुनेछन ।
२. माध्यमिक शिक्षासम्म समावेशीताको आधारमा छात्रवृत्ति वितरण भएको हुनेछ ।

ख. नतिजा

१. आर्थिक रुपमा कमजोर बालबालिकाका अभिभावकहरु स्थानीय रोजगारीमा *सहभागी* भै आयस्तर बढेको हुने
२. गाउँपालिका अन्तर्गत रहेका छात्रावासहरुको उपयुक्त व्यवस्थापन भएको हुने
३. विद्यालयमा विद्यार्थी भर्नादर उल्लेख्य रुपमा बढेको हुने

ग. प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका ३.११.५.१ आर्थिक तथा सामाजिक रुपले पछाडी परेका वर्गको पहुँच / समावेशी शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य:

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	छात्रवृत्ति कोषको व्यवस्था	पटक	०	१	१	१	१	४	५	संघ,प्रदेश, स्थानीय तह
२	विद्यालयमा अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	०	१	१	१	१	४	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
३	आयस्तर कमजीर भएका विद्यार्थीका अभिभावकहरुलाई आवश्यकताको तालिम	पटक	०	१	१	१	१	४	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह

१. गाउँपालिकामा विभिन्न छात्रवृत्ति कोषको स्थापना गरी माध्यमिक तहसम्मका आर्थिक रुपले विपन्न विद्यार्थीहरुको पहिचान गरी छात्रवृत्ति वितरण गरिनेछ ।
२. सबैको माध्यमिक तहसम्म पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यकताको आधारमा विद्यालयहरुको स्थापना गरिनेछ ।
३. विद्यालय उमेरका सबैलाई विद्यालयमा भर्ना गराउन विभिन्न समयमा अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
४. विद्यालयका विविध कार्यक्रमहरुमा छात्रछात्राहरुको बराबर *सहभागी*ता गराईनेछ ।
५. स्थानीयस्तरमा रोजगारीमा आवद्य हुन आयस्तर कमजोर भएका विद्यार्थीका अभिभावकहरुलाई आवश्यक तालिम प्रदान गरिनेछ ।

तालिका ३.११.५.२ आर्थिक तथा सामाजिक रुपले पछाडी परेका वर्गको पहुँच / समावेशी शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्ष)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	छात्रवृत्ति कोषको व्यवस्था	पटक	०	२५	५०	७५	१००	२५०	३५०	संघ,प्रदेश, स्थानीय तह
२	विद्यालयमा अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	०	१५०	१७५	२००	२५०	७७५	९७५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
३	आयस्तर कमजोर भएका विद्यार्थीका अभिभावकहरुलाई आवश्यकताको तालिम	पटक	०	१५०	१६०	१८०	१९०	६८०	८७५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
कूल जम्मा रकम (रु हजारमा)			०	३२५	३८५	४५५	५४०	१७०५	२२००	

३.१२ शिक्षामा सूचना प्रविधि

३.१२.१ परिचय

सूचना प्रविधि भन्नाले ध्वनि, तस्विर, अक्षर तथ्यांकको रुपमा सूचनाहरुलाई विद्युतिय यन्त्रहरु कम्प्युटर तथा दुरसञ्चारको प्रविधिको प्रयोग गरी भण्डारण, सम्पादन सम्प्रेषण संग्रह र प्रवाहलाई चिनिन्छ । आजको युग सूचना प्रविधिको युग हो । सूचना प्रविधिले शिक्षण र सिकाइका नयाँ विधि र मान्यतालाई अभूतपूर्व रुपमा अघि बढाएको छ । शिक्षाका पाठ्यक्रम निर्माणदेखि त्यसको कार्यान्वयन र मूल्यांकनका सम्पूर्ण अवधिमा सूचना तथा प्रविधिको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यसले सूचनाको पहुँचमा वृद्धि गर्छ । शिक्षक तथा विद्यार्थीले शैक्षिक आवश्यकताका लागि छापिएका पुस्तकहरुमा मात्र भरपर्नु पर्ने आवश्यकताको अन्त्य भएको छ । उनीहरु आफ्नो आवश्यकताको पूर्तिका लागि इन्टरनेट तथा वेभसाइटहरुको उपयोग गर्न सक्ने भएका छन । सयौं व्यक्तिहरुले एकै पटक कुनै पनि समय कुनै ठाउँबाट कुनै पनि सामग्रीलाई हसिल गर्न सक्छन । अब सिकाइलाई अनलाइन पाठ्यवस्तुको माध्यमबाट चौविसै घण्टा हेर्न सकिन्छ । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित सिकाइले विद्यार्थीहरु एकै ठाउँमा भेला हुनु पर्ने अवस्थाको अन्त्य भएको छ । भौगोलिक, सामाजिक, साँस्कृतिक तथा पूर्वाधारहरुको अभावका कारण औपचारिक तवरबाट शिक्षा दिन नसकिने अवस्था अव रहेन । यसका लागि रेडियो, टेलिभिजन, भर्चुअल विद्यालय, भर्चुअल विश्वविद्यालयको माध्यमबाट शिक्षा हासिल गर्न सकिन्छ । शैक्षिक विकासका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको *महत्वपूर्ण* भूमिका रहने गरी यस योजनामा समावेश गरिएको छ ।

३.१२.२ वर्तमान अवस्था

नेपाल सरकारले स्वीकृत गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ र विज्ञान तथा प्रविधि नीति, २०७६ ले समेत शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगसम्बन्धी नीतिहरु उल्लेख गरेको छ । सूचना प्रविधिको तिब्र विकासले नेपाल जस्ता अल्पविकसित मुलुकहरुलाई शिक्षा, स्वस्थ्य, कृषि, पर्यटन तथा व्यापार लगायतका आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रको दिगो विकास गर्न सुअवसरहरु प्रदान गरेको छ । यस प्रविधिको व्यापक प्रयोगबाट कानूनको शासन, भ्रष्टाचारमुक्त र चुस्त प्रशासन, विकेन्द्रिकरण, आर्थिक्र अनुशासन तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाह र स्रोतको कुशल व्यवस्थापन जस्ता असल शासनका आधारभूत मान्यतालाई आत्मसात गरी सर्वसाधारणले पाउनु पर्ने सेवा छिटो, छरितो, तथा कम खर्चिलो ढंगबाट प्रदान गर्न सकिन्छ । यस अर्थमा सूचना प्रविधि नेपालको भौगोलिक विषमताबाट सिर्जित विकासका चुनौतीको सामना गर्न एउटा सशक्त पूर्वाधारको रुपमा समेत स्थापित हुन सक्ने देखिन्छ । आलिताल गाउँपालिकाका अधिकांस माध्यमिक विद्यालयहरुमा सूचना तथा प्रविधि प्रयोगशालाको स्थापना भएको छ । *सम्पूर्ण* सामुदायिक विद्यालयहरुमा ईन्टरनेट सुविधाको विस्तार गर्न सकिएको छैन भने अधिकांश संस्थागत विद्यालयहरुमा समेत ईन्टरनेट सुविधाको विस्तार गरिएको छ । सबै विद्यालयहरुमा कम्पुटर तथा प्रिन्टरको व्यवस्था गरिएको छ । केही विद्यालयहरुले स्मार्ट बोर्डको व्यवस्थापन समेत गरेका छन । विद्यालयहरुका विभिन्न कक्षाहरुमा कम्प्युटर विषयको शिक्षण गरिएको पाईन्छ । शिक्षा तथा सूचना र सञ्चार प्रविधिबीच गहिरो सम्बन्ध छ । शिक्षामा प्रविधिको प्रयोगलाई अर्थपूर्ण रुपमा हेर्न थालिएको छ । कक्षा कोठामा प्रविधिको प्रयोगका कारण हाम्रो परम्परागत पठनपाठनको सिद्धान्तलाई विस्थापित गरी नयाँ अवधारणाको सुरुवात भएको पाइन्छ । द्रुतगतिमा विकास हुँदै गएको प्रविधिले थुप्रै अवसर र चुनौतीहरु ल्याएको छ । हाल शिक्षा क्षेत्रमा पनि विद्यालयका प्रशासनिक काम, नतिजा निर्माण कार्य, पावर प्वाइन्ट निर्माण गरी प्रोजेक्टरको माध्ययमबाट अध्यापन गर्ने शैक्षिक कार्य सामान्य रुपमा प्रयोग आएको पाइन्छ । केन्द्रिय शैक्षिक तथ्याङ्कमा जोड्नको लागि हाल *एकीकृत* शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) को विकास गरिएको छ र त्यसको पूर्णतया उपयोग हुन नसकिएको अवस्था छ । उल्लेखित अवस्थाहरुलाई विश्लेषण गर्दा शिक्षामा सूचना प्रविधि क्षेत्रमा निम्न चुनौतिहरु पहिचान *गरिए*का छन ।

१. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी आधारभूत संरचना जस्तै विद्युत, ईन्टरनेट कनेक्टिभिटी, आदिको विस्तार तथा सबै विद्यालयमा स्थापना गर्न,
२. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगका लागि डाटा सेन्टर, डिजिटल ल्याब, डिजिटल पुस्तकालय सहितको *एकीकृत* प्रणालीको विकास गर्न,
३. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिक सम्बन्धी उपकरणको व्यवस्था त्यसको सञ्चालन र प्रयोगका लागि दक्ष जनशक्तिको विकास गर्न,
४. अन्तर्क्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको पर्याप्त विकास र पहुँच पुर्याउन,
५. विभिन्न किसिमका अपाङ्गताको लागि प्रयोग हुने गरी सामग्री विकास र प्रयोग गर्न,
६. सबै प्रयोगकर्तालाई सहज हुने गरी शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली र लेखा प्रणालीको विकास गर्न,
७. विभिन्न तहका ईन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरुसँग समन्वय र सहकार्य गर्न ।

३.१२.३ उद्देश्यहरू

यस योजनाले शिक्षामा सूचना प्रविधि सम्बन्धी निम्नलिखित विशिष्ट उद्देश्यहरु राखेको छः

१. सामुदायिक विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच बृद्धि गर्नु
२. विश्वब्यापी रुपमा उपलब्ध शैक्षिक स्रोत सामग्रीहरूमा इन्टरनेट मार्फत विद्यालय एवम् विद्यार्थीहरूको पहुँचमा विस्तार गर्नु
३. अध्ययन एवम् शिक्षणमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगबाट सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु

४. गाउँस्तरको शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी, कार्यकुशल, पारदर्शि र *समतामूलक* बनाउनु

३.१२.४ रणनीति

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी उद्देश्यहरु हासिल गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछनः

१. ICT को पूर्वाधारको रुपमा रहेको विद्युत, कम्प्युटर र इन्टरनेट प्रत्येक विद्यालयमा जडान गर्ने (उद्देश्य १)

२. कम्प्युटर, ई–पुस्तकालय तथा ICT ल्याव स्थापना गर्ने (उद्देश्य २ र ३)

३. विद्यालयमा कार्यरत जनशक्तिलाई ICT तथा Smart Board को प्रयोग सम्बन्धी आधारभूत तालिमको व्यवस्था गर्ने (उद्देश्य २ र ३)

४. विद्यालयहरुलाई शशैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको बढिभन्दा बढि प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गर्ने (उद्देश्य २ र ३)

३.१२.५ *उपलब्धी*, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धी

१. विभिन्न आधारभूत तथा माध्यमिक विद्यालयहरुमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगशाला स्थापना भई विद्यालयको प्रशासनिक, शैक्षिक र *व्यवस्थापकीय* क्षेत्रमा प्रयोग गरिएको हुनेछ।

ख. नतिजा

१. सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको *पूर्वाधार* विकास भै सबैको पहुँच पुगेको हुने

२. विभिन्न कक्षा तथा विषयका शिक्षकहरुको शिक्षणमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी क्षमता विकास भएको हुने

३. सबै माध्यमिक विद्यालयहरुले अनिवार्य रुपमा *सिकाइ* तथा *व्यवस्थापकीय* कार्यमा सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेका हुने

४. सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन भएको हुने

५. सूचनामा आधारित *एकीकृत* शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको अधिकतम प्रयोग भएको हुने

६. सामुदायिक *सिकाइ* केन्द्रमा सूचना तथा प्रविधिको प्रयोगको विस्तार भएको हुने

ग. प्रमुख लक्ष्य तथा क्रियाकलापहरु

तालिका ३.१२.५.१ शिक्षामा सूचना प्रविधिका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिल्याब स्थापना	विद्यालय	२	३	३	३	४	१५	२०	संघ र प्रदेश
२	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
३	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको ICT क्षमता विकास	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	४	४	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
५	गुनासो सुनाई सुझाव संयन्त्र	विद्यालय	०	१०	१०	१०	१२	४२	४२	विद्यालयहरु

१. ICT को पूर्वाधारको रुपमा रहेको विद्युत, कम्प्युटर र इन्टरनेट प्रत्येक विद्यालयमा जडान गरिनेछ।

२. आधारभूत तथा माध्यमिक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि ल्याव स्थापना गरिनेछ।

३. *सम्पूर्ण* सामुदायिक विद्यालयहरुको माध्यमिक तहबाट क्रमशः आधारभूत तहसम्म ई–पुस्तकालयको स्थापना गर्दै लगिनेछ

४. रेडियो, टेलिभिजन, कम्प्युटर, प्रोजेक्टर, स्मार्टबोर्ड, डिजिटल क्यामेरा, स्पीकर ,इन्टरनेट जस्ता सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका उपकरणहरु विद्यालयमा व्यवस्थापनको प्रोत्साहन गरिनेछ।

५. शैक्षिक तथ्याङ्क सूचना प्रणालीको प्रयोग, लाइब्रेरी व्यवस्थापन, विद्यार्थी मुल्याङ्कन र बिद्यालयका आर्थिक लगायतका पक्षहरुमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगका लागि सो सम्बन्धी जनशक्तिलाई तालिमको व्यवस्था गरिनेछ।

६. शिक्षण *सिकाइ*मा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग तथा स्मार्ट कक्षाकोठा व्यवस्थापन सम्बन्धी सम्पूर्ण शिक्षकहरुको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछन।

७. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुको ICT क्षमताको वृद्धि गरिनेछ।

तालिका ३.१२.५.२ शिक्षामा सूचना प्रविधिका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्षको)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिल्याब स्थापना	विद्यालय	१३००	१९७५	१९८५	१९९५	२८००	१००५५	१००२५	संघ, प्रदेश, स्थानीय
२	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी तालिम	पटक	१५०	१७५	२००	२२५	२५०	१०००	१५००	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
३	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको ICT क्षमता विकास	सङ्ख्या	०	१५०	१६०	१७०	१८०	६६०	७५०	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
४	गुनासो सुनाई सुझाव संयन्त्र	विद्यालय	०	१४	१५	१६	१७	१७	७९	विद्यालयहरु
	कूल जम्मा रकम (रु हजारमा)		१४५०	२३१४	२३५९.५	२४०४.७५	३२४५	११७७३.२५	१२३३५	

३.१३ शिक्षामा आर्थिक अवस्था कमजोर हुने वर्गको पहुँच

३.१३.१ परिचय

वर्तमान समयमा आर्थिक अवस्था कमजोर भएकै कारण विभिन्न बालबालिकाहरु विद्यालयमा भर्ना हुन नसकेको, भर्ना भएपनि बिचैमा विद्यालय छाड्नुपर्ने अवस्था आएको छ। शिक्षा ऐन २०२८ ले समेत दृष्टिबिहीन न्यूनदृष्टियुक्त, बहिरा, सुस्त श्रवण, अटिज्म,बौद्धिक शारीरिक वा अन्य अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई नियमित शैक्षिक पद्धतिको अधिनमा रही दिइने शिक्षालाई विशेष शिक्षा भनी परिभाषित गरेको छ। साथै सामाजिक आर्थिक वा भौगोलिक कारणले पछाडी पारिएका व्यक्तिलाई विभेदर*हित* वातावरणमा दिइने शिक्षालाई पनि सङ्केत गरेको छ। सबैको विद्यालय शिक्षामा पहुँचको लागि शिक्षामा कमजोर वर्गको पहुँच पुग्राउने कुरालाई यस योजनाले मध्यनजर गर्ने प्रयास गरेको छ।

३.१३.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार *सूची* बमोजिम आर्थिक रुपमा कमजोर रहेको वर्गलाई समेत शिक्षाको मुल धारमा पहुँच पुर्याउनु पर्ने देखिन्छ। हाल आलिताल गाउँपालिकाले सामुदायिक विद्यालयको आधारभूत तहसम्मको शिक्षा पूर्ण रुपमा निःशुल्क गरीसकेको र शिक्षा ऐन, २०२८ को अधिनमा रही माध्यमिक शिक्षा समेत निःशुल्क गर्ने प्रक्रियामा रहेको छ। विद्यालयहरुले समेत आर्थिक रुपमा कमजोर विद्यार्थीहरुलाई कक्षा १२ सम्म नै निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था गरेको पाईन्छ। परिवारको आर्थिक अवस्था कमजोर भएकै कारण विद्यार्थीहरुले बिचैमा विद्यालय छोड्ने दर कम भएको पाईदैन। उल्लेखित अवस्थाहरुलाई विश्लेषण गर्दा शिक्षामा कमजोर वर्गको पहुँच क्षेत्रमा निम्न चुनौतिहरु पहिचान *गरिए*का छन।

१. सामुदायिक विद्यालयहरुमा माध्यमिक शिक्षा पूर्ण रुपमा निःशुल्क गर्ने,
२. कमजोर वर्गका विद्यार्थीहरुलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने,
३. आर्थिक अवस्था कमजोर भएका विद्यार्थीहरुको अभिभावकहरुको आर्थिक स्तर माथि उकास्न,
५. सबैको माध्यमिक शिक्षामा पहुँच पुग्राउन,

३.१३.३ उद्देश्य

यस योजनाले शिक्षामा कमजोर वर्गको पहुँच सम्बन्धी निम्नलिखित विशिष्ट उद्देश्यहरु राखेको छः

१. माध्यमिक तहसम्मको शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु
२. सामुदायिक विद्यालयमा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा पूर्ण रुपमा निःशुल्क गर्नु
३. आर्थिक तथा सामाजिक रुपमा अवस्था कमजोर भएका विद्यार्थीका अभिभावकहरुको आर्थिक स्तर माथि उकास्नु

३.१३.४ रणनीति

शिक्षामा कमजोर वर्गको पहुँच सम्बन्धी उद्देश्यहरु हासिल गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछनः

१. शिक्षामा कमजोर वर्गको पहिचान गरी माध्यमिक तहसम्म अध्ययन गर्न प्रोत्साहन गर्ने (उद्देश्य १)
२. संघ तथा प्रदेश सरकारसँग आवश्यक समन्वय गरी सामुदायिक विद्यालयमा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा पूर्ण रुपमा निःशुल्क गर्ने (उद्देश्य २)
३. कमजोर वर्गको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चिचित गर्न छात्रवृति लगायत थप आर्थिक सहुलियत प्रदान गर्ने (उद्देश्य १ र २)
४. आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा कमजोर बालबालिकाका अभिभावकहरूलाई आयआर्जनका लागि सिप विकास तालिम प्रदान गरी स्वरोजगार बनाउनुका साथै उनीहरूलाई स्थानीय रोजगारी उपलब्ध गराउने (उद्देश्य ३)

३.१३.५ *उपलब्धी*, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धी

१. सामुदायिक विद्यालयमा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क भएको हुनेछ ।

२. आर्थिक तथा सामाजिक रुपमा कमजोर विद्यार्थीहरुलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था भएको हुनेछ ।

ख. नतिजा

१. माध्यमिक तहमा सबै वर्गको पहुँच पुगेको हुने

२. आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा कमजोर बालबालिकाका अभिभावकहरूलाई आयआर्जन सम्बन्धी सिप विकास तालिम प्रदान गरिएको हुने

३. विद्यालयमा विद्यार्थी भर्नादर उल्लेख्य रुपमा बढेको हुने

ग. प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका ३.१३.५.१ शिक्षामा आर्थिक अवस्था कमजोर हुने वर्गको पहुँचका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	लक्षित वर्गका लागि सिपमूलक र आयआर्जन तालिम सञ्चालन वडागत	पटक	१	१	१	१	१	५	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह

१. सामुदायिक केन्द्रको सक्रियतामा लक्षित वर्गका विद्यार्थीहरुका अभिभावकहरुका लागि विभिन्न सिप*मूलक* तालिम तथा आयआर्जन सम्बन्धी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछन ।

तालिका ३.१३.५.२ शिक्षामा आर्थिक अवस्था कमजोर हुने वर्गको पहुँचका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्षको)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	लक्षित वर्गका लागि सिपमूलक र आयआर्जन तालिम सञ्चालन वडागत	पटक	१००	१७५	२००	२२५	२५०	९५०	२०००	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
कूल जम्मा रकम (रु हजारमा)			१००	१७५	२००	२२५	२५०	९५०	२०००	

३.१४. आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा

३.१४.१ परिचयः

आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा वातावरणमा कुनै बेला के हुन्छ भन्ने कुरा कसैलाई थाहा छैन । विगतमा विभिन्न समयमा हाम्रो देशले विभिन्न आपतकालीन समस्याहरु भोग्दै आइरहेको छ । यसको प्रभाव तथा असर प्रत्यक्ष रुपमा शिक्षाक्षेत्रमा परिरहेको छ । विशेष गरी वि.सं. १९९० को महाभूकम्प त्यस्तै २०७२ सालको महाभूकम्प र २०७६ सालमा देखापरेको कोभिड-१९ ले विशेष गरी शिक्षा क्षेत्रमा ठूलो असरपारेको छ । यी विभिन्न आपतकालीन अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै शिक्षा क्षेत्रलाई सुरक्षित शिक्षण सिकाइ गर्नका लागि आलिताल गाउँपालिकाले दश बर्षे गाउँ शिक्षा योजनामा आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्णबाट जोगिन र शिक्षालाई निरन्तर दिने र वैकल्पिक विधि र माध्यमबाट शिक्षाको विकास गर्ने गरी योजना बनाइएको छ ।

३.१४. २ उद्देश्यहरुः

- विपतकालीन समयमा विद्यर्थीको जीवनलाई सुरक्षित गर्नु ।
- आपतकालीन वा विपदको समयमा पनि शिक्षण सिकाइलाई सञ्चालन गर्नु ।
- विद्यालयमा विद्यार्थीहरुलाई विपद तथा प्राकृतिक प्रकोपको बारेमा जनचेतना दिनु ।

३.१४.३ रणनीतिः

- भूकम्प प्रतिरोधात्मक भौतिक संरचनाको निर्माण गरिने छ ।
- विपदबाट जोगिनका लागि विद्यार्थीहरुमा जनचेतना कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिने छ ।

- विपदको अवस्थामा शिक्षालाई निरन्तरता दिन वैकल्पिक विधिको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप अगाडी बढाइनेछ।
- विपद व्यवस्थापनका लागि प्रत्येक वडामा आपतकालीन संयन्त्रको निर्माण गरिने छ।
- प्रत्येक विद्यालमा प्राथमिक उपचारका लागि चाहिने सामग्रीहरुको व्यवस्थापन गरिने छ।
- प्रत्येक विद्यालयमा आपतकालीन कोषको निर्माण गरिने छ।
- जनशक्ति व्यवस्थापन तालिम गोष्ठीको व्यवस्था गरिने छ।
- उद्धार र राहत व्यवस्थापनका लागि आवश्यक काम गरिने छ।
- शैक्षिक क्षति मूल्याङ्कन गरिने छ।
- E-learning सिकाइमा पहुँच गरिने छ।

३.१४. ४ *उपलब्धी*, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः

क) उपलब्धिः

१. विद्यालयमा विपद उत्थानशील भौतिक निर्माण तथा सुविधाको व्यवस्था भएको हुने छ ।

२. विद्यालयमा विपद उत्थानशील संयन्त्रण तथा नीति नियम भएको हुने।

३. आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्था पनि वैकल्पिक व्यवस्था अनुसार शिक्षा निरन्तरता भएको हुने छ।

४. जोखिम न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता शिक्षालाई संस्थागत भएको हुने छ।

ख) नतिजाः

१. विद्यालयका भौतिक संरचना विपद उत्थानशील हुने।

२. विद्यालयमा विपदका समयमा प्रतिक्रिया गर्नका लागि द्रुत गतिको प्रतिक्रिया समिति गठन गरने छ।

३. द्रुत गतिको प्रतिक्रिया समिति पदाधिकारीलाई क्षमता विकास भएको हुने।

४. विद्यालयमा आपतकालीन कोषको स्थापना भएको हुने छ।

५. विद्यालयमा प्राथमिक उपचार तथा उद्धार गर्ने सामग्रीको व्यवस्था भएको हुने छ।

६. विपद कार्ययोजना तयारी गरी लागु भएको हुने छ।

७. वैकल्पिक विधिको माध्यमबाट शिक्षण सिकाइ भएको हुने छ।

८. घुम्ती तथा टोल शिक्षा सञ्चालन भएको हुने छ।

९. घरमा कक्षा (Home Schooling) सञ्चालन भएको हुने छ।

१०. बालबालिका जोखिम न्यूनीकरण प्रति सचेत हुने र जोखिम न्यूनीकरणमा समुदायमा भुमिका खेल्ने बारेमा क्षमताको विकास भएको हुनेछ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः

३.१४. ४.१ आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विब्यस, शिक्षक तथा विद्यार्थीको क्षमता विकास गर्ने	जना	०	२५	७५	१५०	२५०	५००	६००	संघ र प्रदेश गर्ने
२	विपद योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने	सङ्ख्या	०	०	४२	०	०	४२	४२	विद्यालय, स्थानीय तह
३	जोखिम नक्साङ्कन गर्ने	विद्यालय	०	१५	२७	०	०	४२	४२	विद्यालय, स्थानीय तह
४	विद्यालयमा आपतकालीन कोषको स्थापना गर्ने	विद्यालय	०	१५	२७	०	०	४२	४२	विद्यालय, स्थानीय तह
५	प्राथमिक स्वास्थ्य सामग्रीको व्यवस्था गर्ने	विद्यालय	०	०	१०	१४	१८	४२	४२	विद्यालय, स्थानीय तह
६	हरित विद्यालय विकास कार्यक्रम	विद्यालय	०	२०	२२	०	०	२८	४२	विद्यालय, स्थानीय तह
७	निरन्तर तथा सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक- विद्यार्थी- अभिभावक सम्मिलित समिति गठन गरी परिचालन गर्ने	विद्यालय	५	१०	१२	१५	०	४२	४२	विद्यालय, स्थानीय तह

१. भौतिक निर्माण तथा सुविधा गरिने छ।
२. विपद जोखिम नयूनीकरण *विषय*को सिकाइ बाल क्लबको क्षमता विकास गरी परिचालन गरिने छ।
३. विभिन्न समिति गठन तथा क्षमता अभिबृद्धि गरिने छ।
४. विपद कार्ययोजना निर्माण गर्ने त्यसका लागि क्षमता विकास गरिने छ।
५. वैकल्पिक शिक्षणका लागि शिक्षकलाई तालिम सञ्चालन गरिने छ।
६. अभिभावक शिक्षाका लागि शिक्षकको क्षमता विकास गरिने छ।
७. आवश्यकतानुसार घुम्ती कक्षा सञ्चालनका लागि सहयोग गरिने छ।
८. क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।

तालिका ३.१४.४.२ आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न अनुमानित बजेट (रु हजारमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	आवश्यक बजेट अनुमानित (रु हजारमा) (५ वर्ष)						बजेट (५ वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विब्यस, शिक्षक तथा विद्यार्थीको क्षमता विकास गर्ने	जना	०	२५०	२७५	३००	३५०	११७५	१६००	संघ,प्रदेश, स्थानीय तह
२	विपद योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने	सङ्ख्या	०	२८०	०	०	०	२८०	३८०	विद्यालय, स्थानीय तह
३	जोखिम नक्साङ्कन गर्ने	विद्यालय	०	५०	१००	०	०	१५०	२८०	विद्यालय, स्थानीय तह
४	विद्यालयमा आपतकालीन कोषको स्थापना गर्ने	विद्यालय	०	१००	१८०	१९०	२००	६७०	८५०	विद्यालय, स्थानीय तह
५	प्राथमिक स्वास्थ्य सामग्रीको व्यवस्था गर्ने	विद्यालय	०	०	१००	१४०	१८०	४२०	५००	विद्यालय, स्थानीय तह
६	हरित विद्यालय विकास कार्यक्रम	विद्यालय	०	२००	२५०	०	०	४५०	३५०	विद्यालय, स्थानीय तह
७	निरन्तर तथा सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक- विद्यार्थी- अभिभावक सम्मिलित समिति गठन गरी परिचालन गर्ने	विद्यालय	१००	१५०	१५०	१७५	१२५	७००	५८०	विद्यालय, स्थानीय तह
कूल जम्मा रकम (रु हजारमा)			१००	१०३०	१०५५	८०५	८५५	३८४५	४५४०	

परिच्छेद - ४

संस्थागत संरचना र क्षमता विकास

४. १ परिचय

वर्तमान शिक्षा क्षेत्रको संरचना हेर्दा संघ अन्तरगत शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र र शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ त्यसै गरी प्रदेश अन्तरगत, सामाजिक विकास मन्त्रालय, शिक्षा विकास निर्देशनालय, शिक्षा तालिम केन्द्र तथा सामाजिक विकास कार्यालय र स्थानीय तहमा सामाजिक विकास समिति अन्तरगत शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा रहेको छ। बदलिदो परिवेश अनुसार शासकीय संरचना, प्रक्रिया र क्षमता सुधार गरेमा मात्र शैक्षिक गुणस्तर सुधार गर्न सकिन्छ। वर्तमान समयमा ज्ञान, विज्ञान र प्रविधिमा आएको परिवर्तन, सामाजिक चेतना, स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रप्रतिको उत्तरदायित्व समेतलाई ख्याल गरी संस्थागत संरचना र क्षमता विकास सम्बन्धी क्रियाकलापहरु गर्नु आवश्यक छ।

४. २ वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधान, २०७२ ले माध्यमिक तहसम्मको अधिकार स्थानीय तहलाई दिएको र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा समेत शिक्षा सम्बन्धी जम्मा २३ वटा अधिकारहरु स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएको छ । हाल आलिताल गाउँपालिकामा ४२ वटा सामुदायिक विद्यालय, ३ वटा संस्थागत विद्यालय, ११ वटा समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्र, ४२ वटा विद्यालयमा आधारित बालविकास केन्द्र, २ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र रहेका छन । प्रत्येक बाल विकास केन्द्र र विद्यालयहरूमा व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघको व्यवस्था गरिएको छ । हाल संघीय शिक्षा जारी नभएको अवस्थामा स्थानीय तहमा कार्य गर्दा केही द्विविधा उत्पन्न भएको छ । हाल आधारभूत तहको अन्तिम परीक्षा स्थानीय तहबाट सञ्चालन गर्ने गरिएको छ । विद्यालय अनुगमन तथा निरीक्षणको पाटो केही कमजोर भएको देखिन्छ र विद्यालयका शिक्षकहरुको पेशागत विकास पनि हुन नसकेको अवस्था छ । यस परीस्थितिमा स्थानीय तहले संघ र प्रदेशसँग सहकार्य र समन्वय गरी वर्तमान शिक्षा क्षेत्रको संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गर्दा यस योजनाको सफल कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्नेछ ।

४.३ उद्देश्य

यस योजनामा सुशासन प्रबर्द्धनका लागि संस्थागत संरचना र क्षमता विकास सम्बन्धी उद्देश्यहरु निम्न अनुसार रहेका छनः

१. विद्यालय र स्थानीय तहबीचको अन्तरसम्बन्ध सुदृढ बनाउने संस्थागत संयन्त्रको विकास गर्नु
२. विद्यालय तथा शैक्षिक क्षेत्रमा कार्य गर्ने जनशक्तिको आवश्यकता अनुसार व्यवस्था गर्नु
३. कार्यसम्पादन प्रति उत्तरदायी र नतिजाप्रति जवाफदेहिताको विकास गरी सुशासन कायम गर्नु
४. विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक,बालविकास सहजकर्ता, विद्यालय कर्मचारी र विद्यालयका पदाधिकारीहरुको क्षमता विकास गर्नु

४. ४ रणनीतिहरु

उल्लेखित उद्देश्यहरु प्राप्ति गर्नका लागि निम्न बमोजिमका रणनीतिहरु अबलम्बन गरिनेछनः

१. विद्यालय र स्थानीय तहबीचको सम्बन्ध बलियो बनाउन आवश्यक कानूनको निर्माण गर्ने (उद्देश्य १)
२. गाउँपालिका र विद्यालयमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने (उद्देश्य २)
३. शिक्षकहरुलाई आवश्यकता अनुसार पुनर्ताजकी तालिम तथा पेशागत सहयोग गर्न गाउँस्तरीय विज्ञ शिक्षकहरुको रोष्टर निर्माण गर्ने (उद्देश्य ३)
४. प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाई क्षमता सुधार गर्ने (उद्देश्य ४)
५. विद्यालयसम्बद्ध सबैको क्षमता विकास गर्ने (उद्देश्य ४)

४.५ *उपलब्धी*, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क. उपलब्धी

१. विद्यालय तथा अन्य शैक्षिक संस्थाहरुमा सुशासन प्रबर्द्धन भई बालबालिकाहरुको *सिकाइ* प्रति उत्तरदायी प्रणालीका विकास भएको हुनेछ ।

ख. नतिजा

१. स्थानीय तह र विद्यालयहरु बीचमा सहकार्य र समन्वयका लागि शैक्षिक संयन्त्रको विकास भएको हुने
२. शिक्षा सम्बन्धी आवश्यक कानूनहरुको निर्माण भई शिक्षा सम्बद्ध सबैको जिम्मेवारी स्पष्ट भएको हुने
३. शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध र व्यवस्थापनमा संलग्न हुने सम्बद्ध सबैको क्षमता विकास गर्ने पद्धतिको स्थापना भै क्षमता सुधार भएको हुने
४. शैक्षिक तथा विद्यालय प्रशासन *सहभागी*तामूलक, कार्य सम्पादन प्रति उत्तरदायी, विद्यार्थीको *सिकाइ* प्रति जवाफदेहि, *समतामूलक* र समावेशी भै शैक्षिक कार्य उद्देश्यमूलक तथा प्रभावकारी हुने
५. विद्यालयमा गुनासो सुनाई सुझाव संयन्त्रमा बालक्लब / जुरेस गठन हुने ।

ग. प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

१. योग्य, दक्ष र अनुभवि शिक्षकलाई प्रचलित कानून बमोजिम प्रधानाध्यापकमा नियुक्ति गरिनेछ ।
२. समय समयमा प्रधानाध्यापक क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
३. निर्धारित सूचकहरूका आधारमा विद्यालयको तथ्याङ्क संकलन र विश्लेषण गरी आकस्मिक शैक्षिक सुधार सहयोग योजना बनाइ कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४. विद्यालय सम्बद्ध सबै पदाधिकारीहरुलाई क्षमता विकास र शुसासन सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिनेछ ।
५. नयाँ बन्ने भौतिक पूर्वाधार बालमैत्री ,अपाङ्गमैत्री, वातावरणमैत्री र दिगो विकासका अवधारणा अनुरूप विकास गर्न लगाईनेछ
६. विद्यालय भित्र र समुदायमा शैक्षिक अनुकूल वातावरण तयार गर्ने गाउँपालिका भित्रका शैक्षिक व्यक्तित्वहरुको *समूह* बनाई परिचालन गरिनेछ ।

७. शैक्षिक कानून तथा मापदण्डको निर्माण गरिनेछ।

८. गाउँस्तरमा गठन हुने विज्ञ *समूह*को रोष्टरलाई शिक्षकको पेशागत विकासका लागि कक्षा अवलोकन, शिक्षक तालिम र शिक्षण सहजकर्ताको रूपमा जिम्मेवारी प्रदान गरिनेछ ।

९. प्रधानाध्यापकसँग कार्यसम्पादन करार गरी नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाईनेछ।

१०. विभिन्न समयमा अभिभावक शिक्षा, विद्यालयका पदाधिकारीहरुसँग अन्तर्क्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

११. विद्यालय शिक्षाको अधिकतम सुधार र विकासका लागि शैक्षिक जागरण अभियान सञ्चालन गरिनेछ।

१२. बालक्लब र जुरेस गठन भई प्रभावकारी रुपमा परिचालन गरिनेछ।

परिच्छेद -५

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

५.१ परिचय

कुनै पनि योजना सफल रुपमा कार्यान्वयन गर्नको लागि आर्थिक स्रोतको सहि पहिचान र परिचालन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहन्छ। त्यसै गरी आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा गति प्रदान गर्न तथा बढ्दो जन आकांक्षा र आवश्यकताहरुलाई कुनै पनि योजनाले सम्वोधन गर्नै पर्दछ र त्यसरी सम्बोधन गर्दा निश्चित रुपमा विगतका उपलब्धी र अनुभव एवं वर्तमानको आवश्यकता र भविष्यको दृष्टिकोण र लक्ष्यको आधारमा केही *पूरा*नो कार्यक्रमहरुलाई निरन्तरता दिनु पर्ने तथा कतिपय नयाँ कार्यक्रमहरु थप गर्नुपर्ने हुन्छ। यसै सन्दर्भमा यो योजनामा *पूरा*ना तथा नयाँ कार्यक्रमहरुलाई समावेश गर्ने गरी यो वितीय योजना निर्माण गरिएको छ। विशेष गरी आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षामा गाउँपालिकाले जोड दिनुपर्ने देखिन्छ। शिक्षामा गरिने लगानी व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको *दीर्घकालीन* हितको लागि हुन्छ। नेपालको संविधान, २०७२ ले आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क गर्ने व्यवस्था गरिएको छ। त्यसलाई कार्यान्वयन गर्नको लागि समेत यस योजनाले विशेष वित्तीय व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ। शिक्षामा पर्याप्त लगानी गर्दा *समतामूलक* र न्याय*मूलक* समाज निर्माणमा विशेष सहयोग पुग्ने देखिन्छ। संघ तथा प्रदेशसँग समन्वय गरी वर्तमान समयको आवश्यकता बमोजिम शिक्षामा बजेट व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ। शिक्षामा आवश्यक पर्ने आर्थिक स्रोत कहाँबाट जुटाउने, कुन कुन क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने, विनियोजन गरेपश्चात कसरी खर्च गर्ने र खर्च गरिएको क्षेत्रको उपलब्धी के कस्तो रहने जस्ता विषयहरु समेत योजनामा समावेश गर्न खोजिएको छ।

५.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षामा लगानी बढाउनुपर्छ भनेर गाउँपालिकाका विभिन्न नीति तथा योजनाहरुमा समावेश गरिएको पाईन्छ। आ.व. २०७८/७९ मा संघीय सरकारबाट शिक्षामा जम्मा १०.९२ प्रतिशत लगानी गरिएको अवस्था छ भने गाउँपालिकाले पनि शिक्षा क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिएको पाईन्छ। आर्थिक वर्ष २०७८।७९ मा आलिताल समानीकरण बजेट अन्तर्गत शिक्षामा रु १ करोड ५० बजेट विनियोजन गरेको छ। यसरी हेर्दा गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रलाई विकासको प्रमुख *पूर्वाधार*को रुपमा अङ्गिकार गरेको पाईन्छ। त्यसैगरी शिक्षामा घरपरिवारको अप्रत्यक्ष तथा प्रत्यक्ष लगानी तथा निजी क्षेत्रको लगानी समेत उल्लेख्य रुपमा रहेको पाईन्छ। स्थानीय सरकारले शिक्षामा गरेको प्रशासनिक र व्यवस्थापकि लगानी समेत *महत्वपूर्ण* रहेको छ। हाल संघीय सरकारबाट सार्वजनिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुका लागि निःशुल्क पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था गरिएको छ। त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयहरुमा विभिन्न किसिमका छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको छ। पूर्व प्राथमिक कक्षा देखि ५ सम्म दिवा खाजाको व्यवस्था गरिएको छ भने कक्षा ६ देखि १२ सम्मका छात्राहरुका लागि स्यानिटरी प्याडको व्यवस्था गरिएको छ। आलिताल गाउँपालिकाले आधारभूत शिक्षालाई निःशुल्क बनाउनका लागि वार्षिक नीति, बजेट तथा कार्यक्रमको व्यवस्था गरिएको छ। शिक्षामा गरिने लगानीलाई मानव संशाधन विकासको प्रमुख लगानीको रुपमा लिईन्छ। विद्यालय शिक्षामा गरिने लगानी तथा स्रोत विकास सम्बन्धी विश्लेषणका आधारमा देहाय बमोजिमका चुनौतिहरु पहिचान *गरिए*का छन।

१. विद्यालय शिक्षामा लगानी वृद्धि र दिगो स्रोतको व्यवस्थापन गर्ने
२. गाउँपालिकालाई शिक्षामा बजेट विनियोजनका लागि जिम्मेवार बनाउने
३. निजी क्षेत्रबाट शिक्षामा गरिने लगानीलाई सार्वजनिक सेवा, सामाजिक दायित्व र सेवा*मूलक* बनाउने
४. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षामा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी संख्याको वृद्धि गर्ने
५. शिक्षासँग सम्बन्धित शैक्षिक संघ संस्थाहरुलाई शिक्षामा लगानी गर्न प्रोत्साहित गर्ने
६. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि मैत्रि शिक्षण प्रणालीको व्यवस्थापन गर्ने
७. विद्यार्थीको *सिकाइ* तथा कुशलतामा वृद्धि गर्ने गरी आवश्यक बजेट तथा स्रोतको व्यवस्थापन गर्ने
८. शिक्षामा समावेशीता र समतामा सुधार गर्न आर्थिक रुपमा कमजोर, विपन्न तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्ता भएका बालबालिकाहरुको पहुँच, *सहभागी*ता र गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्ने
९. वित्तीय व्यवस्थापक कार्यकुशसल बनाउन व्यक्ति, संस्था र पद्धतिको क्षमता विकास गर्ने

५.३ उद्देश्य

यस योजनाको वित्तीय व्यवस्थापनको लागि देहाय बमोजिमका उद्देश्यहरु राखिएका छन ।

१. योजना अवधिका लागि विद्यालय शिक्षामा आवश्यक बजेटको प्रक्षेपण गर्नु

२. विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी पहिचान *गरिए*का कार्यक्रमहरु कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्नु

३. उपलब्ध सम्भावित स्रोतका आधारमा पहिचान *गरिए*का कार्यक्रमहरुको प्राथमिकताक्रम तोकि कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु

४. खर्चको प्रक्रिया, भूमिका र दायित्व स्पष्ट पार्नु

५. लगानी उपयोगको जानकारी लिने उपयुक्त विधि, प्रक्रिया उपयुक्त पद्धतिको विकास गर्नु

५.४ रणनीतिहरु

योजनाको वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धी उद्देश्यहर प्राप्त गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु अबलम्बन गरिनेछनः

१. गाउँ सभालाई शिक्षा क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखि बजेट छुट्याउने गरी कार्यक्रमहरुको प्रस्ताव गर्ने (उद्देश्य १)

२. शिक्षकहरूको क्षमता विकासका लागि पालिकास्तरीय क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिने र गाउँस्तरीय क्षमता विकासका लागि आवश्यक बजेट स्थानीय सरकारको लगानीमा गर्ने (उद्देश्य १ र २)

३. सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत निजी शिक्षकहरुको लागि तलब भत्ता र शिक्षक प्रोत्साहन बाफतको रकम गाउँपालिकाले आफ्नो स्रोतबाट व्यवस्था मिलाउने (उद्देश्य १ र २)

४. प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षाको विकास गर्न पालिकाले आफ्नो लगानीमा अन्य विद्यालयहरूमा विस्तार गर्ने (उद्देश्य १ र २)

५. उच्च शिक्षा सञ्चालन गर्ने शैक्षिक संस्थाहरुलाई व्यवस्थापन तथा क्षमता विस्तारका अनुदान रकमको व्यवस्था गर्ने (उद्देश्य १ र २)

६. संघीय र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त भइरहेको शशर्त कार्यक्रमहरूको निरन्तरता दिँदै यी कार्यक्रमको सङ्ख्यात्मक विस्तारका लागि पहल गर्ने (उद्देश्य १,२ र ३)

७. संघीय र प्रदेश सरकारबाट समेट्न नसकेका कार्यक्रमहरुको हकमा शशर्त नै कार्यक्रम विस्तार गर्न संघीय र प्रदेश सरकारलाई पहल गर्ने (उद्देश्य १,२ र ३)

८. भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि संघीय सरकारको ६०% र प्रदेश सरकारको ४० % लगानी गर्ने प्रबन्ध मिलाउने (उद्देश्य १,२ र ३)

९. विद्यालयहरुलाई अनुदान प्रदान *गरिए* पश्चात लक्षित गुणस्तर सुनिश्चितका लागि सम्बन्धित विद्यालयलाई नै जिम्मेवार बनाउने (उद्देश्य ४ र ५)

१०. विद्यालयहरुलाई अनुदान प्रदान गर्नुपूर्व जुन शिर्षकमा अनुदान प्रदान गरिएको छ त्यसको खर्चको आधार तथा कार्यविधि तोक्ने (उद्देश्य ४ र ५)

११. विद्यालयका *सम्पूर्ण* आर्थिक क्रियाकलापहरु सफ्टवेयरमा आधारित बनाउने (उद्देश्य ४ र ५)

१२. तोकिएकै शिर्षकमा रकम खर्च गर्न विद्यालयहरुलाई निर्देशन दिने (उद्देश्य ४ र ५)

१३. विद्यालयमा पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्टर ल्याब उपलबध गराउने

१४. युटर प्रयोगशालाको विस्तार गर्न संघीय, प्रदेश सरकार मार्फत पहल गर्ने छ र सो बाट अपुग रकम गाउँपालिकाले व्यवस्थापन गर्ने (उद्देश्य १,२, ३ र ४)

१५. शिक्षा क्षेत्रको शैक्षिक, भौतिक तथा प्रशासनिक विकास तथा गुणस्तरको लागि गाउँपालिकाले आफ्नो समानीकरण अनुदानको कम्तिमा २० प्रतिशत लगानी गर्ने (उद्देश्य १,२, ३ र ४)

५.५ स्रोतको अनुमान र विश्लेषण

आवश्यकता र सामर्थ्यका आधारमा स्रोतको अनुमान तथा विश्लेषण *गरिन्छ* । नागरिकका अपेक्षा, स्थानीय तहको आवश्यकता र वर्तमान समयको माग बमोजिम स्रोतको छनौट *गरिन्छ* । त्यसै पहिलो वर्तमान नीति र अपेक्षाहरुलाई ख्याल गरी स्रोतको अनुमान र विश्लेषण *गरिन्छ* । नेपालको संविधान, २०७२, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५ तथा नियमावली २०७७ आदिलाई समेत ख्याल गरेर बजेट तथा कार्यक्रमहरुको तयारी गर्नुपर्ने हुन्छ । यस बाहेक अनौपचारिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा, प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री, दिवा खाजा जस्ता कुराहरुलाई समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसैगरी दोस्रो स्रोतहरुको उपलब्धतालाई ख्याल गरेर बजेटको स्रोतको अनुमान र विश्लेषण *गरिन्छ* । गाउँभित्र राजस्व, गाउँपालिकाको आन्तरिक आय र गाउँपालिकालाई संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने समानीकरण जस्ता स्रोतहरुलाई नीति, कार्यक्रम तथा बजेट बनाउँदा ख्याल गर्नुपर्ने कुरालाई यस योजनाले जोड दिएको छ ।

५.६ प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट अनुमान

वर्तमान समयको बजेट तथा कार्यक्रमहरु हेर्दा शिक्षामा समाजका आवश्यकता, मागहरु धैरै छन । विद्यालय र विद्यार्थी संख्यामा वृद्धि भएको छ । अब विशेष गरी शिक्षामा सबैको पहुँच, गुणस्तरीय शिक्षा, अभिभावक शिक्षा, प्रारम्भिक कक्षाहरुमा पठन क्षमतामा वृद्धि, शिक्षकको पेशागत क्षमताको विकास जस्ता कुराहरुमा बजेट तथा कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । हाल शिक्षामा संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, विभिन्न संघ संस्थाहरु

लगायत, विभिन्न सामुदायिक क्षेत्रहरुले ठुलो लगानी गरेका छन । स्थानीय तहले पनि उक्त क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राख्न जरुरी छ । वर्तमान समयमा स्थानीय सरकारले आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रको शैक्षक प्रणालीमा सुधार गर्न भरपुर प्रयास गरीरहेको छ । विद्यालयहरुमा शिक्षकको व्यवस्थापन, निःशुल्क शिक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न थप अनुदान उपलब्ध गराउनु,बालविकास सहजकर्ताहरुका लागि प्रोत्साहन स्वरूप रकम उपलब्ध गराउनु , शिक्षकहरूको क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गर्नु, विद्यार्थीको प्रतिभा विकासमा सहयोग पुग्राउन विभिन्न कार्यक्रम, खेलकुद आयोजना गरिएका छन् । यसरी माथि उल्लेखित *सम्पूर्ण* क्षेत्रहरुलाई समावेश गर्ने गरी आगामि १० वर्षको लागि आलिताल गाउँपालिकाले शिक्षासँग सम्बन्धी प्रमुख क्षेत्रहरुमा संघीय, प्रदेश सरकारसँग र समानीकरण अनुदान अन्तर्गत रहने गरी बजेट तथा कार्यक्रमहरुको आधारमा प्रस्तावित कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्रस्ताव गरिएको छ ।

५.६ अपेक्षित उपलब्धी

१. वि.सं. २०८९(सन् २०३२) सम्म गाउँपालिकाले समानीकरण बजेटमा शिक्षामा गर्ने लगानी २० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
२. आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क भएको हुनेछ ।
३. प्रविधिमैत्रि शिक्षाको विकास भई शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार भएको हुनेछ ।
४. शिक्षकहरुको पेशागत विकास भएको हुनेछ ।
५. वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार भई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, उत्तरदायित्व र जिम्मेवारी सुनिश्चित भएको हुनेछ

परिच्छेद -६

कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समन्वय र सहजीकरण

प्रभावकारी रुपमा योजनाको कार्यान्वयन भए नभएको हेर्नको लागि यसको पूर्णरुपमा कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कनमा निर्भर रहन्छ । यस योजनालाई कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नुको उद्देश्य यस योजनाले राखेका दीर्घकालीन सोच र उद्दश्येहरू *पूरा* भए वा भएनन् भनी तथ्यमा आधारित निष्कर्ष निकाल्नु हो । गाउँपालिका, गाउँपालिकाको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले यस योजनाको कार्यान्वयन गर्नेछ भने गाउँस्तरिय शिक्षा समिति लगायतका अन्य सम्बद्ध पक्षहरुले अनुगमन र मूल्याङ्कन निकायले पनि गर्न सक्नेछन ।

६.१ योजना कार्यान्वयन

आलिताल गाउँपालिका यो दश वर्षे शिक्षा क्षेत्र सुधार योजना तयार पारेको छ । यस योजनाको कार्यान्वयन देहायबमोजिम गरिने छ

१. विद्यायल शिक्षाको प्रत्येक तहमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न अनिवार्य विद्यालय भर्ना र गुणस्तर सुधारका उपायहरु अवलम्बन गरिनेछ
२. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको विस्तार गर्न आगामी वर्ष बजेटको व्यवस्था गरिनेछ ।
३. बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
४. योजना तथा कार्यक्रमहरू विस्तार गर्दा प्राथमिकताका आधारहरु तयार गरी विद्यालयहरूलाई वितरण गरिनेछ ।
५. शिक्षकहरूको पेसागत विकासका लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
६. स्थानीय पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भ सामग्रीको विकासमा सहयोग पुऱ्याइनेछ ।
७. विद्यालयका पदाधिकारीहरुलाई थप जिम्मेवार बनाई विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न सक्रिय गराइनेछ ।
८. प्रारम्भिक कक्षाहरुमा विशेष पढाइ सिप विकास गर्ने क्रियाकलापहरु सञ्चालन गरिनेछन ।
९. विद्यालय सुधार योजना निर्माण कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाई निर्माण र कार्यन्वयनमा जोड दिइनेछ । यसका लागि वि. व्य. स. र शि. अ. सं. लाई जिम्मेवार बनाइनेछ ।
१०. विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्न नतिजामा आधारित लगानी पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
११. शिक्षाको समग्र विकासका लागि गाउँ शिक्षा समितिलाई थप जागरुक बनाइ विद्यालयका समस्या र उपयुक्त अवसरको खोजी गर्ने पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
१२. शिक्षा क्षेत्रमा संघीय सरकार र प्रदेश सरकारका सशर्त बजेटका कार्यहरू सत्यतथ्य र सरकारका तिनै तहसँग निकट सम्बन्ध स्थापना हुने गरी यस गाउँपालिकाले योजना तथा कार्यक्रम बनाइ कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
१३. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सक्रियता बढाइ निरक्षरको संख्या शून्यमा झार्ने र प्राविधिक तथा पव्यवसायिक धारका विद्यालय सञ्चालन गरी सिप विकासमा सहयोग पुग्राउने कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिने छ ।
१४. योजना सफल रुपमा कार्यान्वयनको लागि शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाको संयोजकत्वमा योजना कार्यान्वयन समिति गठन गरिनेछ ।
१५. शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत संघ सस्थालाई यसै योजना अनुरुप एकद्वार प्रणालीमा लगिनेछ ।

६.२ योजना अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

कुनै पनि योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट योजना कार्यान्वयनको अवस्था, विकासको गति र हामी कता पुग्ने सो कुराको समेत जानकारी हुन्छ। हामी वर्तमान अवस्था कहाँ छौँ र कहाँ जानुपर्ने हो भन्ने कुराको निर्धारण अनुगमन र मूल्याङ्कनबाट थाहा पाउन सकिन्छ। यस गाउँ शिक्षा योजनाको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न देहायबमोजिमका कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छनः

१. गाउँ शिक्षा समितिले गाउँ शिक्षा योजना कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा समन्वय, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नेछ।
२. गाउँ शिक्षा समितिले योजना कार्यान्वयनको अनुगमनका लागि आवश्यकतानुसार विज्ञ व्यक्ति वा समूह परिचाललन गर्नेछ।
३. शिक्षा,युवा तथा खेलकुद शाखाद्वारा योजना अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ लगायत अन्य सरोकारवलाहरुलाई प्रविधिक सहयोग उपलब्ध गराइने छ।
४. प्रत्येक विद्यालयले चौमासिक मासिक रूपमा विद्यालय प्रगति प्रतिवेदन तयार गरी शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखामा पठाउने व्यवस्था मिलाइने छ।
५. विद्यालयमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा देखा परेका समस्या, चुनौति र मुद्दा हेर्न गाउँपालिकामा विशेष समिति रहने छ जुन समितिले विद्यालयको अनुगमन निरीक्षण गरी विद्यालयका समस्या तथा चुनौति मूल्याङ्कन गरी गाउँ शिक्षा समितिमा पेश गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।
६. विद्यालय शिक्षा योजनामा राखिएका अपेक्षित उपलब्धीहरुको अवस्था तथा कार्यक्रमको सूचकगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटिको विकास गरिनेछ।
७. समग्र शैक्षिक कार्यक्रमको अध्ययन विशलेषण गर्न शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुखको संयोजकत्वमा एक अनुसन्धान समिति गठन गरिने छ र अनुसन्धान प्रतिवेदनका आधारमा थप कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
८. सुशासन र पारदर्शिता कायम राख्न सामाजिक र आर्थिक लेखा परीक्षणका कार्यक्रम प्रभावकारी ढङ्गले परिचालन गरिनेछ
९. प्रधानाध्यापक विद्यालयको प्राज्ञिक र प्रशासनिक व्यक्ति भएकाले विद्यालयमा कार्यक्रम कार्यान्वयन, शिक्षक परिचालन, विद्यालयका गतिविधिको मूल्याङ्कनमा प्रमुख जिम्मेवार बनाइनेछ।
१०. विद्यालयमा सूचना तथा तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीलाई शैक्षिक व्यवस्थापनको अभिन्न अङ्गका रूपमा विकास गरी अनुगमन मूल्याङ्कनबाट प्रभावकारी कार्यन्वयनमा ल्याइनेछ।
११. विद्यार्थी मूल्याङ्कन र प्रमाणीकरणमा गाउँपालिका भरी एकरूपता कायम गरिनेछ।
१२. विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न छात्रवृति, पाठ्यपुस्तक, पोर्टफोलियो, प्रतिविद्यार्थी लागतमा आधारित अनुदान उपलब्ध गराइने र त्यसको कार्यान्वयनमा जोड दिइने छ।
१३. आवश्यकता अनुसार विद्यार्थीका अभिभावकहरुसँग अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गरिनेछ।

६.३ समन्वय र सहजीकरण

योजना निर्माण पश्चात कार्यान्वयन चरणमा प्रवेश गर्छ। योजनाको प्रभावकारी रुपमा कार्यन्वयन गर्न सम्बद्ध सबै संयन्त्रहरुको उचित सहयोग र सहकार्यको आवश्यकता पर्दछ। योजना कार्यान्वयनमा कतिपय कार्यक्रमहरू सहजै कार्यान्वयन गर्न सकिने प्रकृतिका हुन्छन भने कतिपय कार्यक्रमहरू विविध समस्याहरु भएपनि वाध्यात्मक रुपमा कार्यान्वयनमा लैजुपर्ने खालका हुन्छन। योजनाको कार्यान्वयन गर्दा देखा परेका समस्या, चुनौति र अवसरहरूको उचित निकास निकाल्न सम्बद्ध सरोकारवाला तथा विज्ञ पक्षहरुसँग आवश्यकतानुसार समन्वय र सहजीकरण गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ।

हाल स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रमा आधारभूत र माध्यमिक तहको शिक्षाको अधिकारको व्यवस्था गरेको छ। यसै अन्तरगत औपचारिक शिक्षा, विशेष शिक्षा, प्राविधिक तथा *व्यावसायिक* शिक्षा लगायतका शैक्षिक अधिकार समेत समावेश *गरिए*का छन। यी सबै अधिकारको पूर्ण रुपमा लागि गाउँपालिका आत्मनिर्भर भई नसकेको अवस्थामा यस्तो महत्वपूर्ण गाउँ शिक्षा क्षेत्र योजना कार्यान्वयनमा प्रदेश र संघीय सरकारको समन्वय र सहजीकरण आवश्यक हुन्छ। यस योजनाको कार्यान्वयनमा तपसील बमोजिमका निकायहरुसँग समन्वय र सहजीकरण गरिनेछः

१. संघीय शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायहरु
२. प्रदेश सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायहरु
३. शिक्षा सम्बद्ध विभिन्न सरकारी संघ संस्थाहरु
४. शिक्षा सम्बद्ध विभिन्न गैरसरकारी संघसंस्थाहरु
५. शिक्षासँग सम्बन्धित संघ तथा प्रदेशका अन्य कार्यालयहरु

७. सन्दर्भ सामग्रीहरू

१. शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय (२०७५), उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन (अप्रकाशित), लेखक : सिंहदरबार, काठमाण्डौं।
२. शिक्षा मन्त्रालय (२०२८), राष्ट्रिय शिक्षा पद्दति २०२८-२०३२ सम्मको योजना, लेखक : केशरमहल, काठमाण्डौं ।
३. शिक्षा मन्त्रालय (२०६६), विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २०६६-२०७२, लेखक : केशरमहल, काठमाण्डौं।
४. अर्थ मन्त्रालय (२०७१), आर्थिक सर्वेक्षण आर्थिक वर्ष २०७०/२०७१, लेखक: सिंहदरबार, काठमाण्डौं।

५. अर्थ मन्त्रालय (२०७२), आर्थिक सर्वेक्षण आर्थिक वर्ष २०७१/२०७२, लेखक: सिंहदरबार, काठमाण्डौं।
६. अर्थ मन्त्रालय (२०७४), आर्थिक सर्वेक्षण आर्थिक वर्ष २०७३/२०७४, लेखक: सिंहदरबार, काठमाण्डौं।
७. अर्थ मन्त्रालय (२०७५), आर्थिक सर्वेक्षण आर्थिक वर्ष २०७४/२०७५, लेखक: सिंहदरबार, काठमाण्डौं।
८. अर्थ मन्त्रालय (२०७६), आर्थिक सर्वेक्षण आर्थिक वर्ष २०७५/२०७६, लेखक: सिंहदरबार, काठमाण्डौं।
९. राष्ट्रिय योजना आयोग (२०६८), त्रिवर्षीय योजना २०६७/६८–२०६९/७०, लेखक: सिंहदरबार, काठमाण्डौं।
१०. राष्ट्रिय योजना आयोग (२०७१), तेह्रौं योजना २०७०/७१–२०७२/७३, लेखक: सिंहदरबार, काठमाण्डौं।
११. राष्ट्रिय योजना आयोग (२०७३) चौधौं योजना २०७३/७४–२०७५/७६, लेखक: सिंहदरबार, काठमाण्डौं।
१२. Department of Education (2019), FLASH I Report 2076 (2019-20), Author: Sanothimi, Bhaktapur.
१३. नेपाल कानून आयोग (२०७८), नेपालको संविधान, लेखक: www.lawcommission.gov.np
१४. शिक्षा मन्त्रालय (२०७३), विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम २०७३/७४२०७९-/८०, लेखक: सिंहदरबार, काठमाण्डौं।
१५. राष्ट्रिय योजना आयोग (२०७६),पन्ध्रौ योजना २०७६/०७७- २०८१/०८२, लेखकः सिंहदरवार, काडमाण्डौं।
१६. आलिताल शिक्षा पार्श्वचित्र (२०७८) ;आलिताल गाउँपालिका डडेल्धुरा
१७. जिल्ला शिक्षा योजना (२०७३/०७४) ;जिल्ला शिक्षा कार्यालय डडेल्धुरा
१८. शैक्षिक बुलेटिन (२०७७/०७८); आलिताल गाउँपालिका डडेल्धुरा
१९. शैक्षिक बुलेटिन (२०७७/७८) ;अमरगढी नपा
२०. नेपाल कानून आयोग (२०७८); शिक्षा ऐन २०२८: www.lawcommission.gov.np
२१. नेपाल कानून आयोग (२०७८), शिक्षा नियमावली, २०५९ : www.lawcommission.gov.np
२२. नेपाल कानून आयोग (२०७८); स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ : www.lawcommission.gov.np
२३. नेपाल कानून आयोग (२०७८); आनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा ऐन २०७५; www.lawcommission.gov.np
२४. अर्थमन्त्रालय (२०७८/०८९), नेपाल सरकारको बजेट वक्तव्य
२५. आलिताल गाउँपालिका २०७८,IEMIS Report; iemis.doe.gov.np

परिच्छेद – ७

अनुसूची – १

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा शिक्षा सम्वन्धी भएको व्यवस्था

१. प्रारम्भिकबालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, अभिभावक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुला तथा वैकल्पिक निरन्तर सिकाइ, सामुदायिक सिकाइ र विशेष शिक्षा सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्यांकन र नियमन,
२. सामुदायिक, संस्थागत, गुठी र सहकारी विद्यालय स्थापना, अनुमति, सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमन,
३. प्राविधिक शिक्षा तथा *व्यावसायिक* तालिमको योजना तर्जुमा, सञ्चालन, अनुमति, अनुगमन, मूल्यांकन र नियमन,
४. मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन,
५. गाभिएका वा बन्द *गरिए*का विद्यालयहरूको सम्पत्ति व्यवस्थापन,
६. गाउँ तथा गाउँ शिक्षा समिति गठन तथा व्यवस्थापन,
७. विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन,
८. विद्यालयको नामाकरण,
९. सामुदायिक विद्यालयको जग्गाको स्वामित्व, सम्पत्तिको अभिलेख, संरक्षण र व्यवस्थापन,
१०. विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि तथा पाठ्यसामग्रीको वितरण,
११. सामुदायिक विद्यालयको शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी मिलान,
१२. विद्यालयको नक्सांकन, अनुमति, स्वीकृति, समायोजन तथा नियमन,
१३. सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक *पूर्वाधार* निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
१४. आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, अनुगमन तथा व्यवस्थापन,
१५. विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धीको परीक्षण र व्यवस्थापन,
१६. निःशुल्क शिक्षा, विद्यार्थी प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्थापन,
१७. ट्यूसन, कोचिङ जस्ता विद्यालय बाहिर हुने अध्यापन सेवाको अनुमति तथा नियमन,

१८. स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सिप र प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्द्धन र स्तरीकरण,
१९. स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,
२०. माध्यमिक तहसम्मको शैक्षिक कार्यक्रमको समन्वय र नियमन,
२१. सामुदायिक विद्यालयलाई दिने अनुदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन, विद्यालयको आयव्ययको लेखा अनुशासन कायम, अनुगमन र नियमन,
२२. शिक्षण सिकाइ, शिक्षक र कर्मचारीको तालिम तथा क्षमता विकास,
२३. अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलाप सञ्चालन।

अनुसूची- २

आलिताल गाउँकार्यपालिकका सदस्यहरुको नामावली

क्र.सं.	नाम थर	पद	सम्पर्क नं.
१	बल बहादुर गुरुङ्ग	गाउँपालिका अध्यक्ष	९८५८७५१९९९
२	जला कुमारी विष्ट बोगटी	गाउँपालिका उपाध्यक्ष	९८१०७२७५७७
३	पूर्ण वहादुर ऐर	वडा अध्यक्ष वडा न.१	९८१४६७३५९७
४	जनक बहादुर मल्ल	वडा अध्यक्ष वडा न. २	९८११६६६३०७
५	लोकेश महरा	वडा अध्यक्ष वडा न. ३	९८०९४१५१२४
६	चन्द्र देव बोहरा	वडा अध्यक्ष वडा न. ४	९८१२७५५५४०
७	प्रकाश सिह बोहरा	वडा अध्यक्ष वडा न. ५	९८२१६३२९६९
८	कुम्भर बुढा	वडा अध्यक्ष वडा न. ६	९७४९५००५७८
९	बिर बहादुर बोहरा	वडा अध्यक्ष वडा न. ७	९७४९०३०३८८
१०	गणेश बहादुर थापामगर	वडा अध्यक्ष वडा न. ८	९८१०७८४५१६
११	गोमती देवी बोहरा	कार्यपालिका सदस्य	९८४७०९४४२२
१२	कृष्णा देवी रानामगर	कार्यपालिका सदस्य	९८०६४८९९४३
१३	धनमती देवी थापामगर	कार्यपालिका सदस्य	
१४	गोमती देवी पार्की	कार्यपालिका सदस्य	९७४९१२२४४८
१५	गणेश बहादुर कामी	कार्यपालिका सदस्य	९८४७५०६४७७
१६	भोज बहादुर ऐडी	सदस्य सचिव	९८५८७७७०२७

अनुसूची- ३

आलिताल गाउँपालिकामा गठित शिक्षा सम्वन्धी बिभिन्न समितिहरु

आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण परीक्षा समिति

संयोजकः श्री भोज बहादुर ऐडी, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
सदस्यः श्री दान बहादुर बोहरा, शिक्षक
सदस्यः श्री लोकेन्द्र सिंह भण्डारी, कम्प्युटर अपरेटर
सदस्यः रिक्त (महिला शिक्षक)
सदस्य सचिवः श्री देवराज पन्त शिक्षा अधिकृत

विद्यार्थी लेखाजोखा प्राविधिक समिति

संयोजकः श्री देवराज पन्त,शिक्षा शाखा प्रमुख
सदस्यः श्री धन बहादुर क्षेत्री, स्वास्थ्य शाखा प्रमुख
सदस्यः श्री मदन राज पन्त जिल्ला लेखाजोखा केन्द्र संयोजक

सदस्यः श्री मित मानन्धर, महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण ईकाइ

आधारभूत (कक्षा १-५) तह को स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण मस्यौदा समिति

क्र.स.	नाम	पद	कार्यरत संस्था	कैफियत
१	देवराज पन्त	संयोजक	आलिताल गाँउपालिका शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा	
२	मान बहादुर रावत	सदस्य	श्री दुर्गा मा.वि. आलिताल-८ डोला	
३	कुमारी ईश्वरी भट्ट	सदस्य	श्री भुवनेश्वरी मा.वि. आलिताल-१ गाङ्खेत	
४	भान बहादुर सुनार	सदस्य	श्री सरस्वती मा.वि. आलिताल-५ भित्रिशैन	
५	खेमराज जोशी	सदस्य सचिव	आलिताल गाँउपालिका शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा	

अनुसूची- ४

प्रधानाध्यापकहरुको विवरणः २०७८

क्र.स.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	प्र. अ. को नाम/थर	सम्पर्क फोन नं.
१	आलिताल प्रा. वि.	आलिताल-३, चनला	यादव बोगटी	९८०६४०४५२५
२	सेलालिङ्ग प्रा. वि.	आलिताल-३, बुडुम	डम्वरी देवी पाण्डेय	९८४१४२१८३९
३	बलवान प्रा. वि.	आलिताल-५, सिराडी	पार्वती कु. भट्ट	९८६५९८३७९७
४	समैजी आ. वि.	आलिताल-८, कुर्जेनी	मोहनदेव जोशी	९८६३११०१७५
५	जनज्योति आ. वि.	आलिताल-६, हामटड	गणेश बहादुर खडायत	९८४८८४६६३१
६	शङ्करकेदार आ. वि.	आलिताल-६, झरकाँडा	प्रकास बोहरा	९८४८७६७३५०
७	भगवती आ. वि.	आलिताल-५, पर्सेरावल	डम्वर बहादुर बोहरा	९८१२६४२४७५
८	गौरीशङ्कर मा. वि.	आलिताल-७, मेलगाँजा	नरेश भाट	९८४५३१८५२६
९	बालकल्याण आ.वि.	आलिताल-५, बाहिरीसैन	मदनराज जोशी	९८६४६००६००
१०	रौलेश्वर प्रा. वि.	आलिताल-६, फल्लेखर्क	मान बहादुर कुवर	९८६५९३९०८०
११	जगदम्बा प्रा. वि.	आलिताल-६, बास्कोटा	यादब बहादुर साउद	९८४१४२३९३१
१२	गणेश आ.वि.	आलिताल-६, धिमडा	यज्ञराज भट्ट	९८४४६७४४१०
१३	सरस्वती प्रा. वि.	आलिताल-६, नदीगडा	अम्वादत्त जोशी	९८४८७६७९१९
१४	दुर्गा मा.वि.	आलिताल-८, आलिताल	नारायण दत्त जोशी	९७४९५१३३७७
१५	महादेव मा. वि.	आलिताल-७, खिन्नेभाडी	दिल बहादुर पार्कि	९८६८६७३९००
१६	कृष्ण प्रा. वि.	आलिताल-४, सैनग्वान्नी	यज्ञ बोहरा	९८६८७०८०९८
१७	स्यालचौडी मा. वि.	आलिताल-३, चौडबण्डले	राजेन्द्र भट्ट	९८४२८८३८१५
१८	सरस्वती मा. वि.	आलिताल-५, भित्रीसैन	भान बहादुर सुनार	९८४८८०५९९५
१९	सिद्दभगवती मा.वि.	आलिताल-६, दोबाटा	प्रयागराज जोशी	९७४९००७०७८
२०	कृष्ण प्रा. वि.	आलिताल-७, थली	मिना भट्ट	९८६९३८४९०६
२१	कृष्णकालिका मा. वि.	आलिताल-४, भीमनगर	दान बहादुर बोहरा	९८४१६७६६०८
२२	भीमदत्त प्रा.वि.	आलिताल-४, रजौडा	देवकी ऐर (बोहरा)	९८६८५०३७८८
२३	आदर्श प्रा.वि.	आलिताल-३, मैनाथला	तुलसी ओली	९८०५७९५६४२
२४	हरियाली प्रा.वि.	आलिताल-३, बाण्डाले	निर्मला महरा	९८६८४११३००

२५	एकता प्रावि	आलिताल-४, कोइलानी	जानकी बिष्ट	९८६५८५५०५५
२६	समैजी प्रा.वि.	आलिताल-३, कान्तिपुर	कृष्णा बुढामगर	९८१२७८२५१०
२७	घट्टीगाड प्रवि	आलिताल-६, घट्टीगाड	लोकेन्द्र कुवर	
२८	समैजेश्वर प्रा.वि.	आलिताल-३, सेला	बलिभद्र भट्ट	९७४९५३३७११
२९	बर्मचारी प्रा.वि.	आलिताल-७, किमोडी	नवराज भट्ट	९८४८८९५८०८
३०	जनज्योति आ.वि.	आलिताल-१, सियला	गम्भिर सिंह बोगटी	९८४८८०००३०
३१	उनैसेरी आ.वि.	आलिताल-२, काफली	विष्णु थापा	९८६८७२५२९९
३२	डोब्लिङ्ग प्रा.वि.	आलिताल-३, कुलेडी	प्रेमसिंह बोहरा	९८४८८५५६१२
३३	कैलपाल प्रा.वि.	आलिताल-२, किमाड	हरिप्रशाद जोशी	९८६१६८२८६८
३४	उणिकोट मा.वि.	आलिताल-२, आलिताल	मदन सिंह सावद	९८०९४४३१०९
३५	भुवनेश्वरी मा.वि.	आलिताल-१, हर्तोला	बासुदेब बोगटी	९८०९४५५१०७
३६	असिग्राम प्रा.वि.	आलिताल-३, तुङ्गा	तिर्थराज भट्ट	९८४८८०२४२३
३७	जनता प्रा.वि.	आलिताल-१, बन्ताल	डम्वर बहादुर खडका	९८०९४६२७१३
३८	असिग्राम प्रा.वि.	आलिताल-२, आलिताल	यज्ञ बहादुर मल्ल	९८०९४८३९९५
३९	चित्रकुट प्रा.वि.	आलिताल-१, लामीचौर	इन्द्रा खड्का बोहरा	९७४९५३२६६५
४०	बसन्त प्रा.वि.	आलिताल-२, बोरगाउँ	देवकी नाथ	९८६६८६५२५७
४१	महाभारत प्रा.वि.	आलिताल-२, कनेडी	डम्बर बहादुर बोहरा	९८०९४२८७७५
४२	सिद्दबाबा प्रा.वि.	आलिताल-१, निकाने	सोभाराम डाडी	९८६६१०६६१७